

Vědci a vědkyně v pohybu:
o akademické mobilitě

Vědci a vědkyně v pohybu: o akademické mobilitě

Marta Vohlídalová a Alice Červinková

SOÚ

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Praha 2012

Odborní recenzenti:

Mgr. Jakub Grygar, Ph.D.

Mgr. Ľubica Kobová, Ph.D.

Tato publikace vznikla v rámci projektu Národní kontaktní centrum – ženy a věda (č. OK08007), financovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy prostřednictvím programu EUPRO, a s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO: 68378025.

Autorky působí v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.

© Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha 2012

ISBN 978-80-7330-226-9

Obsah

Abstrakt	7
Vědci a vědkyně v pohybu: o akademické mobilitě	9
Alice Červinková, Marta Vohlídalová	
Jan Blahůt	36
Doktorskému studiu jsem se chtěl věnovat naplno, což ale bohužel v našich podmínkách moc dobře nejde	
Radka Dudová	48
Ze své práce mám svým způsobem pořád hrozný stres, co budu dělat, až mi dojde inspirace	
Ema Hrešanová	56
Mám ráda dobrodružství a vzrušení, které člověk cítí při prožívání každodennosti v jiné zemi, jiném světě	
Zuzana Chytková	66
Věda je klučíčí hra, která se hraje podle klučíčích pravidel. I v transnacionálním měřítku	
Jan Jansa	78
Uvědomovali jsme si, že do toho cizího prostředí nepatříme a nikdy patřit nebudeme	
Pavel Macek	88
Přes veškeré nadšení pro vědu je pro nás rodina v životě prioritou, takže tomu podléhá i volba zahraniční stáže	
Darina Martykánová	96
Na rozdíl od ČR ve Španělsku nikdo otázku rovných příležitostí nezesměšňuje nebo nebagatelizuje	
Doubravka Olšáková	106
Věda jako rychlostní závod, nebo vytrvalostní běh?	
Stefan Ratschan	116
Vědci už mohou cestovat, ale ještě tu není mobilita	
Martina Roeselová	126
Chci být matka a chci být manželka, chci mít rodinu, domov, ale zároveň chci mít svoji profesi a dělat svou práci dobře	
Iva Sovadinová a Pavel Babica	138
Ukázalo se, že shánět místo pro dva lidi na stejné univerzitě je velice složité	
Jakub Steiner	152
Důležité je i to, že člověk dostane relativně dobrou zpětnou vazbu na sebe, své schopnosti a talent	
Elena Tulupová	160
Připadalo mi, že dobrovolnickou práci může dělat jenom blázen, no a nakonec mi to změnilo život	
Hana Vaisocherová	170
Jednou jsem dokonce pracovala v kuse 48 hodin	
Lucy Vojtová	180
Když už něco dělám, tak to dělám naplno	
Literatura	193
Summary	195
Rejstřík	198

Abstrakt

Akademická mobilita je ve vzrůstající míře chápána jako důležitý faktor pro zvyšování kvality české vědy. Publikace se zaměřuje se na osobní zkušenosti vědců a vědkyň s akademickou mobilitou, na to, jak oni sami prožívají stěhování, přesídlování, seznamování, odloučení a nové začátky. Kniha představuje vědce a vědkyně z různých vědních oblastí, vyprávějí formou patnácti hloubkových rozhovorů o akademické mobilitě, která se většinou odehrála ve fázi jejich doktorského či postdoktorského studia. Rozhovory rámuje teoreticko-empirická analýza klíčových aspektů a témat spojených s problematikou akademické mobility a migrace, jako jsou cesty k zahraničním pobytům a způsoby získávání těchto pozic, dále pak zkušenosti vědců a vědkyň s odlišnými vědeckými kulturami v zahraničí, dopady mobility na rodinný a partnerský život a návraty ze zahraničních stáží.

Klíčová slova

akademická mobilita, věda, migrace, pracovní dráha

Vědci a vědkyně v pohybu: o akademické mobilitě

Alice Červinková, Marta Vohlídalová

Pohyb je obvykle považován za známku života – co se nehýbe, je mrtvé, strnulé, zkostnatělé. Zvláště pak ve společnostech západního kulturního okruhu jsou pohybu přisuzovány pozitivní konotace – bývá spojován s pokrokem a vývojem. Pohyb má nesporně pozitivní konotace i v souvislosti s vědou a vytvářením vědecké znalosti a má v této oblasti lidské činnosti dlouhou tradici.

Tématem této publikace jsou zkušenosti vědců a vědkyň s akademickou mobilitou a migrací. Zaměřujeme se přitom zejména na mladší generaci vědců a vědkyň, kteří zkušenosti s akademickou mobilitou získávali v posledních patnácti letech. Sledujeme, jak zažívají stěhování, přesídlování, seznamování, odloučení a nové začátky samotní vědci a vědkyně. Zajímá nás, jaké pracovní a životní biografie se tvoří v kontextu rostoucího důrazu na mobilitu akademických pracovníků a pracovníků a v neposlední řadě i to, s jakými problémy se v souvislosti s akademickou mobilitou setkávají.

Pohyb vědců a vědkyň se v posledních letech stal jedním z hlavních témat evropských (vědních) politik (viz např. Evropská komise 2012). Navazuje se tím na představu unijních politik o tom, že pohyb lidí (resp. občanů a občanek EU), kapitálu, služeb a zboží povede k ekonomickému růstu, který je stěžejním tématem současných společností. O pohybu v oblasti vědy a vědění (tj. výměně výzkumníků mezi jednotlivými výzkumnými institucemi a pohybu znalosti) se dokonce hovoří jako o tzv. páté svobodě Evropské unie. Tato svoboda je navázána na představu konkurenceschopné vědy, potažmo ekonomiky, která stojí na tvorbě nové znalosti, technologií a inovací. Současný pohyb vědců a vědkyň je tak svázán se dvěma proudy pohybu: navazuje na tradice akademické komunity, její kosmopolitní rysy a způsoby utváření vědecké znalosti, které se vždy odehrávaly v mezinárodním prostředí (i když v daleko menším měřítku, než je tomu dnes); zároveň je spojen s transnacionalizací pracovního trhu profesionálních pracovníků a podporován veřejnými evropskými politikami. Mobilita je v tomto smyslu odpovědí na dynamiku mezinárodního trhu dovedností (Meyer, Kaplan, Charum 2001). Akademická mobilita je přitom chápána nejen jako ekonomický přínos společností, ale je pozitivně hodnocena i z hlediska individuálních akademických drah – bývá spojována s růstem vědeckých kompetencí a kvalifikace, „rozšiřováním obzorů“ o nové přístupy, nové dovednosti a vytvářením osobních sítí (Ackers, Gill, Guth 2007, Day, Stilgoe 2009). Zkušenosti s akademickou mobilitou se tak pomalu stávají samozřejmou součástí vědeckých kariér a v některých oborech (zejména v přírodních vědách) i jedním z předpokladů kariérního růstu (Červinková 2010). Ze *svobody* pohybu se tak pozvolna stává *povinnost* být mobilní.

Autorky unikátní studie o akademické mobilitě v Evropské unii Ackers, Gill a Guth (2007) upozorňují, že současná tendence k automatickému spojování akademické mobility s kvalitou a excelencí může být značně problematická. Opomíjí totiž skutečnost, že mobilita má svá omezení a že každý člověk nemusí splňovat vysoké nároky na mobilitu. Důraz na mobilitu jakožto předpoklad kariérního růstu tak *a priori* vylučuje ty, kteří mobilní být z nejrůznějších důvodů nemohou nebo nechtějí. Jak přitom ve své knize esejů upozorňuje i známý sociolog a teoretik globalizace Zygmunt Bauman, pohyb, konkrétně pak svoboda pohybu, není dostupný všem. Podle Baumana je pohyb ve společnosti distribuován nerovným způsobem a v postmoderní době dokonce představuje hlavní stratifikační faktor (Bauman 2000).

Evropské politiky však mnohdy popisují vědce a vědkyně jako homogenní skupinu zcela svobodných jedinců, kteří se mohou libovolně pohybovat mezi výzkumnými institucemi a stěhovat se za lepšími podmínkami (Day, Stilgoe 2009). V jejich pojetí jsou tedy vědci a vědkyně typickými zástupci Baumanových úspěšných „globálů“ (kam patří např. politické a ekonomické elity), kteří jsou svobodní, dokonale mobilní a mohou si vybrat místo k životu. Jak ale upozorňuje řada autorů a autorek, akademická mobilita se odehrává v určitých předem stanovených mantinelech, strukturálních omezeních a sítích a má řadu limitů – ne každý může být nebo chce být mobilní, ne každý má odpovídající podmínky k akademické mobilitě, ne každý migruje nebo je mobilní z vlastní vůle. Volby týkající se mobility a migrace jsou totiž ovlivněny řadou bariér a odehrávají se v určitých sítích a společenských a v neposlední řadě i genderových kontextech (Meyer 2001, Ackers, Gill, Guth 2009, Ackers 2005 aj.). Tato omezení, stejně jako i případné negativní dopady akademické mobility na osobní životy vědců a vědkyň, však zůstávají v politických a strategických dokumentech většinou opomíjena, případně jim není věnována náležitá pozornost.

Statistická data přitom naznačují, že objem akademické mobility v posledních letech rapidně vzrůstá. Radikálně roste například objem studentské mobility – podle statistik UNESCO vzrostl počet mezinárodních studentů mezi lety 2000 a 2009 o 75 %, přičemž do roku 2015 se očekává další nárůst této formy mobility (Dervin 2011: 1). Jak vyplývá z výše zmiňované evropské studie autorek Ackers, Gill a Guth (2007), narůstá zejména podíl akademické mobility na dobu určitou v řádu maximálně několika let, což může souviset mimo jiné s krátkodobou povahou nabízených pracovních míst ve vědě. Neustálá cirkulace mezi dočasnými pracovními pozicemi na různých zahraničních institucích tak může být i odpovědí na úbytek akademických pozic s trvalejší pracovní perspektivou. Velká část akademické mobility se přitom odehrává v počátečních fázích vědecké pracovní dráhy, tedy po absolvování doktorského studia.

Jak ukazují statistiky zaměřené na pohyb vysoce kvalifikované pracovní síly (kam vědci a vědkyně spadají např. vedle inženýrů, manažerů nebo bankéřů), mezi nejčastější cílové destinace patřily v roce 2001 podle dat OECD USA, Kanada, Austrálie, Velká Británie, Francie a Německo (Day, Stilgoe 2009). K podobným zjištěním týkajícím se destinací migrujících vědců přitom došli také autoři české studie zaměřené na migraci českých akademických

pracovníků (Kostecký, Bernard, Patočková 2008). Na základě kombinace různých datových zdrojů zjistili, že nejčastější destinací českých vědců je USA, s odstupem pak následuje Kanada, Rakousko, Německo, Švýcarsko, Velká Británie, Austrálie a Francie (tamtéž: 22–23). Z těchto dat je tedy patrné, že akademická mobilita neprobíhá v globálním měřítku a internacionálně, jak se často předpokládá, ale že jde spíše o pohyb do poměrně omezeného regionu „centra“ z oblastí periferie, často z východu na západ. Autoři Connell a Wood (2002) proto o tomto procesu hovoří jako o tzv. „kvazi-globalizaci“: podle nich „*mezinárodní věda je věda metropolitní*“ (tamtéž: 178), tedy taková, která se produkuje ve významných a většinou anglofonních metropolích výzkumu, v malé skupině privilegovaných výzkumných pracovišť.

Vzhledem k poměrně jasnému směřování mobilitních toků vědců a vědkyň se proto hovoří o riziku odlivu mozků (tj. brain drain) z méně rozvinutých zemí, které vědcům neposkytují tak dobré podmínky pro práci jako bohatší země (Červinková 2010, Ackers, Gill, Guth 2007, Ackers 2005, Meyer 2001 aj.). Tento pojem popisuje situaci, kdy danou zemi opouštějí talentovaní lidé, kteří se usazují v zahraničí. Někteří autoři namítají, že na proces odlivu mozků je možné nahlížet i perspektivou, která odchody kvalitních vědeckých pracovníků chápe jako šanci pro výzkumné instituce z tzv. periferie: emigrující pracovníci a pracovnice a jejich diaspory v zahraničí totiž mohou působit jako určitý most, díky němuž se původní pracoviště těchto vědců a vědkyň mohou prosívat se špičkovými pracovišti vědy a výzkumu v zahraničí; to pak může vést k přenosu znalosti i růstu příležitostí pro vědce a vědkyně v původních domovských institucích (Meyer 2001). Podle jiných však tento jev může znamenat významnou ztrátu talentů pro země, které do vzdělání těchto odborníků investovaly své finanční prostředky (Ackers, Gill, Guth 2007).

V rozhovorech, které představujeme v této publikaci, vyprávělo o svých zkušenostech s akademickou mobilitou a migrací šestnáct vědců a vědkyň, kteří absolvovali pobyt v různých akademických institucích mimo zemi svého původu. Rozhovory, které jsme uskutečnili mezi lety 2011 a 2012, zachycují vědce a vědkyně z oborů sociálních a humanitních věd, přírodovědce i vědce a vědkyně zaměřené na technické obory. Většina z nich hovořila o zkušenosti s krátkodobou mobilitou (v řádech několika málo let), výjimkou však nebyly ani příběhy těch, kteří se zpět do České republiky vraceli po řadě let strávených v zahraničí, nebo se rozhodli k odchodu ze své země a trvalému přesídlení do zahraničí. Přestože jsme většinu rozhovorů vedly s vědci a vědkyněmi původem z českého prostředí, rozhovory v této publikaci zachycují také příběhy několika cizinců, jejichž domovem se stala Česká republika. Zatímco většina rozhovorů tedy poskytuje pohled na zahraniční zkušenosti českými očima, rozhovory s cizinci, kteří se usadili v Čechách, naopak představují zajímavou reflexi našeho akademického a kulturního prostředí očima lidí, kteří většinu svého života prožili v jiné zemi. Mezi destinacemi, o kterých nám v rozhovorech vědci a vědkyně vyprávěli, jsou Německo, Švýcarsko, Francie, Španělsko, ale samozřejmě také Velká Británie, USA nebo Austrálie. Až na jednu výjimku šlo tedy o pohyb směrem z východu na západ, který je zároveň i typickým směrem akademické mobility současnosti (Connell, Wood 2002). Pokud jde o stadium akademické kariéry, v jakém vědci a vědkyně získávali zkušenosti s akademickou mobilitou, byli mezi nimi takoví, kteří absolvovali v zahraničí

celé doktorské studium, nejčastěji však odjížděli do zahraničí v pozici postdoktorandů, případně během doktorského studia. Řada vědců a vědkyň zachycených v této publikaci pak absolvovala zahraniční stáže opakovaně a na různých stupních své kariérní dráhy.

V následujícím textu shrnujeme hlavní témata našich rozhovorů s vědci a vědkyněmi. Rozhovory měly předem připravenou strukturu, které jsme se jako tazatelky držely, ale zároveň jsme se nechávaly zavést do nejrůznějších oblastí a témat, která přinášeli ti, s nimiž jsme hovořily. Je přitom zřejmé, že pro tuto publikaci jsme musely vybrat pouze některá z témat nastíněných v rozhovorech. V následujícím textu pak navazujeme na své dosavadní práce v oblasti studia akademické mobility a jejích dopadů na akademické dráhy a individuální biografie vědců a vědkyň (zejména na Červinková 2010, dále pak na Vohlídalová 2010). Tento exkurz do světa akademické mobility začneme cestou k zahraničnímu pobytu, pokračovat budeme zkušenostmi vědců a vědkyň s pobyty v zahraničí, na které naváže téma dopadů mobility na rodinný a partnerský život. Naši pomyslnou cestu pak uzavřeme tématem návratu z vědeckých pobytů v zahraničí. Budeme rády, když se na tuto cestu vydáte s námi.

Cesty k mobilitě

Různé modely akademické mobility

Ve vědeckém životopise představují zahraniční stáže ceněné položky, do CV se ale sotva dostane víc než jejich časové a místní určení. V rozhovorech, které přináší tato kniha, se však před námi otevírá daleko plastičtější obraz, který suchá řeč CV nedokáže obsáhnout. Zahraniční pobyty se uskutečňují v různých fázích akademické dráhy, ty dlouhodobé nejčastěji v doktorské a v postdoktorské fázi, tedy po ukončení doktorského studia. Postdoktorské stáže trvají od jednoho do tří let a doktoři a doktorky jich často absolvují několik po sobě, než se jim podaří získat trvalejší akademickou pozici. Tento způsob ustavování akademické dráhy funguje především v přírodních (převážně laboratorních a experimentálních) vědách. Je to model lineární, akademická dráha se odvíjí po určitých jasně vymezených po sobě jdoucích stupních (viz též Garforth, Červinková 2009).

Tento model je podporován vědními politikami, které posilují představu o jeho správnosti a spolupodílejí se tak na tom, že lineární vědecká dráha se stává normou a postupně se rozšiřuje z přírodních věd do dalších vědních oborů. Dochází také k posunům v alokaci veřejných prostředků na vědu, které hrají důležitou roli v prosazování tohoto způsobu budování akademické dráhy. Finance se přesouvají z institucí na tzv. účelové financování prostřednictvím grantových soutěží, což jsou peníze, ze kterých jsou často placeny postdoktorské pozice. Dochází tak svým způsobem k oddělení pracovních pozic od instituce a mnoho postdoktorandů je závislých na tom, zda oni či vedoucí laboratoře seženou peníze, aby mohli na místo nastoupit či aby mohli ve své práci pokračovat (financování

se přitom často zajišťuje z roku na rok). Tento model profesní dráhy podél osy doktorandské studium – postdoktorandská fáze – samostatná vědecká pozice (jejíž získání se tímto odsouvá do středního věku, jak upozorňuje Ackers (2001)) se pozvolna přenáší z přírodních věd do věd humanitních a sociálních. Z hlediska dopadů na profesní životy vědců a vědkyň je to však model dvojsečný – na jedné straně umožňuje mnoha lidem vycestovat do zahraničí a vyzkoušet práci na různých akademických institucích v daleko vyšší míře než v minulosti, protože počty postdoktorandských pozic narůstají, na straně druhé ale odpojení této fáze akademické dráhy od institucionálního zázemí nechává mnoho vědců žít v nejistotě a určitém institucionálním vzduchoprázdnu.

Rozpojení institucionální a individuální akademické dráhy představuje jeden ze tří možných způsobů, jak se odvíjí akademická dráha po ukončení doktorátu v českém akademickém prostředí (Červinková 2010). První způsob, který je nejužší navázaný na domovskou instituci, se vyznačuje institucionální návazností – dochází k plynulému přechodu ze studentského statusu do statusu výzkumníka či výzkumnice. Doktorandi a doktorandky byli zapojeni do akademického provozu a výzkumu na katedře či výzkumném ústavu již v průběhu studia. Dlouhodobá zahraniční stáž se pak dokonce může stát překážkou jejich další akademické dráhy v instituci, protože jejich přítomnost je nutná pro zajištění pedagogického/výzkumného provozu. Druhý model je též charakteristický institucionální návazností, je zde ale prostor pro mobilitu. Pro čerstvého doktora či doktoru je otevřena možnost ucházet se o dlouhodobou zahraniční stáž a instituce garantuje začínajícím vědcům či vědkyním jejich pozici po určité domluvenou lhůtu. V tomto případě je zahraniční stáž chápána jako zkušenost a přínos pro instituci. Pro vědce a vědkyni znamená předpokládaný posun po akademické dráze v české výzkumné instituci výhodu oproti kolegům a kolegyním, kteří zahraniční stáž neabsolvují. Instituce počítá s přínosem, obohacením na rovině vědecké (stážisté přivezou do výzkumného ústavu nové přístupy a metody, osvojí si práci na nejrůznějších přístrojích, získají kontakty v zahraničí a silněji tak mezinárodně zasítují instituci atd.). Třetí model je postavený na rozpojení institucionální a individuální vědecké dráhy. Nastavení některých institucí zcela vylučuje pokračování absolventů doktorského studia tam, kde doktorát získali – respektive, pokud by se ucházeli o návrat, účastnili by se výběrových řízení jako kterýkoliv jiný uchazeč o samostatnou vědeckou pozici a jejich předchozí institucionální historie by pak nehrála při návratu zásadní roli. V tomto případě je absolvování postdoktorské stáže nezbytným předpokladem pro to, aby začínající vědci a vědkyně vůbec mohli rozběhnout a ustavit svou akademickou dráhu. Zahraniční stáže bez zajištěné institucionální podpory domovské instituce uskutečňují začínající vědci a vědkyně také v případech, kdy odchod do zahraničí není institucí vyžadován, ale zároveň se jim buď nepodaří získat navazující místo v jejich či jiné české instituci, nebo o ně neusilují, ale naopak stojí o to, získat pozici v zahraničí. Vzhledem k tomu, že naše rozhovory s vědci a vědkyněmi se týkaly jejich zkušenosti s mobilitou, setkávali jsme se s těmi, kteří patřili do druhé a třetí kategorie, to znamená, že buď vyjeli do zahraničí s podporou své domovské instituce s tím, že měli zajištěné místo po návratu, nebo odešli do zahraničí bez pevné perspektivy další pozice po absolvování postdoktorské stáže. Povinnost opustit instituci po doktorském studiu je v českém akademickém prostředí poměrně nová a rozšiřuje se především v přírodních vědách. V našich rozhovorech jsme se s tímto institucionálním nastavením nicméně setkali i v oblasti sociálních věd, konkrétně pak u ekonomů, který vystudoval doktorát v instituci fungující na anglosaském principu.

Hledání a vyjednávání zahraniční stáže: osobní doporučení a výběrová řízení

Získání zkušenosti v zahraničí předchází hledání a vyjednávání pozice v akademické instituci a případně též grantové řízení. V rozhovorech se přitom objevila poměrně ostrá dělící linie mezi přírodními vědci na straně jedné a humanitními a sociálními vědci na straně druhé, pokud jde o způsoby, kterými získávají zahraniční stáž. Pro přírodní vědy je charakteristické, že mladí vědci a vědkyně získají pozici jako členové a členky odborné sítě svého školitele či školitelky, jak potvrzuje i vědkyně z oboru přírodních věd:

„Podle toho, co jsem slyšela, chodí profesorovi denně třicet e-mailů s žádostí o postdok nebo o nějakou jinou pozici. Mně pomohlo určitě osobní doporučení i naše dlouholetá spolupráce s jejich pracovištěm.“

Obsazování pozic je založeno na předchozí zkušenosti s vysílajícím pracovištěm a vedoucím laboratoře či výzkumného projektu, který „svého“ doktoranda doporučí:

„Stáž studentům po absolvování doktorandského studia nabídl profesor, který na univerzitě ve Spojených státech několik let působil a má tam stále dobré vztahy. Moc lidí se mu tenkrát nepřihlásilo (bylo to někdy v roce 1998). Požadovali po nás anglickou zkoušku TOEFL a velmi dobrou znalost angličtiny. Ve finále jsem zůstala sama. Profesor mě nasměroval ke správným lidem.“ (vědkyně z oboru přírodních věd)

Christine Musselin (2004: 68) uvádí, že získání pozice na základě mobilizace stávajících sítí je výhodné pro všechny zúčastněné. Tato výhodnost vychází z předpokladu, že instituce či vědec, který doporučí stážistu, má zájem vyslat kvalitního vědce či vědkyni. To představuje plus pro přijímající instituci, jež tak získá vědce či vědkyni, kteří se osvědčili na spolupracující instituci. Tento způsob je také výhodný pro instituci a vědce, který tuto stáž zprostředkuje, protože tak rozšiřuje či udržuje již ustavenou mezinárodní síť, v jejímž rámci se pohybuje. Pro samotné postdoktorandy znamená tento způsob získání stáže kromě snadného přístupu k pozici také to, že jejich původní instituce na ně spíše „nezapomene“, protože zůstanou v pracovním kontaktu. To se může v důsledku odrazit i v tom, že se zvyšuje možnost jejich návratu do známého akademického prostředí po absolvování stáže. Osobní doporučení je navázáno na roli důvěry ve vědě a právě důvěra je chápána jako jeden ze zdrojů a pilířů spolupráce. „Sociální vazby posilují kulturu důvěry, která na oplátku stimuluje spolupráci v organizacích“ (Alter, Hage 1993 in Shrum et al. 2001). Postdoktorandy tak můžeme chápat jako agenty udržování sítí mezinárodní vědecké spolupráce.

Vědci a vědkyně, kteří se nemohou opřít o síť svých školitelů a spolupracovníků či alespoň o jejich podporu, se pak nacházejí ve zcela odlišné situaci a získání zahraniční stáže pro ně často představuje velkou výzvu. Následující úryvek ilustruje zkušenost začínající vědkyně, jež odešla do zahraničí s partnerem, který pozici na univerzitě již získal. Nepodařilo se jí zajistit si místo před odjezdem do zahraničí, a tak hledala pozici „na vlastní pěst“.

„Začala jsem hledat v inzerátech na univerzitě, ale dlouho se nikdo neozýval, a tak jsem se jela podívat na druhou univerzitu v blízkosti. [...] Ozval se mi profesor, který hledal někoho na pozici postdoka. Jela jsem tam dělat pohovor a prošla jsem celým přijímacím řízením. Bylo to poprvé, kdy jsem čtyřicet minut mluvila, představovala někomu v angličtině svůj výzkum a snažila se „prodat“. Pak jsem vedla hodinové rozhovory se čtyřmi představiteli univerzity. Byli jsme také společně na obědě s lidmi z laboratoře – hodně tam dají na to, jestli člověk zapadne do laboratoře po lidské stránce. Pak mi poděkovali s tím, že se mi ozvou. Profesor se mnou ještě telefonicky něco probíral, aby viděl, jestli jsem schopná mluvit anglicky i po telefonu. Nakonec mi tu pozici nabídl.“ (vědkyně z oboru přírodních věd)

Jak tedy ukazuje výše uvedená citace, vědkyně se nemohla opřít o již ustavené sítě spolupráce a důvěry a hledání a ucházení se o postdoktorskou pozici se tak stalo nanejvýš nejistým a složitým podnikem. Zatímco její partner získal pozici na univerzitě bez většího úsilí na základě doporučení svého školitele, ona musela v náročném přijímacím řízení přesvědčit budoucího vedoucího laboratoře, kolegy a další představitele vědecké instituce o svých schopnostech.

Je zřejmé, že v přírodních vědách vedle sebe fungují dva odlišné modely přijímání na postdoktorské pozice. Pojďme o nich přemýšlet jako o režimech akademické a postakademické vědy (Ziman 1996). Režim *akademické vědy* je založen na osobních vazbách a doporučeních a postdoktorandi v něm hrají roli těch, kdo tmelí spolupráci a udržují sociální sítě. Absolventi doktorského studia mají v tomto režimu poměrně jasnou perspektivu akademické práce, doktorské studium je chápáno jako příprava na akademickou dráhu a jeho zakončení pak označuje moment vstupu do kolegiálních vazeb akademické obce. V tomto režimu čerství doktoři a doktorky o pozice nesoupeří, alespoň ne otevřeně ve výběrových řízeních. Pokud se osvědčili ve své domovské laboratoři a získali doktorát na instituci, která má mezinárodní renomé, vstoupili tak do akademické obce a s velkou pravděpodobností zde také budou dále působit. Získání pozice na základě doporučení může být chápáno jako logicky navazující krok. Nemá totiž smysl zkoušet někoho, kdo již zkouškou prošel u respektovaného kolegy či kolegyně a má jejich doporučení. Přijímací řízení a pohovory tedy patří do režimu *postakademické vědy*. Toto odlišení jsme zvolily s odkazem na práci Johna Zimana (1996), který pojem postakademická věda zavedl ve snaze najít zastřešující termín pro změny, které se odehrávají v oblasti tvorby vědění a které se souběžně promítají do proměny akademických institucí a organizace vědecké práce. Masovění akademických institucí vede k produkci velkého množství doktorandů a doktorandek, u nichž není jasné, zda se ve vědě po absolvování studia udrží a prosadí. Postdoktorandi ještě nejsou v roli samozřejmých budoucích kolegů, ale čeká je další přechod na pomezí postdoktorské pozice – samostatné vědecké pozice, kde se teprve ukáže, zda se jim vědeckou dráhu podaří ustavit a mít vliv na chod vědeckých institucí a další vývoj zkoumaných oborů. V režimu postakademické vědy spolu tedy čerství doktoři a doktorky (stejně jako laboratoře, instituce, výzkumná konsorcia atd.) soupeří o zdroje (lidské i materiální). Z pohledu laboratoře jde o to, vybrat nejlepšího z uchazečů na základě objektivně nastavených kritérií

(publikace, předchozí zkušenosti a působení), doporučení, a jak jsme viděli, důležitou roli hraje dokonce i osobnost žadatele (zjišťuje se, zda vědec zapadne do týmu). Z pohledu vědce je pak věda velmi širokým polem, v němž se nabízejí otevřené pozice, o které je třeba se ucházet a bojovat. Je nutné mít nejen výborný životopis a doporučení, ale také disponovat schopností se prezentovat jako schopný vědec a týmový hráč.

Tyto režimy představují analytický nástroj pro pochopení toho, jak mohou vedle sebe existovat tak rozdílné způsoby přijímání na postdoktorské pozice. Nesetkáváme se s nimi v čisté podobě. Je poměrně pravděpodobné, že tyto režimy můžeme zachytit i v rámci jedné instituce či dokonce laboratoře. Jejich uskutečňování bude úzce navázané na institucionální politiky, osobní preference vedoucích laboratoří, ale také na schémata financování postdoktorských pozic (některé mohou být striktně navázané na transparentní výběrová řízení, jiné jsou v tomto směru volnější). Často se také může objevit jejich kombinace – výběrové řízení je otevřené, ale dopředu je zřejmé, že místo získá někdo, kdo má doporučení spolupracujícího vědce či vědkyně. Je pravděpodobné, že model získávání pozice na základě doporučení najdeme zejména ve vědách, které mají rysy „velké vědy“ (*big science*); ta je charakteristická dostatečným finančním zajištěním výzkumu a rozsáhlými spolupracujícími sítěmi, kde důvěra hraje roli tmelícího materiálu.

Absolvovat doktorské studium v prestižní laboratoři, či alespoň v laboratoři se silným výzkumným potenciálem a výsledky, které se daří publikovat v uznávaných časopisech, je výhodou v obou režimech. V prvním případě jsou pro získání postdoktorské pozice klíčové dobré vazby vedoucího laboratoře na uznávané zahraniční instituce. V druhém případě jsou sice čerstvý doktor či doktorka odkázáni na samostatné hledání, psaní přihlášek a životopisů a absolvování konkurzů, ale předchozí působení a na něj navázané publikace představují velké plus ve výběrových řízeních. Zdá se tedy, že v režimu akademické vědy je situace pro začínající vědce výhodnější, protože se nemusí utkávat se svými kolegy a kolegyněmi v konkurenční boji o návažné pozice. To však platí pouze v případě, kdy má mladý vědec či vědkyně ve svém školiteli či školitelce skutečnou oporu. Tento režim totiž v sobě inherentně nese potenciál zvýhodňování některých členů výzkumného týmu oproti jiným, velká část moci, a tedy i dobře či hůře se rozvíjející akademické dráhy je v rukou starších kolegů a začínajícím vědcům a vědkyním dává daleko menší kontrolu nad vlastní akademickou drahou.

V sociálních a humanitních vědách je situace odlišná a můžeme předpokládat, že je tomu tak proto, že mezinárodní spolupráce v této oblasti nemá tak silnou tradici. To samé pak platí o zahraničních stážích na počátku akademické dráhy v těchto oborech. Zatímco v přírodních vědách jsou mezinárodní spolupráce a akademická mobilita silně provázány s oborovou kooperací a ustávanou důvěrou režimu akademické vědy, ve společenských a humanitních vědách se u mobility jedná spíše o jev, který se objevil v širším měřítku v souvislosti s režimem postakademické vědy. V rozhovorech s vědci a vědkyněmi z oblasti sociálních či humanitních věd jsme se tedy daleko častěji setkávaly s hledáním zahraničních pozic prostřednictvím konkurzů než u vědců a vědkyň z přírodních věd. Sociální a humanitní vědci na počátku akademické dráhy vstupují na mezinárodní pole častěji sami za sebe,

i když jejich předchozí institucionální příslušnost hraje důležitou roli. Budují však své vlastní vědecké sítě, na mezinárodních seminářích a konferencích se seznamují se staršími kolegy a kolegyněmi a snaží se tyto kontakty přetavit do spolupráce a případně i do získání akademické pozice, jak ukazuje i následující citace vědkyně z oblasti sociálních věd:

„Velice podstatnou osobou pro mě byla také americká antropoložka, která dělala v Rusku úplně ten samý výzkum jako já [...] Seznámila jsem se s ní na letní škole [...] Měla jsem pořád takový pocit, že bych měla někam odjet, abych se tam naučila to ‚opravdové vědění‘. (směje se) Doporučila mi, abych odjela do USA. Proto jsem se nakonec rozhodla podat přihlášku na Fulbrightovo stipendium.“

Mobilita začínajících vědců a vědkyň, a to jak v přírodních, tak humanitních a sociálních vědách, však často nekončí pracovní pozicí na jednom výzkumném ústavu či univerzitě. Postdoktorské pobyty se mohou řetězit, případně se vědci a vědkyně účastní dalších výzkumných stáží. V přírodních vědách jsou tyto následné pozice na rozdíl od těch prvních už daleko více ve vlastní režii začínajících vědců a vědkyň. Mohou stavět na kontaktech vybudovaných v průběhu první stáže či jiného krátkodobějšího pobytu, který postdoktorské stáži předcházela. Situace vědců v přírodních vědách a ve vědách sociálních a humanitních se v této fázi akademické dráhy přibližuje.

Zkušenosti vědců a vědkyň ze zahraničních stáží

V předchozí části textu jsme si všimly rozdílů v tom, jakými cestami vědci a vědkyně získávají stáže v zahraničí. Rozdílné cesty k mobilitě jsme nahlížely z perspektivy dvou režimů: akademického a postakademického. Tyto rozdíly lze zároveň chápat jako projevy různých akademických kultur či rozdílných kultur akademických kmenů (*tribes*), jak o disciplinárních společenstvích hovoří ve své dnes již klasické knize Tony Becher a Paul R. Trowler (2001). V přírodních vědách a ve vědách sociálních a humanitních (a v jejich podoborech a disciplínách) se v průběhu jejich vývoje ustavily odlišné kultury akademické práce. Utváření znalosti v přírodních a humanitních či sociálních vědách je v mnoha ohledech velmi odlišné: používají se rozdílné metody, jiné formy spolupráce, najdeme zde různé způsoby publikování výsledků atd. Osa akademické a postakademické vědy jde pak napříč těmito kulturami. Jak jsme ukázaly výše, kultura meziinstitucionální a mezinárodní spolupráce typická pro přírodní vědy je postavena na hustých sítích osobních více či méně formalizovaných kontaktů, které se pak překládají mimo jiné do akademické mobility začínajících vědců a vědkyň (tradice mezinárodních oborových organizací a grantových schémat pak pohyb přírodních vědců a vědkyň podporuje).

Akademické kultury ale nepřísluší pouze oborům a jejich disciplínám. Odlišnosti nalezneme i uvnitř jednotlivých oborů. Nás budou v následujícím textu zajímat především odlišnosti navázané na geografické zakotvení akademických institucí. V následujícím textu se budeme věnovat některým rysům akademických kultur, které ve zkušenostech vědců a vědkyň vystupovaly jako významné, jedinečné a od českého kontextu odlišné. Pohyb mezi českými a zahraničními akademickými institucemi s sebou totiž nese srovnávání, nahlížení zahraničních akademických kultur optikou zkušenosti z českých vědeckých institucí a stejně tak pohled na české akademické instituce optikou zahraniční zkušenosti při návratu zpět.

Role mobility v národní a internacionalizované vědě

České akademické prostředí (stejně jako další početně malá a nedostatečně financovaná akademická prostředí) je charakteristické nízkou mírou mezinárodní a meziinstitucionální mobility. Generační reprodukce mnoha českých akademických institucí je postavena na akademickém příbuzenství (Eells, Cleveland [1935] 1999). Studující projdou všemi stupni vzdělání včetně doktorského na stejné instituci a pak plynule přecházejí na akademické pozice (pedagogické a výzkumné). Stáže v zahraničí sice české univerzitní a výzkumné instituce alespoň formálně podporují, samy ale pozice zahraničním vědcům a vědkyním nabízejí jen velmi zřídka. To může být dáno jak nízkou mírou otevřenosti těchto institucí, tak nedostatečnými finančními možnostmi.

Akademická mobilita české vědy tak stojí především na jedincích, kteří odcházejí sbírat zkušenosti do zahraničí a pak se vrací zpátky, jak to v našich rozhovorech výstižně shrnul jeden vědec z oblasti přírodních věd: „*Vědci už mohou cestovat, ale ještě tu není mobilita.*“ Z hlediska personálního je tak akademická kultura v českých přírodních i sociálních či humanitních vědách postavena především na českých vědcích a vědkyních, kteří postupují po vzdělávací a akademické dráze často v rámci jedné instituce. Požadavek na mobilitu, který nabírá v posledních letech na významu, je především požadavkem na konkrétní jednotlivce, aby absolvovali stáže na zahraničních institucích, a netýká se tolik proměny vlastního akademického prostředí v Česku.

Ačkoliv někteří z vědců a vědkyň strávili stáž na pracovištích, která byla podobně jako jejich české protějšky obsazena především vědci jedné národnosti a čeští vědci a vědkyně tam představovali jako cizinci výjimku, převážná většina z nich působila v laboratořích či humanitních/sociálněvědných institucích, které byly výrazně internacionalizované. Zkušenost akademické mobility není tedy založena na přechodu z jednoho národního systému vědy do jiného (například z českého do německého či švýcarského), ale daleko častěji jde o přechod z českého národního systému vědy do systému postaveného na spolupráci vědců a vědkyň z různých zemí v akademické instituci, která sídlí v určité zemi. V Evropě se vysokou mírou internacionalizace vědeckých institucí vyznačuje Velká Británie, Švýcarsko (především v oblasti věd o živé přírodě) a v narůstající míře i Francie a Německo.

Internacionalizace vědeckého pracoviště je úzce navázána na jeho prestiž a vědecké výsledky. Prestižní instituce mají čím přitáhnout pozornost zahraničních postdoktorandů – disponují kvalitním vybavením, knihovnami, významnými akademiky ve svých oborech a zároveň financemi na postdoktorské pozice. Nemusí jít nutně o peníze institucionální, protože prestižní instituce mají obecně snazší přístup k externím finančním zdrojům. Vedoucí výzkumných oddělení těchto institucí získávají grantovou podporu na postdoktorské stáže buď sami, nebo alespoň „dodají“ jméno prestižní instituce. Postdoktorandi a postdoktorandky totiž často shánějí finance na své místo sami a na přihláškách uvádějí instituci, která je přislíbila na pozici přijmout. Příslib prestižní instituce jejich šance v soutěži s dalšími postdoktorandy a postdoktorandkami zvyšuje. Pojem národní v těchto systémech ztrácí smysl, který mu běžně přisuzujeme. Například český biolog působící ve Švýcarsku může získat od tamního „národního fondu“ stipendium na roční výzkumný pobyt v Austrálii. Budeme-li v následujícím textu hovořit o akademických či výzkumných kulturách, budeme se zaměřovat ani ne tak na různorodé národní akademické kultury, jako spíše na výzkumné kultury v institucích, které jsou internacionalizované, ve srovnání s těmi, které internacionalizované nejsou (především ve srovnání s českým akademickým prostředím).

Vybrané rysy akademických kultur v přírodních a sociálních vědách

V rozhovorech s přírodními a sociálními/humanitními vědci a vědkyněmi najdeme celou škálu témat, která se tak či onak vztahují k akademickým kulturám institucí, v nichž na stážích působili. Neděláme si nárok na komplexní zachycení způsobů a podob děláni vědy v zahraničí, ale v každé vědní oblasti se zaměřujeme na určitou oblast, která z rozhovorů výrazně vystupovala. V přírodních vědách nahlédneme akademické kultury skrze jejich vztah k času. Z rozhovorů vyplývá, že téma „dlouhých časů“ trávených výzkumem, stejně jako „krátkého času“ dosahování výsledků je jednou z hlavních kategorií, skrze něž vědci a vědkyně líčili své zkušenosti ze zahraničí. Krátce pak nahlédneme také na téma spolupráce a konkurence v sociálních a humanitních vědách.

Akademické kultury v přírodních vědách a čas

Tuto část textu otevřeme dvěma úryvky z rozhovorů, které se vztahují k času trávenému výzkumem na zahraničních stážích:

„Tam [na výzkumné instituci v Itálii] se chodí také každý den do práce, ale chodí se tam od devíti a v pět už se většinou odchází domů. Práci si domů většinou nenosí a o víkendech se nepracuje. Univerzita se na víkend zavírá, takže se tam ani nikdo nedostane. Na druhou stranu mi to ale bylo sympatické. Můj školitel mi říkal, že chce taky

žít, že nechce pořád jenom pracovat. Mají sice nižší platy než třeba v Nizozemsku nebo ve Vídni, ale zase mají víc času pro sebe.“ (vědec v oblasti přírodních věd)

„Tam [na výzkumné instituci v USA] všechno postupuje hrozně rychle. Tam se vůbec nezamýkala škola, ani v noci, ani o víkendech. Dělali jsme tam i šestnáct hodin denně, nonstop, soboty, neděle, prostě pořád. [...] Jednou jsem dokonce pracovala v kuse 48 hodin. Byl to ale extrém, úplně šílený extrém. Běžely nám nějaké termíny, něco se muselo naměřit a zpracovat kvůli riziku podání nějakého patentu. [...] Po těch třech letech byl člověk ale úplně vyždímaný, jak psychicky, tak i fyzicky. Myslím, že dlouhodobě by se takový nápor nedal vydržet, ale určitou dobu se to snese.“ (vědkyně v oblasti přírodních věd)

V prvním úryvku promlouvá vědec, který strávil část své výzkumné dráhy v Itálii, v národním výzkumném prostředí, v druhém úryvku vědkyně, která byla na postdoktorské stáži na internacionalizovaném pracovišti ve Spojených státech. Na první pohled patrně rozdíly ukazují, jak se liší normy spojené s časem tráveným výzkumnou prací. Pobyt na prestižních internacionalizovaných pracovištích charakterizovali vědci a vědkyně především odkazem na časovou náročnost výzkumné práce. Zatímco v národním vědeckém prostředí je brán v potaz čas na sociální vztahy a další zájmy, internacionalizované prostředí staví na čase plně odevzdaném výzkumné práci. Akumulace jedinců, kteří jsou vyvázáni ze sociálních vazeb doma, toto nastavení podporuje. Vědci a vědkyně tráví na pracovištích dlouhé hodiny a sotva mohou počítat s volnými víkendy či nárokem na dovolenou. Kromě těchto „dlouhých časů“ je dalším znakem proměny temporality ve vědeckém prostředí „zrychlení“ či „komprese“ (viz též Pels 2003, Sabelis 2002), která souvisí s narůstajícími požadavky na vědecké výstupy, a to nejen v akademické, ale také aplikované vědě, a také s požadavky na měřitelnou efektivitu akademické práce (měřenou právě počtem výstupů). Na jiném místě v rozhovoru výše citovaná vědkyně z oblasti přírodních věd líčí, jak vypadá každodennost v takové laboratoři z hlediska sociálních interakcí:

„V poledne jsme si dali rychlou pizzu a jelo se zase dál. V osm večer se zašlo na večeri, po které jsme se ještě vraceli do laboratoře, a do půlnoci pracovali. Neexistovalo třeba zajít si s někým na pivo. Když jsem si někde dala jedno malé pivo, všichni si mysleli, že jsem divná. Oni si dali kolu a šli domů. Nebyli zvyklí relaxovat, zajít si sednout do hospody, popovídat si.“

Vědci a vědkyně na zahraničních pobytech dočasně ztratí sociální život, vztahy a vazby ze svého domova, zároveň ale jen výjimečně navazují sociální vztahy nové, protože na jejich rozvíjení obvykle nemají čas. Zdá se, že vědci a vědkyně, kteří strávili zahraniční pobyt na některém z prestižních internacionalizovaných zahraničních pracovišť, berou takto intenzivně strávený čas jako „nutnou daň“ své dále se rozvíjející akademické dráze. Na mnoha místech ovšem reflektují, že takto nastavené pracovní tempo není z dlouhodobého hlediska udržitelné. Zároveň ale předpokládají, že dlouhé hodiny strávené v laboratořích a rychlé tempo práce vede ke kýženým výsledkům, nepřijímají všichni zcela automaticky. Proti tomuto předpokladu se v rozhovorech také vymezují.

„Samozřejmě jsou chvíle, kdy je potřeba zabrat a pracovat přesčas. Ale je otázkou, proč by měl člověk pracovat čtrnáct hodin denně v laboratoři. Ono to totiž pak končí tak, že člověk přestane myslet. [...] My se máme zabývat nějakou intelektuální prací. Máme přemýšlet, a ne být kompetitivní! My máme být kreativní! A já jsem přesvědčený o tom, že když někdo měsíc pracuje na čtrnáctihodinové směny, tak už moc kreativní být nemůže. Třeba vyplodí spoustu výsledků, ale ty nebudou moc inovativní.“ (vědec z oblasti přírodních věd)

Také vědec, který strávil postdoktorskou sáz ve Francii, poukazuje na to, že klíčem k úspěchu nemusí být nutně extrémní pracovní nasazení:

„Ve Francii se může zdát, že se tam pracuje méně: mají dlouhou pauzu na oběd, přestávku na kafe... Ale byl jsem šokovaný jejich výkonností a koordinovaností v práci.“ (vědec z oblasti přírodních věd)

Přírodní vědec líčí zkušenost z laboratoře, kde je pracovní rytmus na první pohled odlišný od představy úspěšného a prestižního pracoviště, a zároveň vyzdvihuje jeho výkonnost. Přetíná tak předpokládanou korelaci mezi časem stráveným v laboratoři a akademickým výkonem. Podle jiné vědkyně z oboru přírodních věd je pomalejší tempo spojeno také s možností více o práci přemýšlet a pracovat s odbornou literaturou:

„Tady máte ale čas o věcech víc přemýšlet, víc číst“, zatímco v laboratoři, kde působila ve Spojených státech, se tráví více času experimentováním: *„Tam se dělalo hodně pokusů–omylů.“*

Akademické kultury na internacionalizovaných pracovištích jsou založeny na velkých objemech času stráveného prací a na rychlosti, což zažívali vědci a vědkyně často jako stres, který není dlouhodobě udržitelný a který je navíc vyvazuje z užších (partnerských, rodinných, přátelských) i širších sociálních vazeb. Takto nastavené akademické kultury ale nepřijímali nekriticky a neproblematicky nejen z osobního hlediska, ale také z hlediska procesu výzkumné práce a jejích výsledků.

Utváření znalostí jako společný projekt? Spolupráce v sociálních a humanitních vědách

Když si představíme každodennost vědecké práce, vystupují před námi obrazy přírodních vědců a vědkyň, kteří sdílejí laboratoře či společně vyrážejí na výzkumné expedice do terénu, a obrazy humanitních a sociálních vědců a vědkyň bádajících osamocně v knihovnách či pracovnách u počítače, antropologů, kteří jednotlivě vyrážejí do terénu pronikat do rozličných kulturních prostředí, či historiků ponořených v archívech. Zdá se, že zatímco přírodní vědci pracují společně, kooperují (a jak jsme viděli v předchozí části, též soutěží) při procesu tvorby vědění, sociální a humanitní vědci pracují individuálně a v kontaktu jsou až na konferencích, kde představují výsledky svého výzkumu. V této části textu se pokusíme podívat se blíže na to, jak spolupráci zakoušeli vědci a vědkyně na

zahraničních stáží v oblasti přírodních a sociálních věd a jakých podob může nabývat. Zajímavě zde vystupuje především otázka spolupráce v sociálních a humanitních vědách, která také na rozdíl od spolupráce ve vědách přírodních (Knorr-Cetina 1999, Parker et al. 2010) není předmětem zájmu výzkumníků a výzkumnic v oblasti vědních studií. Vyprávění sociálních a humanitních vědců a vědkyň přináší velmi zajímavé podněty pro promyšlení role spolupráce v uvedených vědách a relativizují obecně přijímanou individualistickou podstatu tvorby znalosti v těchto oborech.

Zkušenosti a prožitky spolupráce v dané vědní oblasti byly v rozhovorech vysoce hodnoceny. Česká akademická kultura v oblasti sociálních a humanitních věd byla vnímána z hlediska spolupráce jako nízká. Neplatí to ale jen pro české akademické prostředí. Například vědkyně z oboru sociálních věd, která absolvovala tzv. doktorát pod dvojím vedením ve Francii a v Česku, popisovala akademické prostředí na francouzské univerzitě jako „*hodně individualistické [...] nikdo neřešil, co dělá ten druhý*“. Absence interakce s kolegy a kolegyněmi stála v přímém protikladu k její zkušenosti z postdoktorské stáže v Nizozemí, kde se kolegové společně scházeli, diskutovali a také spolu publikovali.

Vědkyně poukázala na různou míru spolupráce – scházení se, které může mít i neformální podobu, diskuse, které mohou souviset s neformálními společnými obědy, ale také s formálně ustavenými semináři, a nakonec publikování jako velmi úzký způsob společné práce. Tyto tři formy spolupráce – setkávání, cílené diskuse a publikování – vystupovaly i v dalších rozhovorech. Hranice mezi těmito formami spolupráce jsou přitom velmi dostupné. Neformální spolupráce na zahraničních pracovištích byla podporována tím, že pro ni byl vytvořen prostor (například společné místo pro obědy a kávu), organizovaná forma spolupráce zase pořádáním pravidelných seminářů a konečně společné publikování zapojením zkušenějších kolegů a kolegyně. Spolupráce v takto nastavených akademických kulturách je podporována materiálním zázemím (vymezená místa společného setkávání), odehrává se v konkrétních praktikách, jako je společné čtení, debaty nad drafty textů, a nese se v partnerském duchu. To ovšem vůbec nevylučuje kritičnost, která práci posouvá dál. Jiná vědkyně z oboru sociálních věd líčí průběh intenzivních třídních seminářů, které se navíc odehrávají na venkově, a tedy umožňují soustředěnou práci, určitě odtržení od dalších každodenních povinností, následovně: „*První den si vzájemně představí to, čím se zrovna zabývají, a ‚rozcupují‘ si to navzájem, druhý den na tom individuálně pracují a třetí den si to odprezentují znovu.*“ Z rozhovorů přitom vyplynulo, že právě podpora různorodosti spolupráce má velmi dobrý vliv na výsledky i pocit spokojenosti s vlastní prací.

České akademické prostředí je oproti tomu vnímáno jako místo, kde se společná práce a diskuse nepěstují. Asi nejsilněji to popsala vědkyně z oboru sociálních věd, když srovnávala zkušenosti z pobytu v USA a své působení v Česku:

„Podle mě je u nás hrozný problém, že se tu takové aktivity berou jako něco, co lidi zdržuje od práce, do čeho je zbytečné investovat čas. Když se s někým domluvíš, že budete mít ‚reading group‘, tak se to dříve nebo později rozpadne, protože to lidi nepovažují za důležité. Myslím, že největší rozdíl je v tom, že v České republice není vůbec pěstovaná akademická komunita.“

Spolupráce zde představuje pojivo akademické komunity, která funguje tehdy, když její členové sdílejí a diskutují určitá východiska (což se odehrává např. v reading groups), sdílejí proces utváření znalosti (writing groups či výše popsaný intenzivní seminář nad rozepsanými texty). Toto lze sdílet jak v neformálních diskusích, tak ve vysoce organizovaných formách spolupráce. Spolupráce, jak ji líčili vědci a vědkyně ze zkušenosti zahraničních stáží, zde nestojí v protikladu ke konkurenci, ale k ne-spolupráci, či dokonce izolovanosti, kterou vědci a vědkyně zažívají v českém akademickém prostředí (či v jiných národních akademických kulturách). Sociální a humanitní vědy se různými formami spolupráce nestávají nutně týmovými podniky, jak to vypadá u některých forem spolupráce v přírodních vědách. Vědci a vědkyně často sdílejí šířejí definovaná témata, ale konkrétní výzkumné otázky a oblasti, v nichž tato témata zkoumají, se liší. Vědci se zahraniční zkušeností spíše hovoří o prožitku toho, že byli součástí akademické komunity, která posunula jejich vlastní témata dál a umožnila jim pomáhat kolegům a kolegyním při rozvíjení znalosti v jejich poměrně úzce definovaných výzkumných oblastech.

Téma spolupráce se ukázalo v rozhovorech se sociálními a humanitními vědci jako stěžejní. Zatímco přírodní vědy jsou chápány jako kooperativní „ze své podstaty“ a laboratoř bývá pojímána jako jednotka, která tvoří nové vědění, respektive individuálně řešené problémy se „sbíhají“ u vedoucího laboratoře a dávají společně nějaký smysl, sociální a humanitní vědy jsou založeny daleko více na individuální a tematicky rozličné práci. Zkušenost s akademickými kulturami internacionalizovaných sociálněvědných a humanitních pracovišť upozornila nejen na to, co považují sociální a humanitní vědci a vědkyně za velmi přínosné – tedy komunikaci, diskusi a spolupráci –, ale jedním dechem také na to, co v akademické kultuře sociálních a humanitních věd v Česku postrádají.

Mobilita a partnerský a rodinný život

Mobilita ve vztahu k partnerskému a rodinnému života patřila k jednomu ze stěžejních témat rozhovorů, ke kterému se vztahovali všichni vědci a vědkyně v naší publikaci. Lidé, a to ani výzkumníci, totiž nejsou figurkami, se kterými lze neomezeně posunovat po celosvětové síti akademických pracovišť, jak o nich často hovoří evropské dokumenty a politiky (viz např. Evropská komise 2012). Jsou to aktéři zapojení do mezilidských vztahů, kteří mají své partnery nebo rodiny a děti. Mobilita má proto dopady nejen na životy samotných vědců a vědkyň, ale také

na jejich partnery a rodiny. Pro velkou část vědců je pak mobilita spojena s řadou ústupků v jejich soukromém a rodinném životě (Garforth, Červinková 2010). Vzhledem k načasování akademické mobility po absolvování doktorského studia, které obvykle koliduje s obdobím, v němž lidé zakládají rodinu, pak toto stadium akademické dráhy může být problematické zejména pro ženy (Stalford 2005), ale i pro všechny, kdo nežijí v tradičním partnerském uspořádání muže-živatele a ženy-pečovatelky (Garforth, Červinková 2010). Pokud jde tedy o oblast akademické mobility, je třeba o ní uvažovat v kontextu soukromého, partnerského a rodinného života, protože tyto oblasti jsou velice silně vzájemně provázány.

Mobilita a partnerské vztahy

Rodina, a zejména pak partnerské vztahy, hrají v rozhodování o mobilitě a v jejím prožívání klíčovou roli. Podle rozsáhlého výzkumu pro Evropskou komisi (Cox 2008), který se zabýval brzdami akademické mobility v rámci Evropské unie, bylo partnerství vůbec nejčastěji zmiňovaným důvodem, proč se lidé vyhýbají akademické mobilitě. Partnerství zmiňovalo jako důvod odmítnutí mobility celých 52 % dotázaných vědců a vědkyň, což je ještě častější než důvod „péče o děti“, který označilo jako příčinu odmítnutí mobility 36 % dotázaných, nebo „zodpovědnost za jinou péči“, kterou zmínilo 35 % respondentů a respondentek (Cox 2008: 80).¹ Stav bez partnera může být naopak chápán jako vhodná příležitost k delšímu zahraničnímu pobytu (Červinková 2010), jak ukazuje i následující citace vědkyně z oboru sociálních věd:

„V té době jsem se zrovna rozešla se svým dlouhodobým partnerem. Ten rozchod byl možná impulz pro to, abych odjela. Dokud jsem měla partnera, nikam se mi nechtělo jet. Tenkrát jsem jela jen na měsíc a přišlo mi to tak akorát.“

Důležitá role, kterou hraje partnerství v kontextu akademické mobility, přitom nepochybně souvisí také s tím, že vědci, a zejména pak vědkyně, velmi často žijí v dvoukariéřních partnerstvích. Pojem „dvoukariéřní rodiny“ vymezili Robert a Rhona Rapoportovi jako „...rodiny, kde se muž i žena věnují kariéře (tj. zaměstnání, které má pro jedince zvláštní význam, vzestupně se vyvíjí a vyžaduje vysokou míru osobní angažovanosti)“ (Rapoport, Rapoport 1969: 3). České statistiky, které by mapovaly, kolik vědců a vědkyň žije v dvoukariéřních partnerstvích, sice nejsou k dispozici, můžeme však předpokládat, že jejich podíl je značný. Podle americké studie z roku 2008 (Schienbinger et al. 2008: 13) má 36 % vyučujících a výzkumníků na prestižních amerických vysokých školách (častěji jde přitom o ženy než o muže) partnera či partnerku, kteří působí v akademické sféře, přičemž dalších 36 % akademiků má partnera či partnerku, kteří pracují mimo akademický sektor. Velmi často jde přitom o kvalifikované odborníky a odbornice. Akademická mobilita je tak v případě vědců a vědkyň úzce spojena s problémem pracovního uplatnění jejich partnerů (a zejména partnerek) v daných destinacích.

Přestože je tématu dvoukariérních párů a mobility věnována pozornost již od sedmdesátých let 20. století, a to zejména na amerických vysokých školách, které obvykle poskytují určitou pomoc při hledání pracovní pozice pro stěhující se partnery (viz např. Ferber, Loeb 1997, Raabe 1997), z rozhovorů s vědci a vědkyněmi v naší publikaci vyplynulo, že tyto formy pomoci, pokud na dané instituci vůbec existovaly, byly považovány za poměrně neefektivní a při shánění pracovní pozice pro partnerku se lidé obvykle museli spolehnout především sami na sebe. Přestože se několika partnerkám migrujících vědců podařilo najít zaměstnání, sehnat dvě kvalifikované profese v jedné lokalitě býval většinou velký problém.

V případě zajímavé pracovní nabídky v zahraničí proto musí partneři velice pečlivě zvažovat, jak po odjezdu do zahraničí uspořádají svůj pracovní a soukromý život, zda se na určitou dobu rozdělí a budou mít „vztah na dálku“, nebo odjedou do zahraničí společně. Rozhodováním o tom, jestli vycestovat a či pracovní kariéru upřednostnit, se zabývá klasická teorie migrace Jacoba Mincera (1978). Podle něho je rozhodování ovlivněno snahou maximalizovat (zejména finanční) užitek plynoucí ze stěhování pro rodinu jako celek (Mincer 1978). Vysvětluje tím, proč logika „objektivní výhodnosti“ stěhování velmi často upřednostňuje kariéru muže před kariérou ženy – muži mají totiž většinou vyšší příjmy než ženy, a pokud jde např. o dvoukariérní partnerství, kariéra muže bývá více rozvinutá než kariéra ženy (zejména v důsledku přerušení kariéry ženy vlivem mateřství nebo např. z důvodu věkového rozdílu mezi partnery). William a Denise Bielbyovi však upozorňují, že důležitou roli v rozhodování, za čí prací se pár přestěhuje, hraje i genderová ideologie páru, tj. představy o roli muže a ženy v rodině a zaměstnání (Bielby, Bielby 1992), což na českých datech ilustrovaly i rozhovory s dvoukariérními akademickými páry (Vohlídalová 2010). Genderová ideologie formuje perspektivu, jakou jsou hodnoceny přínosy jednotlivých partnerů v oblasti práce i soukromého života, rozhodující o tom, čí kariéře je v páru dáována přednost. To pak zásadním způsobem ovlivňuje, jak pár zareaguje na potenciální nabídku stěhování do vzdálené destinace (Bielby, Bielby 1992: 1245). V rodinách s tradičnějším uspořádáním rodinných rolí lze proto předpokládat, že kariéra ženy bude muset ustoupit kariéře muže, zatímco v rodinách s více egalitárním rozdělením genderových rolí lze naopak předpokládat, že volba destinace i uspořádání pracovního a soukromého života během zahraničního pobytu bude brát ohledy na vývoj pracovní dráhy obou partnerů.

V souvislosti s migrací rodin používá Jacob Mincer (1978) dva základní termíny: „tied stayer“ a „tied mover“, doslovně přeloženo tedy „vázaně setrvávající“ a „vázaně stěhující se“. My tyto termíny nicméně překládáme jako „vázané setrvání“ a „vázané stěhování“ (viz Červinková 2010). Na rozdíl od Mincera, který odkazuje k *jedinci*, následujícímu „partnera-hybatele“, tedy chápeme tyto termíny jako určité *procesy*, jako výsledky vzájemně ustavovaných genderových praktik, které přesahují dyádu partnerského páru a závisí tedy nejen na genderových vztazích mezi partnery, formujícími percepce výhod a negativ stěhování pro pár či rodinu, ale také na uspořádání genderových vztahů ve společnosti, vnějších podmínkách a institucionálních nastaveních zejména praktik péče (Červinková 2010).

Zatímco *vázané setrvání* znamená zjednodušeně řečeno, že jeden z partnerů odmítne zajímavou pracovní nabídku spojenou s migrací kvůli druhému partnerovi, *vázané stěhování* znamená, že se daný jedinec kvůli svému partnerovi přestěhuje do nové destinace (očekávané výhody spojené se stěhováním tedy převažují nad negativními dopady stěhování na druhého partnera). Výzkumy přitom ukazují, že ženy se častěji než muži nacházejí v pozici vázaného setrvání (tj. častěji než muži váhají přijmout nabídku, která by vyžadovala stěhování jejich partnera) a častěji se také nacházejí v pozici vázaného stěhování. Zkušenosti s vázaným stěhováním a vázaným setrváním přitom mohou mít negativní dopady na rozvoj jejich profesní dráhy (Loeb 1997: 295, Schienbinger et al. 2008). Podle Mincera (1978) jsou periody vázaného stěhování spojeny s četnými obdobími nezaměstnanosti a mají celoživotní negativní dopad na výši pracovních příjmů „nuceně“ se stěhujícími partnerů a potažmo i na jejich penze (1978: 771). Je sice zjevné, že těmito negativními dopady mobility jsou postiženy zejména ženy, vázané stěhování však může mít negativní dopady i na samotné muže – jak totiž upozorňuje Mincer, dvoupříjmové a zvláště pak dvoukariérní rodiny, které jsou nuceny se přestěhovat kvůli pracovní nabídce jednoho z partnerů, mohou být velmi náchylné k rozpadu (1978: 772).

Jak ukazují rozhovory v této publikaci, ženy v pozici vázaného stěhování se s touto životní situací vyrovnávají různými způsoby, které závisejí na možnostech, jaké mají v daných destinacích k dispozici. Jak již bylo řečeno, několika ženám se sice podařilo najít kvalifikovanou práci, nebylo to však pravidlem. Mnohem častěji se setkávaly se závažnými problémy jazykového, kulturního nebo administrativního charakteru. V některých zemích jsou např. velice uzavřené a rigidní pracovní trhy, což se projevuje nemožností sehnat zaměstnání, v některých zemích je pak možnost pracovat podmíněna zvláštními pracovními vízy, jejichž vydání je zdlouhavé a administrativně náročné (např. USA). Partnerky stěhujícími se vědců přitom měly obvykle kvalifikaci, do které investovaly nemálo úsilí (téměř všechny měly vysokoškolské vzdělání, některé byly držitelkami doktorského titulu), a řada z nich předpokládala, že v nové zemi budou moci uplatnit své schopnosti. Jen málokterým se to ale podařilo. Náhlá ztráta smysluplné denní náplně u nich pak často vedla k pocitům nespokojenosti a frustrace.

„Myslím, že zrovna v případě mé ženy to nebylo asi úplně ekonomicky výhodné [kvůli ceně, kterou bylo třeba při jejím nástupu do práce zaplatit za hlídání dětí]. Bylo ale nutné, aby šla do práce, aby nepropadla totálnímu vyhoření a apatii. Myslím si, že pro ni byl nástup do práce částečně i terapeutická záležitost...“ (vědec z oblasti přírodních věd)

Situaci v nové zemi jim přitom neusnadnil ani fakt, že jejich partneři byli během zahraniční stáže obvykle velmi pracovně vytížení a zůstávalo jim jen málo volného času, který by mohli trávit společně. Jak jsme ukázaly výše v části věnované zahraničním výzkumným kulturám, s řadou zahraničních pracovních pozic pro migrující vědce a vědkyně byla spojena pracovní kultura extrémního pracovního vypětí.

V situaci, kdy se ženám nedaří sehnat kvalifikované zaměstnání, volí další strategie, jak tuto situaci zvládnout. Snaží se najít si jakoukoliv práci mimo svůj obor a pod svou kvalifikací, jsou ochotné pracovat formou krátkodobé a neperspektivní práce, často i bez nároku na plat. Některé se věnují různým (často neplaceným) aktivitám mimo svůj obor (organizují dětské herní skupiny, hrají divadlo) a stávají se tak zároveň i hlavními aktérkami společenského života rodiny v zahraničí. Jednou ze strategií, kterou se některé ženy vyrovnávaly se ztrátou denní náplně, bylo také založení rodiny. Mateřství se tak pro tyto ženy stávalo alternativní životní náplní:

„To, že partnerka nemohla sehnat práci, vedlo k tomu, že se mezi nás dostavila trochu krize. Nakonec jsme to vyřešili tak, že jsme si pořídili mimino. (směje se) Říkali jsme si, že bychom ho stejně někdy měli, takže když nastala taková situace, zkusíme ji využít tímto způsobem.“ (vědec z oblasti přírodních věd)

Ne všichni partneři a partnerky migrujících vědců jsou však ochotni opustit svou práci a odjet, a proto část z nich volí vztah na dálku. Zatímco někteří vědci a vědkyně riziko vztahu na dálku odmítali (většinou šlo o muže), protože se obávali, že by to zásadním způsobem ohrozilo jejich partnerský vztah, někteří (většinou šlo o vědkyně) jej přijali a každodenní kontakt s partnerem nahradili elektronickou komunikací a občasnými návštěvami. Většinou se ale nejednalo o snadné rozhodnutí. Odluka mezi partnery byla v rozhovorech často líčena jako významná „zatěžkávací zkouška“ vztahu a několik vědkyň v rozhovorech přiznalo, že jejich odjezd do zahraničí byl jedním z důvodů jejich rozchodu s partnerem. Podle Harriet Engel Gross (1980) bývá odloučení mezi partnery spojeno s řadou problémů, mezi něž patří zejména pocity osamocení a ztráty emocionální podpory ze strany partnera/ky, což potvrdila i vědkyně z oboru přírodních věd:

„Nejtěžší bylo vědomí, že je člověk v cizí zemi, daleko od domova a úplně sám, že se nemá na koho spolehnout, o koho se opřít, doma na něho nikdo nečeká. Ze začátku to pro mě bylo hodně ubrečené období. Každý den jsem se chtěla vrátet, bylo těžké to překonat a najít si nové přátele, kamarády a kolegy.“

Kromě pocitů osamocení a vykořenění jsou s odloučením partnerů spojeny také nezanedbatelné náklady na cestovné spojené s návštěvami a také náklady na vedení dvou samostatných domácností. Na zásadní bariéry této formy uspořádání pak narážejí zejména rodiče s malými dětmi, kteří kromě výše uvedených problémů musí řešit také otázku uspořádání péče. Mezi našimi respondentkami byla zastoupena pouze jedna vědkyně, která do zahraničí vycestovala sama se svými dětmi, zatímco její manžel zůstal doma. Přestěhování do zahraničí přitom předpokládalo najmutí chůvy, což z rodinného rozpočtu odčerpalo nemalé finanční prostředky, s nimiž grantové schéma nepočítalo.

„Když jedete někam pracovně, zvláště třeba jako postdok, tak vám sice zaplatí letenku, ale rodinu už stěhujete na vlastní náklady a k tomu si ještě musíte platit pomoc.“ (vědkyně z oboru přírodních věd)

Přestože se tedy v souvislosti s akademickou mobilitou o vědcích a vědkyních hovoří jako o migrující vysoce kvalifikované pracovní síle, jak upozorňuje např. Ackers (2005), jejich podmínky jsou zcela odlišné od profesionálních elit, které migrují skrze tzv. „organizační kanály“, jejichž součástí bývají komplexní relokační politiky, poskytující migrujícím specialistům plnou podporu při stěhování a kompenzující jim zároveň náklady s tím spojené. Podle Ackers (2005) se tedy ukazuje jasný rozpor: i když vědecká kariéra klade enormní důraz na mobilitu, na rozdíl od ostatních profesionálních elit se vědci v rámci akademického sektoru stěhují většinou za zcela minimální asistence a podpory výzkumných institucí. Jak dokládají i rozhovory v naší publikaci, jen zřídka se jim dostává efektivní oficiální pomoci při shánění ubytování, práce pro partnera a při integraci rodin do nového prostředí nebo kompenzace nákladů spojených s přesunem rodiny do cizí země. Náklady akademické mobility jsou tak vědci nuceni z velké části nést na svých vlastních bedrech. Tento rozpor souvisí patrně také s tím, že zatímco migrující manažeři či inženýři nadnárodních firem jsou v pozici určité elity a jejich znalost je chápána jako obohacující (či jsou přinejmenším nositeli a představiteli určité kultury, kterou firma přináší do oblastí, kam expanduje), akademici na pozici postdoktorandů ještě nejsou v roli těch, kdo mají ve vědě své jasné místo, ale teprve se na ně připravují a budou o ně soutěžit s dalšími postdoktorandy. Jejich pozice je tak značně prekarizovaná.

Rozhovory naznačily, že řešení akademické mobility v podobě odděleného bydlení partnerů volily častěji vědkyně než vědci. V této souvislosti se tedy ukazují zajímavé genderové rozdíly: pokud odjížděli do zahraničí muži, odjížděly jejich partnerky většinou s nimi (případně za nimi za určitou dobu přijely). Ženy-vědkyně však na dlouhodobé zahraniční stáží většinou odjížděly samy bez svých partnerů. V rozhovorech obvykle argumentovaly tím, že s nimi jejich partner nemohl odjet – ať už to bylo kvůli práci, nebo neochotě se přestěhovat:

„Manžel nemohl odjet na rok se mnou, nechat tu svou práci a prostě zmizet. Myslím, že by to ani nedělalo dobrotu. On je hodně vázaný na domácí prostředí a špatně snáší, když je vytržen ze svých kořenů. Domluvili jsme se, že pojedou já s dětmi a manžel za námi dvakrát nebo třikrát přiletí.“ (vědkyně z oboru přírodních věd)

Naopak muži stěhování svých partnerek obvykle tolik neproblematizovali a hovořili o něm s určitou mírou samozřejmosti, byť zároveň přiznávali, že pozice jejich partnerky během zahraniční stáží nebyla vůbec jednoduchá.

Je tedy zřejmé, že akademická mobilita představuje skutečně velkou výzvu pro partnerské vztahy a že zasahuje nejen samotného migrujícího vědce, ale mívá často dalekosáhlé důsledky také pro jeho blízké, a zejména partnerku. Není proto náhodou, že ti nejvíce mobilní vědci a vědkyně obvykle nemají partnera ani děti (Ackers, Gill, Guth 2007). Pokud jde o vzorce partnerského života uplatňované vědci a vědkyněmi během období akademické mobility, jsou patrně značné genderové rozdíly. Zatímco muži mohou na svých zahraničních pobytech obvykle čerpat podporu ze strany svých partnerek, které navíc kvůli mobilitě partnera omezují svoji profesní činnost a více energie směřují do soukromé sféry, vědkyně na zahraničních stážích tuto výhodu přítomnosti partnera obyčejně nemívají.

Mobilita, rodičovství a podmínky pro kombinaci pracovního života a rodičovství

Kromě partnerských vztahů ovlivňuje významným způsobem rozhodování o akademické mobilitě také rodičovství (Ackers, Gill, Guth 2007). Rodiče totiž zvažují možnosti péče o děti v dané destinaci a berou v úvahu dopady mobility na vzdělávací proces dětí i na jejich sociální integraci (tamtéž 2007: 3). Zejména pro ženy pak může rodičovství představovat významnou bariéru akademické mobility (Stalford 2005). Jak již bylo zmíněno výše, obvykle se totiž nemohou spolehnout na partnera, který by s nimi odjel do zahraničí a v průběhu stáže se postaral o děti, jak podotýká i vědkyně z oblasti přírodních věd:

„...pokud přijede na postdok muž s rodinou, má s sebou manželku, která se stará o děti. Model, že tam přijede člověk s dětmi sám, není tak běžný.“

Patrně také proto mají vědkyně tendenci buď odkládat rodičovství po absolvování zahraničního pobytu, nebo kvůli rodičovství odmítají vyjet na delší dobu do zahraničí (Stalford 2005).

Červinková (2010) nicméně upozorňuje, že rodičovství hraje důležitou roli při rozhodování o akademické mobilitě a volbě destinace také u některých mužů-vědců, zejména pak těch, kteří žijí v genderově egalitárních partnerstvích. Rozhodují se např. pro méně prestižní pracoviště, které jim však poskytne čas na rodinu, případně volí destinaci přátelskou k rodině, jak dokládá i následující citace mladého vědce, otce malého dítěte:

„...manželka má ohromný přehled, kde je rodinně přívětivé prostředí, proto jsme dali přednost třeba Francii před možností jít do Německa nebo do Švýcarska. Manželka mluví o tom, že by pak chtěla jít do Švédska, protože jsou tam poměrně dobré příležitosti a vynikající laboratoře v jejím oboru, do kterého se chce vrátit, a zároveň je to zase rodinně přívětivá země. (...) Přes veškeré nadšení pro vědu je pro nás rodina v životě prioritní, takže ta volba tomu podléhá.“ (vědce z oboru přírodních věd)

V některých případech pak rodičovství (a zvláště pak přítomnost malých dětí předškolního věku) fungovalo dokonce jako jedna z motivací pro akademickou mobilitu. Několik vědců totiž chápalo zahraniční pobyt také jako šanci pro hledání lepšího místa k životu, které by umožňovalo lepší možnosti kombinace práce a rodičovství než jejich stávající země. Jak se tedy zdá, vliv rodičovství na akademickou mobilitu může být u různých lidí velmi rozmanitý, v každém případě je však významný.

Většina vědců a vědyň zachycených v této publikaci odjžděla do zahraničí jako bezdětná, nicméně vyskytovali se mezi nimi i ti, kteří v době odjezdu do zahraničí měli děti (celkem čtyři rodiče), a tři vědci, které doprovázely jejich partnerky, založili rodinu během pobytu v zahraničí. Podle zkušeností vědců-rodičů byla skutečnost, že v zahraničí pobývali zároveň se svými dětmi, spojená s různými komplikacemi a výzvami: přestěhovat celou rodinu bylo

mnohdy finančně nákladné, ne každý vědec a každá vědkyně měli partnera, který by byl ochoten se v době stáže postarat o děti, ne všechna akademická prostředí nabízela uspokojivé podmínky pro kombinaci práce a rodiny. Mobilita pak někdy představovala zátěž i pro samotné děti, které sice získaly výhodu tím, že mohly alespoň nějakou dobu vyrůstat v cizojazyčném prostředí, pokud ale byly školního věku, rodiče s nimi po večerech museli dohánět znalosti češtiny (je totiž třeba zajistit jejich hladký přechod zpět do českého prostředí po návratu do ČR; z tohoto důvodu je pak jednodušší absolvovat pobyt v zahraničí s dětmi předškolního věku než se staršími dětmi, které chodí do školy). V neposlední řadě se objevily také problémy s pokrytím rodinných příslušníků sociálním či zdravotním pojištěním (zvláště u pobytů mimo EU).

Zcela zásadní roli hrála (zejména pro vědkyně a také dvoukariérní páry migrující společně) dostupnost zařízení péče o děti v dané destinaci, umožňující absolvovat zahraniční stáž i rodičům, kteří žijí v genderově egalitárních partnerstvích nebo vycestují do zahraničí sami s dětmi (Stalford 2005, Cox 2008, Červinková 2010). Je proto pochopitelné, že srovnávání podmínek pro kombinaci pracovního a rodinného života u nás a v zahraničí bylo v rozhovorech věnováno mnoho prostoru. Vědci a vědkyně se přitom shodovali, že ve většině zahraničních destinací, s nimiž měli osobní zkušenost, je nastavení sociálních a rodinných politik obvykle mnohem vstřícnější k potřebám žen, které si přejí vrátit se po narození dítěte rychleji zpět do práce a kombinovat práci s péčí o malé děti, než v ČR. Problém českého prostředí spatřovali zejména v kritickém nedostatku dostupných možností nerodinné péče o malé děti a obecných společenských normách vztahujících se k mateřství.

Jak upozornila jedna vědkyně z oboru sociálních věd, právě dostupná zařízení péče o děti, kterých je v ČR již několik let velký nedostatek, mohou ženám výrazným způsobem usnadnit kombinaci vědecké pracovní dráhy a péče o děti:

„...je pravda, že jsou v Dánsku o hodně dál. Jedna z vědkyň, o nichž jsem hovořila, má tři malé děti a dodělávala doktorát stejně jako já před rokem a ta druhá je svobodná matka. Nevím, zda ve zdejším prostředí by bylo něco podobného možné. Mají některé věci zjednodušené třeba tím, že je tam rozšířená veřejná péče o malé děti, už od půl roku věku dítěte.“ (vědkyně z oboru sociálních věd)

V rovině společenských norem a hodnot pak řada vědců a vědkyň odkazovala k tomu, jak jsou normy péče o děti kulturně proměnlivé:

otázka: „Pamatuji si, že tvoje žena zmiňovala zajímavou věc – ve Francii se jí divili, že je s malou rok doma, a zdálo se jim to moc dlouho, zatímco v Praze ji naopak lidé kritizovali, že pokud chce jít po roce zpět do práce, je to příliš brzy...“

odpověď: „Ano, je to přesně tak. Ve Francii se dokonce ptali, jaký je k tomu důvod, jestli je nějaký problém a co se děje. Protože tam to vyvolává otázku, zda není dítě nemocné, případně proč se ženě nechce pracovat. Je to považováno za velice podezřelé.“ (vědec z oboru přírodních věd)

Tématu kulturní proměnlivosti norem rodičovství se ve své práci věnovaly i socioložky Radka Dudová a Hana Hašková (2010). Na porovnání situace v ČR a ve Francii ukázaly, jak silně jsou představy o tom, jaká péče je nebo naopak není vhodná pro děti, sociálně a kulturně konstruovány (Dudová, Hašková 2010: 44). Zatímco ve Francii převažuje názor, že zájmy dítěte nejsou a priori v protikladu se zájmem matky (včetně zájmu ekonomického) a vyzdvihuje se pozitivní pedagogická funkce jeslí a zařízení péče o nejmenší děti, v českém prostředí se zdůrazňují především negativní aspekty jeslí a je zpochybňována potřeba vrstevnických kontaktů u dětí mladších tří let. Čeští experti pak vyzdvihují intenzivní mateřskou péči o děti do tří let věku jako jediný správný model péče o děti. Zájmy dítěte pak rámuje jako konfliktní vzhledem k zájmům matky a její případné ekonomické aktivitě (tamtéž: 42–44). Přestože je tato norma přejímána velkou částí české společnosti, vědkyně (zejména pak mladé vědkyně) patří k těm skupinám žen, které se vůči ní velice silně vymezují a naopak v pozitivním smyslu vyzdvihují zahraniční praxi a odlišné hodnoty a normy. Stávající normy převažující v českém prostředí pak mnohé z nich vnímají jako nevyhovující a značně utlačující, jak dokládá i následující citace vědkyně z oboru humanitních věd:

„Ve Španělsku se ženy vracejí do práce daleko dříve než v České republice a myslím, že si kvůli mateřství daleko méně odpirají a nemají potřebu se ospravedlňovat před společností jako matky v Česku. Když v Česku někomu řeknu, že to vidím jinak, že není nutné být s dětmi tři roky doma, velmi často mi odpoví: ‚Však ty to poznáš, až budeš matka.‘ Ale já vidím u svých španělských kamarádek a kolegyň, které jsou matky, že mají na mateřství úplně jiný názor. I přes své mateřství se chtějí věnovat své práci, jezdit na konference a podobně. (...) Jsem velice ráda, že mám příklad ve svých španělských kolegyních, které jsou matky a vidí to trochu jinak. Jinak by bylo těžké této ideologii nepropadnout.“ (vědkyně z oboru humanitních věd)

Můžeme tedy shrnout, že rodičovství sice ovlivňuje ochotu k akademické mobilitě a možnosti lidí vycestovat na delší dobu do zahraničí, protože může být spojeno s řadou komplikací, nicméně neméně důležitou roli hrají i reálné podmínky, které mají lidé pro kombinaci práce a rodičovství v dané destinaci. Jak se ukazuje, zvláště v případě migrujících vědkyň a dvoukariéreních párů s dětmi hraje klíčovou roli zejména dostupnost zařízení péče o děti a kultura rodinně přívětivého společenského i vědeckého prostředí v dané destinaci. Právě tyto faktory totiž mají velký potenciál situaci stěhujících se rodičů výrazným způsobem usnadnit, a jak se ukázalo, mohou se zároveň stát i jedním z důležitých momentů při rozhodování o tom, do jaké destinace vyrazí na zahraniční stáž.

Návrat

Vyprávění o návratu tvořilo další významnou součást našich rozhovorů. Preference týkající se místa, kde by vědci a vědkyně chtěli dlouhodobě žít a pracovat, přitom byly poměrně jednoznačné: většina z nich chápala zahraniční

pobyt jako zkušenost „na dobu určitou“, odkud se chtěli vrátit zpět do své domovské země (nebo země, kterou za svůj domov považovali – kde měli zázemí nebo partnera). Řada z nich sice měla možnost strávit v zahraničí delší dobu, než původně plánovali – pobyt v zahraničí se mnohým protáhl, protože jim byla buď opakovaně prodlužována pracovní smlouva, nebo dostali další zajímavé pracovní nabídky, které dobu strávenou v zahraničí významně prodlužovaly. Většina z nich se však nakonec vracela zpět, nebo to přinejmenším plánovala. Často to bylo kvůli rodině, dětem, partnerce či partnerovi, ale v neposlední řadě i kvůli tomu, že jednoduše chtěli žít v zemi, kde se cítí být doma, jak názorně ilustrují i následující citace vědců z oboru přírodních věd:

„Upřímně řečeno bych se rád vrátil, je to přece jen naše rodná země. Je tu mentalita, na kterou jsme zvyklí, a to se prostě asi nikde jinde najít nedá. To je prostě Česká republika, to je naše ‚doma‘.“ (vědec z oboru přírodních věd)

„Hlavní motivace [k návratu] byla rodina. Jsme oba Češi. Já jsem strávil třináct let v zahraničí, manželka o něco méně. Hlavní motivace byla, že jsme si uvědomovali, že se nám vyvíjí určitý typ ‚schizofrenie‘. Uvědomovali jsme si, že do toho cizího prostředí nepatříme a nikdy patřit nebudeme. Nikdy jsme nedostali žádná privilegia, ani dlouhodobý pobyt. Každý rok nám alespoň teoreticky hrozilo, že se budeme muset odstěhovat. Ve chvíli, kdy začal nejstarší syn chodit do školy, se naše touha po návratu ještě prohloubila.“ (vědec z oboru přírodních věd)

Výše uvedená zjištění z našich rozhovorů přitom potvrzují i dostupná kvantitativní data sledující motivace návratu českých vědců zpět do ČR (Kostecký, Bernard, Patočková 2008). Podle těchto dat jsou faktory osobního a rodinného života nejdůležitějšími motivacemi pro návrat do země:² osobní důvody uvádělo jako motivaci pro návrat z pobytu v zahraničí necelých 60 % dotázaných, přes 25 % pak zmiňovalo, že by si přáli, aby jejich děti chodily do školy v ČR, a zhruba stejný podíl vědců a vědkyň zmiňoval také kulturní odlišnosti a mentalitu v zemi současného pobytu (tamtéž 2008: 26–27).

Je však třeba dodat, že zahraniční vědecké prostředí v mnoha případech ani dlouhodobou perspektivu zaměstnání nenabízelo. Jak již bylo řečeno, s vědeckými pracovními pozicemi, zvláště pak s těmi na bázi stáží a stipendijních pobytů, je totiž bytostně spojena nejistota a dočasnost. Stáže sice umožňují získat zkušenosti v zahraničí, většinou jde ale o pobyty na omezenou dobu, které předpokládají, že se po jejich absolvování budou vědci ucházet o pracovní pozici jinde. V některých případech přitom dlouhodobou perspektivu nenabízely ani standardní pracovní pozice, jak ilustruje i citace vědce z oboru přírodních věd:

„...motivace [k návratu] byla, že perspektiva pracovního místa je, zvláště na těchto prestižních pracovištích, dost omezená. Neexistují tam trvalá pracovní místa. Já jsem měl ve smlouvě, že mám možnost na dané univerzitě pracovat a studovat celkem dvanáct let. A v podstatě mi tedy toto místo končilo a nebyla téměř žádná možnost kontinuálně navázat a pokračovat dál.“

Dočasnost, která je tak silně vepsána do velké části akademických pracovních pozic, tak nutně vyvolává potřebu další mobility, dalšího stěhování často bez dlouhodobější perspektivy, což může mít z hlediska možnosti budování stabilní pracovní pozice negativní dopady, jak reflektuje i vědkyně z oboru humanitních věd:

„...začíná být patrná větší nejistota práce [...]. Teď se snaží zavádět systém stipendií namísto stabilních pracovních pozic, což může mít na mladé lidi nepříjemný dopad. Může to vést k tomu, že do 35 let je člověk na různých stipendiích a pak najednou zjistí, že musí odejít, protože pro něj není místo.“

Stěhování mezi různými pracovišti bylo vědci a vědkyněmi většinou chápáno jako náročné a vysilující. Návrat zpět do ČR (případně do země, kterou považovali za svůj domov) byl tak pro mnohé z nich motivován také hledáním jistější a dlouhodobější pracovní pozice a zároveň i místa, kde by mohli (alespoň na určitou dobu) zakotvit.

Možnost vrátit se zpět však není vždy samozřejmá a bezproblémová. Do velké míry totiž závisí na sítích a kontaktech s domácím prostředím, které vědci a vědkyně udržovali během svých zahraničních pobytů. Nejjednodušší byl návrat samozřejmě pro ty, kterým držel během jejich stáže místo zaměstnavatel, případně pro ty, kteří během svého zahraničního pobytu udržovali úzké kontakty s českým výzkumným prostředím. Podle výše zmiňované studie Kosteleckého, Bernarda a Patočkové (2008) přitom mají právě výzkumníci, kteří v době pobytu v zahraničí měli zároveň místo na české výzkumné instituci, oproti ostatním mnohem vyšší pravděpodobnost návratu zpět.³ Některé z vědců pak zpět do ČR přilákala zajímavá pracovní nabídka ze strany bývalých spolupracovníků. Těm šťastnějším se dokonce podařilo získat bonus v podobě návratových grantů, jako např. SoMoPro nebo Purkyněho Fellowship AV ČR, jejichž cílem je přivést úspěšné vědce a vědkyně s dlouhodobou zkušeností ze zahraničí zpět do ČR a které obvykle poskytují velmi dobré finanční podmínky.

O poznání složitější situaci však měli ti, kteří kontakty s domácím prostředím neudržovali nebo si je nestihli vytvořit, např. proto, že strávili celé doktorské studium v zahraničí. Jak se totiž ukázalo, zahraniční zkušenost a seznam kvalitních publikací není vždy automatickou vstupenkou k dobré pracovní pozici a adekvátnímu finančnímu ohodnocení po návratu. Tito vědci a vědkyně museli obvykle vyvinout velké úsilí, aby v ČR našli pracovní pozici, přičemž návrat do ČR byl pro některé z nich nepříjemným rozčarováním:

„Bylo to trochu jiné, než jsem čekal. Myslel jsem si, že když člověk přijde z nějakého významného projektu z ciziny, kde zvládl doktorát za tři roky – nechci se vychvalovat, ale [...] mám i dost publikací. Myslel jsem si, že tu o mě bude větší zájem. [...] Na univerzitě mi nabídli jen částečný úvazek na velmi krátkou dobu (na výzkumný projekt). To jsem skutečně nemohl přijmout.“ (vědec z oboru přírodních věd)

Jak ukázaly např. i výzkumy provedené v akademických komunitách v jižní Evropě (Ackers 2010), absolvování zahraničních stáží tedy nemusí vést pouze ke zlepšování pracovní pozice a kariéernímu růstu, jak se obvykle

předpokládá, ale akademická mobilita může být spojena i s problémy integrace vědců v jejich původním „domovském“ akademickém prostředí, z jehož sítě kvůli pobytu v zahraničí postupem času vypadli a do kterého se někdy jen obtížně vracejí zpět. Podle výše zmiňované studie (Kostelecký, Bernard, Patočková 2008: 28) jsou přitom obavy z horšího finančního ohodnocení, problematické vztahy ve výzkumné sféře v ČR, obtížné hledání práce v ČR či špatné kariérní vyhlídky vedle osobních důvodů hlavní motivací, proč se lidé zpět do ČR po dlouhodobém pobytu v zahraničí nevracejí.

Závěrem

Vědci a vědkyně, kteří absolvovali postdoktorskou stáž na některém z internacionalizovaných prestižních pracovišť, měli možnost zažít „světovou vědu“ po dobu roku až několika let. Každodennost výzkumu v těchto institucích stojí do velké míry na mobilitě – na práci postdoktorandů a postdoktorandek z různých zemí, kteří tráví většinu času svého pobytu v laboratořích. Oproti tomu mobilita v českém národním kontextu znamená, že někteří vědci a vědkyně vyjíždějí do zahraničí „na zkušenou“ a vracejí se obohaceni novými myšlenkovými postupy a mezinárodními kontakty zpět do českého akademického prostředí. Jak jsme ale ukázaly, návrat do českých vědeckých institucí nemusí být bezproblémový. V ČR sice existují některé návratové granty, ale jejich počet je vzhledem k nároku institucí na mobilitu vědců a vědkyň mizivý.

Navzdory evropským vědním politikám, které zdůrazňují potřebu neustálé cirkulace vědců a znalosti v rámci vědeckých institucí jako jednoho z hlavních předpokladů pro budování špičkové a konkurenceschopné vědy v evropském výzkumném prostoru (Evropská komise 2012: 3), poukazují rozhovory s vědci a vědkyněmi na to, že životní realita a preference migrujících vědců a vědkyň se od předpokladů těchto politik dosti odlišují. Jednou z priorit těchto politik je mj. vytvoření otevřeného vědeckého pracovního trhu bez jakýchkoliv bariér akademické mobility. Tyto politiky vycházejí z představy dokonale mobilních individuí, která se bez problémů přesunují po světě od pozice k pozici a skrze tento proces neustále zlepšují svou kvalifikaci, získávají lepší pracovní příležitosti a zároveň vytvářejí špičkovou vědu (Ackers 2005). Jak ale ukazují naše rozhovory, většina vědců a vědkyň odmítá strávit život stěhováním (sebe i svých rodin) mezi vědeckými institucemi a po jedné či více stážích v zahraničí si obvykle přejí vrátit se zpět a trvale žít v zemi, kterou považují za svůj domov.

Představa dokonale mobilního jedince, který by byl ochoten se kdykoliv kamkoliv přestěhovat za svou práci, s níž výše zmíněné politiky pracují, se zdá být značně utopická. Pokud má být tato „pátá svoboda“ skutečně *svobodou*, měla by proto kromě *svobody* vycestovat do zahraničí nabídnout také *svobodu* vrátit se zpět a budovat perspektivní vědeckou dráhu v domovské zemi.

Poznámky:

- ¹ Mezi další často zmiňované důvody akademické nemobility pak patřily nedostatečné finanční zdroje pro mobilitu (49 %), plat (39 %) nebo problémy spojené se sociálním zabezpečením (39 %) (Cox 2008: 80).
- ² Obdobně jako i v případě motivací pro trvalé setrvání v zahraničí.
- ³ Pravděpodobnost, že se vědec či vědkyně vrátí, se kromě toho zvyšuje, pokud do zahraničí odcestovali sami (oproti těm, co odjeli s rodinou či partnerem), a naopak se snižuje s dobou pobytu v zahraničí (Kostecký, Bernard, Patočková 2008: 26).

Jan Blahůt

Mgr. Jan Blahůt, Ph.D., se narodil v roce 1981. Magisterské studium absolvoval v roce 2006 na katedře fyzické geografie a geokologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Doktorské studium absolvoval mezi lety 2007 a 2010 na Fakultě matematických, fyzikálních a přírodních věd na Università degli studi di Milano-Bicocca, kde působil v rámci mezinárodního výzkumného projektu podporovaného Marie Curie Research and Training Network a 6. rámcovým programem EK. Od roku 2010 pracuje jako postdoktorand v Ústavu struktury a mechaniky hornin AV ČR, v. v. i., v oddělení inženýrské geologie, od ledna 2012 jako vedoucí laboratoře geodynamiky. Kromě pobytu v Itálii absolvoval řadu stáží na prestižních institucích v zahraničí (v Nizozemsku, Švýcarsku a Rakousku). Je autorem a spoluautorem řady odborných publikací.

„Doktorskému studiu jsem se chtěl věnovat naplno, což ale bohužel v našich podmínkách moc dobře nejde.“

O práci

Na začátek bych vás poprosila, abyste představil svou práci. Jaká je vaše pozice?

Od září 2010 pracuji jako postdoktorand v Ústavu struktury a mechaniky hornin Akademie věd, v oddělení inženýrské geologie.

Čím přesně se při své práci zabýváte?

Zabývám se primárně svahovými deformacemi. Patří k nim různé jevy, například skalní zřícení, sesuvy půdy nebo přívalové proudy vyvolané silnými dešti, které byly například v létě 2010 v Jizerských horách a zničily tam cesty a mosty. Zabýváme se ale i sesuvy půdy vyvolanými těžbou, které se objevují například u Horního Jiřetína pod zámkem Jezeří. Kromě toho se věnuji obecně přírodním ohrožením a rizikům, tedy procesům a jevům, které mohou vést k přírodním katastrofám – kromě již zmíněných svahových pohybů to je i zemětřesení, vulkanická činnost nebo sněhové laviny.

Zdá se mi, že má vaše téma velice blízko k aplikované sféře. Daří se vám spolupracovat i se soukromým sektorem?

Ano, spolupráce probíhá jak na bázi spoluúčasti v projektech aplikovaného výzkumu, tak i v podobě posudkové činnosti pro soukromý sektor. Naposledy jsme se třeba zabývali stabilitou svahů na sanované skládce chemického odpadu v Chabařovicích. Moji kolegové se podíleli například na hodnocení stability skal ve Hřensku, spolupracují s velkými pojišťovnami na ošetření velkých rizik, jako jsou povodně, krupobití, silný vítr apod.

Jak vypadá vaše práce? Pracujete spíše v terénu, nebo „od stolu“ v kanceláři?

Je to tak půl na půl. V terénu trávím hodně času, protože je třeba sebrat data, poznat krajinu a podobně. Tato data se pak dále analyzují, například v GISech (geografických informačních systémech). Tvoříme z nich různé předpovědní mapy, snažíme se odhadnout budoucí vývoj, dynamiku, počítáme případné škody, ke kterým může dojít...

Jak jste se ke svému tématu dostal?

Nastoupil jsem na Přírodovědeckou fakultu na geografii a rozmýšlel jsem se, jakou specializaci si zvolím. Mám rád hory – lezu totiž po horách. Geomorfologie mi proto byla nejbližší.

O sopkách, zemětřeseních a jiných katastrofách

Má v ČR vůbec vědec vašeho zaměření dostatek materiálu ke studiu?

Většinou když povídám kamarádům, kteří o této problematice nic nevědí, čím se zabývám, říkají mi: „Sesuvy? To se nás přeci netýká! To je tak možná někde na horách...“ (směje se)

Sopek a zemětřesení tu ale moc nemáme...

Činné sopky tu nejsou, ale zemětřesení se tu objevuje docela často. Například v západních Čechách na mariánskolázeňském zlomu pod Krušnými horami nebo ve východních Čechách na hronovsko-poříčském zlomu, v Rychlebských horách na sudetském zlomu, na Ostravsku kvůli poddolování...

Jak silné tu bývá zemětřesení?

Každoročně se vyskytují zemětřesení do 4. stupně. Myslím, že ta nejsilnější měla magnitudo téměř 5. To už samozřejmě zpozorují i lidé, ne pouze přístroje. Může to způsobit i trhliny na budovách a jiné škody.

V našem oddělení se také zabýváme sledováním tektonických pohybů na zlomech, používáme k tomu velice přesné přístroje. V ČR jich máme nejvíc, většinou pod zemí, v jeskyních. Máme ale i několik měřicích přístrojů po světě – v Řecku, v Itálii, Polsku, Slovinsku, Bulharsku, v Německu na rýnském prolomu, také v Kyrgyzstánu a nově také na severu Evropy – na Špicberkách; dále v Peru, letos se budou instalovat i v Kalifornii a příští rok na Kanárských ostrovech. Mimo dlouhodobých pomalých pohybů jsme byli schopni zaznamenat i anomální, relativně velké pohyby, které předcházejí lokálním zemětřesením. Možná, že to v budoucnu bude cesta, jak se v předstihu dozvědět o blížícím se zemětřesení. To je ale ještě běh na dlouhou trať...

V poslední době se člověk neubrání pocitu, že živelních katastrof přibývá. Jedno ničivé zemětřesení stihá druhé, probouzejí se sopky, každoročně se objevují povodně... Máte nějaké vysvětlení pro to, co se to v poslední době děje?

Ono to vypadá, že jsou živelní katastrofy četnější, ale není to úplně přesné. Počet katastrof sice stoupá, ale nikoliv počet procesů (zemětřesení, sesuvů a podobně), které k nim vedou. Zvyšují se pouze škody a počty obětí. To je ale způsobeno tím, že je populace bohatší a větší. Co se týče škod, zvýšily se asi čtrnáctkrát za posledních padesát let. A toto číslo jde exponenciálně nahoru. To ale neznamená, že by byly častější zemětřesení, sesuvy nebo výbuchy sopek. Svůj podíl na tom má i obrovská informovanost. Katastrofy lze dnes často sledovat téměř v přímém přenosu, jako třeba v roce 2011 v Japonsku, kde má každý kameru, foťák a přístup k internetu. Medializace je velice silná, protože noviny se chytají okamžitě jakékoliv tragédie. To je prodává daleko lépe než nějaké pozitivní zprávy.

Zemětřesení o síle větší než 8 stupňů se na světě odehraje v průměru jednou za rok. Většinou je to ale v oblastech, které nejsou obydlené, kde tedy nedochází ke škodám...

Za posledních padesát let se počet lidí zasažených katastrofami, jako je zemětřesení nebo výbuch sopky, zvýšil asi čtyřikrát. Zvýšila se ale velice výrazně i populace lidí, dnes osidlují i místa, která jsou nebezpečná a po staletí zůstávala prázdná. Historicky žili lidé dále od nebezpečných pobřeží, nebydleli na strmých kopcích nebo v záplavových oblastech. Tento proces je dobře vidět i u nás – protože jsou v záplavových oblastech pozemky levné, veesele se tam staví a nejsou žádné pořádné zákony, které by to regulovaly. Pak si tam lidé postaví dům a diví se, že je to každý rok vyplaví...

O životě v Itálii a uzavřenosti italské společnosti

Jak jste se dostal ke stáži v Itálii?

V Čechách jsem dostudoval magisterské studium a začal jsem tu dělat doktorát. Můj školitel mi poslal nabídku doktorského studia v zahraničí, přihlásil jsem se do konkurzu a vyhrál jsem. Tím pádem jsem se rozhodl odejít do zahraničí a udělat si doktorát tam. Podmínky jsou tam úplně odlišné než tady.

V čem jsou podle vás největší rozdíly?

U nás je asi největší problém v systému financování, který nutí školy nabírat co nejvíc lidí. Kvůli tomu ale pak dochází k situacím, že pro ně třeba není dost místa a profesori a docenti nemají čas se jim věnovat, jak by bylo potřeba. Systém je bohužel nastavený tak, že se školám vyplatí vzít hodně lidí, i když Ph.D. třeba vůbec nedodělají. V Itálii, kde jsem dělal doktorát, byla mnohem větší katedra než u nás, ale brali jen šest doktorandů za rok. Ti pak mají nárok na určité stipendium, které se pohybuje okolo 1000 EUR. To je minimum, které garantuje stát. Univerzita jim k tomu může dát ještě nějaké peníze navíc. Většinou dostanou kancelář, jsou v denním kontaktu se svým školitelem, univerzita jim také často financuje různé cesty na konference apod. Nemusí nutně hledat další zdroje financování. Podle mě je toto v Itálii daleko lépe vymyšlené. Nejde jim o kvantitu, ale o kvalitu.

Těch tisíc eur ale není vzhledem k italským cenám asi dost peněz...

Samozřejmě že ne. Pokud bych tam byl závislý pouze na tomto stipendiu, asi by se z toho dalo nějak přežít. Na jihu Itálie by to možná šlo, ale na severu to jde těžko. Je tam velmi drahé bydlení. Nemohl jsem si vůbec dovolit pronajmout si malý byt v Miláně, proto jsem musel dojíždět každý den asi čtyřicet kilometrů vlakem.

V Itálii je velký problém, že se mladí lidé stěhují od rodičů až velice pozdě, právě kvůli tomu, že si nemůžou dovolit vlastní bydlení. Je tam totiž dost vysoká nezaměstnanost mladých lidí. Na severu se to řeší tak, že chodí na různé neplacené stáže, nastupují na poloviční úvazky a podobně, jen aby získali aspoň minimální praxi. To jim ale nedovolí se osamostatnit. Od rodičů obvykle odcházejí až po třicítce. Ještě horší je to ale na jihu. V Neapoli je jsem si myslím dvoutřetinová nezaměstnanost mladých lidí kolem třiceti let.

I u vysokoškoláků?

Ano, i u vysokoškoláků. Mají tam velmi rigidní pracovní legislativu. Člověk, který dostane smlouvu na dobu neurčitou, je v podstatě nevyhoditelný. Jen odstupné je tak vysoké, že se to zaměstnavateli vůbec nevyplatí. Všechna místa jsou tak už obsazená a pracovní trh se nehýbe. Na druhé straně kvůli tomu dostávají mladí lidé pouze smlouvy na dobu určitou, pokud tedy nemají nějaké známosti, které hrají v italské společnosti velmi důležitou roli. Pamatuju si, že jsem viděl inzerát: „Přijmeme účetní, nutná znalost němčiny a francouzštiny (a samozřejmě italštiny), na dva měsíce.“

Na dva měsíce?

Oni to pak prodlužují, protože se prostě bojí dát trvalejší smlouvu. Je to výhodné pro zaměstnavatele – nemají pak vůči zaměstnancům vůbec žádné závazky.

Jak tento systém funguje v akademické oblasti? Předpokládám, že to bude asi lépe placená sféra.

Myslím si, že jako celek je akademická sféra ohodnocena nadprůměrně, ale samozřejmě se to liší podle toho, v jaké jste pozici. Jsou obrovské rozdíly mezi profesory a docenty na straně jedné a řadovými výzkumníky a postdoky na straně druhé. Mezi mladými lidmi, s nimiž jsem pracoval, byla cítit snaha zmizet z Itálie, protože tam nevidí perspektivu pro svůj kariérní růst ani perspektivu finančního zabezpečení.

Takže je to relativně uzavřené prostředí, v němž nemají mladí vědci a vědkyně šanci dostat se „nahoru“?

Když jsou mladí a snaživí a nemají finanční požadavky, ještě to jde. Ale jakmile by tam chtěl člověk pracovat dlouhodobě, stát se docentem nebo profesorem, je to problém. V Itálii to jsou především politické funkce.

Co tím myslíte, že to jsou politické funkce?

Těm lidem bývá v naprosté většině nad šedesát let a více, už většinou ani neučí, nedělají výzkum, jenom úřadují a snaží se především se všemi dobře vycházet. Nemusí to nutně být špičkoví vědci se spoustou publikací ani výborní pedagogové. Hlavní je, aby si nikoho neznepřátelili.

Takže, jestli tomu dobře rozumím, je tam velká skupina postdoků a doktorandů, kteří pracují za pár peněz, a úzká skupina profesorů...

...kteří mají obrovskou moc. Mně to tam přišlo tak trochu jako v Rusku. Všichni se bojí samostatně rozhodovat, byť o obyčejných administrativních drobnostech, dokud to nerozhodne ten nejvyšší šéf. Pořád se muselo čekat, až přijde proděkan, prorektor, profesor a řekne: „Ano, takhle to můžete udělat.“ Tito „funkcionáři“ tam mají obrovskou moc a nižší výzkumní pracovníci pro ně vlastně pracují.

O studiu a práci v cizině

Jak vypadalo vaše studium a práce v Itálii?

Jak už jsem řekl, můj školitel magisterské práce mi tehdy poslal nabídku na studium v zahraničí. Bylo tam celkem 16 míst – 3 postdocí a 13 doktorandů. Byl to evropský projekt, který se jmenoval „Mountain Risks“ a zabýval se různými přírodními riziky v horách. To mě zajímalo, protože jsem psal diplomku na téma sněhových lavin v Krkonoších. Do tohoto projektu vstupovalo asi 10 partnerů a probíhal v rámci nadace Marie Curie a 6. rámcového programu. Evropská komise uhradila platy pro tzv. Early Stage Researchers, kteří si v rámci projektu mohli udělat doktorát. Já jsem se hlásil do Itálie, Švýcarska a Španělska a nakonec jsem se dostal do Itálie. V červenci 2007 jsem tam začal pracovat. Měl jsem obrovské štěstí na školitele. Byl relativně mladý, bylo mu něco přes čtyřicet, a díky tomu, že jsem s ním byl v denním kontaktu, a dokonce jsme spolu seděli v kanceláři, to šlo všechno velice dobře. Někteří moji kolegové, kteří měli za školitele profesory, měli problémy, protože školitelé neměli čas se jim věnovat.

Jakou roli hrála tato stáž a skutečnost, že máte Ph.D. ze zahraničí, ve vaší další kariéře? Otevřelo vám to někde dveře, posunulo vás to někam?

Určitě mi to hodně rozšířilo obzory a získal jsem díky tomu i práci v Akademii věd. V rámci studia byl navíc dostatek financí na různé konference, kurzy, stáže apod. V rámci našeho projektu jsem byl tři měsíce ve Vídni a tři měsíce v Nizozemsku na dvou špičkových pracovištích. Viděl jsem, jak moc tam doktorandi dělali ve srovnání s tím, jak to občas vypadá u nás. Lidi tam pracovali od osmi do šesti do večera, často i o víkendech. Naučil jsem se, že úspěch dá dost práce.

Jak to bylo v tomto ohledu v Itálii? Tam taková pracovní morálka nepanuje?

Tam se chodí také každý den do práce, ale chodí se tam od devíti a v pět už se většinou odchází domů. Práci si domů většinou nenosí a o víkendech se nepracuje. Univerzita se na víkend zavírá, takže se tam ani nikdo nedostane. Na druhou stranu mi to ale bylo sympatické. Můj školitel mi říkal, že chce taky žít, že nechce pořád jenom pracovat. Mají sice nižší platy než třeba v Nizozemsku nebo ve Vídni, ale zase mají víc času pro sebe.

O stáži v zahraničí a partnerství

Máte dojem, že se u zahraničních pobytů tohoto typu myslí na to, že člověk má třeba rodinu a partnera?

Evropská komise na to obvykle myslí ve svých grantech, a pokud má člověk manžela, manželku nebo dítě, dostává nějakou částku navíc. Pokud jde o samotné instituce, tak záleží, v jaké je to zemi. V Nizozemsku to funguje tak, že na daném pracovišti pomůžou sehnat bydlení a někdy poskytnou třeba i zkrácený úvazek pro partnera. V Itálii

to ale nešlo, protože tam je to všechno velice rigidní. I my jsme s tím měli velký problém. Odjel jsem na stáž do Itálie v červenci 2007 a partnerka za mnou přijela potom, co dodělala magisterské státnice, to bylo na konci září 2007. Náš plán byl takový, že já budu pracovat a ona si zkusí najít nějakou práci, třeba i na částečný úvazek. Chtěli jsme být spolu. Báli jsme se, že kdybychom se oddělili, náš vztah by se mohl jednoduše rozpadnout... Taky já jsem tam nechtěl být sám, bylo by to pro mě o dost těžší.

Jak dlouho jste byli v té době spolu?

Asi čtyři roky.

Jak probíhalo vaše rozhodování o tom, zda pojedete do zahraničí? Zasahovala do toho nějak vaše partnerka?

Ano, všechno to bylo po dohodě s ní. Já jsem se chtěl věnovat vědě, nechtěl jsem to dělat jako téměř všichni ostatní doktorandi kolem mě tady v Praze, kteří si seženou nějakou práci a doktorátu se téměř nevěnují. Chtěl jsem se tomu věnovat naplno, což ale bohužel v našich podmínkách moc dobře nejde. Pokud nemáte dobrý grant, neužíváte se, a tím pádem nelze ani dělat dobrou vědu.

Mysleli jsme si, to jsme byli ještě naivní, že v severní Itálii by vzhledem k tomu, že je to nejnadvýšejší část země, neměl být problém sehnat nějakou práci. Žena vystudovala sociální geografii. Mysleli jsme si, že může dělat v podstatě u jakékoliv firmy. V Čechách berou nadnárodní firmy docela často i cizince. V Itálii je to ale jiné. Všechny weby mají pouze v italštině, všechny pracovní pozice byly pouze pro Italy. To, že partnerka nemohla sehnat práci, vedlo k tomu, že se mezi nás dostavila trochu krize. Nakonec jsme to „vyřešili“ tak, že jsme si pořídili mimino. (směje se) Říkali jsme si, že bychom ho stejně někdy měli, takže když nastala taková situace, zkusíme ji využít tímto způsobem.

Vaše žena tedy těžce snášela, že vyšla ze školy a najednou neměla uplatnění?

Samozřejmě doufala, že najde práci a bude se moci rozvíjet v tom, co vystudovala. Byly tam určité tenze – na jedné straně udržet náš vztah a na straně druhé touha se vrátit.

Nepřemýšleli jste o tom, že byste měli vztah na dálku?

Samozřejmě ano. Ale do Česka jsem mohl jezdit tak jednou za tři měsíce, takže by to bylo hodně komplikované. A přes Skype vztah dlouhodobě fungovat nemůže.

Jak to probíhalo, když si vaše žena v Itálii hledala práci?

Snažila se odpovídat na nějaké inzeráty, ale vždycky to dopadlo tak, že jí řekli, že musí umět perfektně italsky. Ona samozřejmě začala chodit na italštinu, ale nebylo jí to nic platné. Nakonec to skončilo tak, že se šla zeptat do samoobsluhy, jestli by tam nemohla pracovat, a oni jí řekli, že jí nemůžou vzít, protože neumí dobře italsky. A ona řekla: „I kdybych tady třeba doplňovala zboží do regálu?“ A oni odpověděli: „Ano, musíte umět italsky, abyste rozuměla, co vám říkáme.“ Tohle když pochopila, hledání práce vzdala.

Na univerzitě, kde jste působil, neexistovala nějaká pomoc, na kterou byste se mohli obrátit?

Bohužel nebyla. Ač se to nezdá, sever Itálie je hodně uzavřený. Měli jsme tam třeba velký problém pronajmout si byt, když majitelé zjistili, že jsem cizinec. Přestože jsem měl pracovní smlouvu a věděli, že budu mít peníze na to, abych platil nájem, nechtěli mi byt pronajmout.

Jak jste se s italštinou vyrovnal vy?

Zatímco v Nizozemsku můžete bez problémů komunikovat v angličtině i s řidiči autobusů a prodavačkami v krámech, v Itálii je to obrovský problém. Italové se totiž cizí jazyky ve škole téměř neučí. Mají latinu a starou řečtinu, živé jazyky se tam ale skoro nevyučují. Musel jsem se proto naučit italsky. Měl jsem trochu výhodu v tom, že jsem uměl španělsky, ale ze začátku se mi pletla španělská a italská slovíčka. Během roku jsem se ale naučil bez problémů komunikovat, dokonce i o odborných věcech.

O rodičovství a navazování přátelství v cizí zemi

Jak jste v zahraničí řešili všechny okolnosti kolem narození dcery?

Alžběta se narodila v roce 2009. Já jsem věděl, že v tom roce musím absolvovat stáž ve Vídni, kterou jsem si naplánoval na období před termínem porodu. Žena byla v té době už v Praze a já jsem za ní jezdil každých čtrnáct dní domů. Bylo fajn, že tu byla v kontaktu s rodinou, se známými a nebyla sama. Když se narodila malá, vzal jsem si dovolenou. V březnu 2009 jsme se pak vrátili zpátky do Itálie. Narozením dcery se mezi námi situace urovnala. Manželka měla najednou smysluplnou náplň dne a tím, že chodila s malou ven, se seznámila s řadou maminek v okolí. Život pak byl o něco snazší, i když ani tak nebyl úplně jednoduchý.

Jak jste se tam vůbec cítili? Našli jste si tam nějaké přátele?

To byl taky problém. Milán je hrozně drahý a většina mých kolegů bydlela v určité vzdálenosti od Milána. Já jsem se s nimi stýkal v práci, ale v podstatě nebylo možné se s nimi vidět někdy jindy. Italové jsou také hodně uzavření. Hodně se drží rodiny, takže se tolik nestýkají, tak jako je to zvykem u nás, kde spolu lidé jezdí na vodu nebo na lyže. Oni jezdí téměř jen s rodinami. Myslím, že zvláště na severu to takhle funguje. Italská společnost navíc není zvyklá na cizince. Nakonec se mým nejbližším přítelem stal můj školitel, se kterým jsem byl v denním kontaktu.

Setkal jste se vy osobně s nějakou nevráživostí vůči cizincům?

Kromě problému s ubytováním ani ne. Ale spíš je to v tom, že si vás lidi nepustí k tělu. Měl jsem kolegu Turka, který tam byl na postdoku, a toho majitelé bytů odmítali ještě daleko častěji než mě. Měl problém, že nevypadal ani jako Evropan, ani jako Ital. Předtím pobýval v USA a z Itálie, její byrokracie a uzavřenosti, byl úplně pař.

O situaci po návratu do ČR

Jak to bylo po tom, co jste se vrátili zpátky?

Já jsem tam obhájil doktorát v květnu 2010, přičemž v Itálii jsme byli do konce června, protože mi prodloužili smlouvu. V té době jsem ale už byl v kontaktu s jedním kolegou z ústavu, kde momentálně pracuji. Hledal jsem místo, kam bych mohl nastoupit. Akademie věd mi vyšla maximálně vstříc. Řekli mi, že mě určitě rádi přivítají, že pro mě mají institucionální úvazek, ne pouze místo na nějakém časově omezeném grantu.

Vaše žena mi v e-mailu naznačila, že po vašem návratu se vše neodvívjelo podle vašich představ...

Bylo to trochu jiné, než jsem čekal. Myslel jsem si, že když člověk přijde z nějakého významného projektu z ciziny, kde zvládl doktorát za tři roky – nechci se vychvalovat, ale...

No to se rozhodně chvalte!

...mám i dost publikací. Myslel jsem si, že tu o mě bude větší zájem. Přijde mi, že je to ale hlavně problém financování mladých vědců. Na univerzitě mi nabídli jen částečný úvazek na velmi krátkou dobu (na výzkumný projekt). To jsem skutečně nemohl přijmout.

A co dělala vaše žena po návratu zpět do České republiky?

Nakonec jsme se rozhodli mít další dítě. (směje se) Narodilo se v dubnu 2011, takže má teď rok a půl roku.

To jste se rozhodli spontánně?

Ne. Žena byla na rodičovské „dovolené“, což je mimochodem dobrý eufemismus. (směje se) Říkali jsme si, že bychom stejně chtěli ještě jedno dítě a že bude nejlepší, když budou děti narozené blízko u sebe. Mám ale obavy, aby pak sehnala zaměstnání, vzhledem k tomu, jak se zaměstnavatelé staví k zaměstnávání matek s dětmi....

Ona nemá žádnou praxi?

Právě, že nemá. Samozřejmě nějaké pracovní zkušenosti má, ale kvůli našemu pobytu v Itálii nemá dlouhodobější praxi v oboru. Teď když jsme v Praze, je to lepší, má nějaké pracovní příležitosti. Má ale obavu, jak to bude po dvou dětech. Myslím, že to pro ni bude obtížné.

Přemýšlel jste někdy o tom, že byste šel pracovat mimo akademickou sféru?

Ano. Když jsme se vraceli, díval jsem se po pracovních místech i v soukromém sektoru. Firmy věnující se problematice, kterou se zabývám, ale nenabíraly žádné lidi.

Co vás k tomu motivovalo?

Grantová politika v této zemi. Když má člověk grant, tak je to docela dobré, ale má vystaráno pouze na dva tři roky. Člověk ale potřebuje nějakou dlouhodobější perspektivu. Navíc, kdybychom neměli mezinárodní projekt na našem oddělení, nemůžeme ani jezdit do terénu, protože by to nebylo z čeho zaplatit.

O postavení žen v italské společnosti

Měl jste v Itálii mezi svými kolegy i nějaké ženy?

V našem týmu doktorandů byli tři kluci a tři holky. V Itálii je na spoustě míst v akademii více žen než mužů. Je to ale z důvodu, že ve vědě je tam obecně špatná perspektiva pro mladé lidi. Když studují, přicházejí o cennou praxi, kterou by mohli získat, kdyby někde pracovali, byť na minimální úvazek.

Jaká je role ženy v italské společnosti?

Její pozice je hodně tradiční. Když to řeknu zjednodušeně, její úlohou je být doma, vařit špagety a starat se o děti. V Itálii se v současnosti stále častěji mluví o mužích, kteří ještě třeba v 35 letech zůstávají u rodičů a nedokážou se o sebe postarat, uvařit si, vyprat si. Říká se jim „mammoni“. Od svých matek pak tito muži plynule přecházejí k partnerkám, které se o ně starají dál.

Ženy, pokud si to rodina může dovolit, většinou zůstávají s dětmi doma a o peníze se stará manžel. Pokud mají dobrou práci oba dva, většinou nemají děti, nebo je mají hodně pozdě. Nám přišlo, že jsme tam skoro nejmladší rodiče. Všude kolem vidí člověk prošedivělé tatínky s malými dětmi. Lidé většinou čekají, až budou mít nějakou lepší pozici, a teprve potom si pořizují rodinu.

Ten systém tam tedy není moc přátelský k rodině?

Není. Školky a jesle tam sice fungují, ale jsou příliš drahé. Ve finále jdou pak třeba až tři čtvrtiny platu na jesle nebo školku. Mateřská v Itálii trvá jen rok a ženy se pak musejí vrátit do práce, kdyby se nevrátily, tak by už taky práci nemusely najít.

Co pro vás bylo na vašem pobytu v Itálii nejtěžší? Jaké největší překážky jste tam musel překonávat?

Nejtěžší byl pro mě ten úplný začátek, kdy člověk přijde do nového prostředí a v ničem se neorientuje. Tady se žije opravdu jinak – ať už se to týká stravování nebo trávení volného času. Pro mě bylo ale nejtěžší skloubit svůj pobyt v zahraničí se spokojeným partnerským životem.

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Radka Dudová

Mgr. Radka Dudová, Ph.D., se narodila v roce 1977. Vystudovala sociologii na Filozofické fakultě UK a na Université Paris 5 – René Descartes v Paříži. V roce 2007 získala na FF UK titul Ph.D. Od září 2001 působí v Sociologickém ústavu AV ČR jako odborná pracovnice oddělení Gender a sociologie. V letech 2008–2010 pracovala jako postdoktorandka v Department of Political Science na Univerzitě v Leidenu v Nizozemí. Zde se v rámci projektu FEMCIT (6. rámcový program EU) věnovala tématu ženského těla a výzkumu toho, jak bylo v Československu (České republice) v průběhu minulého století zacházeno s právem žen na tělesnou integritu a sebeurčení. Konkrétně se zaměřila na analýzu politik, diskurzů a institucí, které od padesátých let 20. století v ČR regulovaly problematiku interrupce a prostituce. V roce 2012 obdržela prémii Otto Wichterleho Akademie věd ČR pro vynikající mladé vědecké pracovníky. Svou práci publikuje v odborných časopisech a je autorkou a spoluautorkou řady knih.

„Ze své práce mám svým způsobem pořád hrozný stres, co budu dělat, až mi dojde inspirace.“

O cestě k sociologii

Jak ses vlastně dostala k sociologii?

Když jsem byla na gymnáziu, přemýšlela jsem, čím budu, a vymyslela jsem, že budu sociologem. (směje se)

Můžeš to rozvést? Já jsem třeba na gymnáziu netušila, že něco takového vůbec existuje...

Nejdřív jsem si myslela, že bych mohla být novinářkou. V Táboře, odkud pocházím, jsem byla v Hnutí Duha a povedla se nám tehdy jedna úžasná věc. Bojovali jsme za záchranu botanické zahrady, protože skrze ni chtěli vést silnici. Moji starší kolegové si tenkrát nechali vypracovat sociologický výzkum mapující názory lidí v Táboře, zda tam tu silnici chtějí, nebo naopak ne. Ukázalo se, že ne, a na základě toho jsme tento spor vyhráli. Pochopila jsem taky, že novinářina jde hodně po povrchu a že by mě spíš zajímaly hlubší souvislosti. Takže jsem v průběhu posledních ročníků na gymnáziu dospěla k rozhodnutí, že chci dělat sociologii. Pak šlo o to, dostat se na vysokou školu a přesvědčit rodiče, kteří nechtěli, abych se sociologii věnovala. Měli vizi, že půjdu na ekonomku a budu vydělávat peníze, což se mi tedy moc nepodařilo. (směje se)

Teď už jsou s tím rodiče smíření? Změnilo se jejich vnímání tvé profese?

Oni nejsou smíření se spoustou věcí v mém životě. (směje se) Ale rozhodně o tom už nemluví a neřeší to. Berou to tak, že jsem matka samoživitelka a mám povolání, díky němuž se uživím, a zároveň mám určitou flexibilitu, která mi umožňuje starat se o dítě. Něco takového by mi totiž práce v nějaké manažerské funkci, kde si mne rodiče představovali, asi neumožňovala.

Kdy ses rozhodla pro akademickou dráhu?

Snad už v prvním ročníku na vysoké jsem se rozhodla, že chci dělat vědu. Ve škole nám docent Buriánek pořád opakoval, že je strašně málo lidí, co chtějí dělat vědu, a že o takové lidi moc stojí a potřebují je, a tak doufá, že alespoň pár nás u toho zůstane. Tak jsem si tenkrát řekla, že tudy vede cesta. Myslela jsem si, že zůstanu na univerzitě a povedu třeba nějaký tým lidí. Ambice něco šéfovat mě ale velice rychle přešla, když jsem zjistila, co to ve skutečnosti obnáší. Nakonec jsem zakotvila v Sociologickém ústavu. Táta si ale dodnes občas povzdechne: „Takových problémů je na tom světě, a zrovna ty studuješ takový pitomosti!“ (směje se)

V polovině devadesátých let byla na vysokých školách asi dost jiná situace než dnes...

Na fakultě měli nedostatek lidí a naši absolventi zároveň nacházeli velice rychle uplatnění na trhu práce. Vznikala řada agentur pro výzkum trhu a daly se tam vydělat na tu dobu velice dobré peníze. Proto s tím také řada lidí koketovala. Teď už jsou ale vědecké instituce naplněné a není lehké se tam uchytit.

O studijním pobytu ve Francii

Ty jsi nastoupila do doktorského studia a relativně brzo jsi odjela do Francie na „cotutelle“ (tj. doktorát vedený napůl ve Francii a v ČR)..

Bylo to ve druháku. Já už jsem předtím jela od Francouzského institutu na měsíční magisterskou stáž do Nice. Potom jsem se ale přes CEFRES (tj. Centre français de recherche en sciences sociales, tedy Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, sídlící v Praze; pozn. red.) dostala ke cotutelle. Podařilo se mi setkat se ve Francii s děkanem fakulty Sciences Humaines na Université Paris 5 – René Descartes, kde působil François de Singly. Snažila jsem se k němu protlačit a on souhlasil, že můžu být jeho doktorandka. Bylo ale problematické, že měl doktorandů příliš a neměl vůbec čas se jim věnovat. Když to vidím s odstupem času, asi bych to teď udělala jinak – možná bych šla na nějakou menší univerzitu, kde by měli víc času se mi věnovat, kde bych byla míň ztracená mezi tou spoustou studentů. Další nevýhodou Paříže, kde jsem studovala, bylo i to, že tam není vůbec šance získat od školy nějaké ubytování. Takže jsem se musela starat i o takové základní věci, které ale člověku seberou strašně množství energie.

Kdybys měla shrnout, jakým způsobem se tam starají o doktorandy, je to spíš takové „laissez-faire“ – dělejte si, co chcete, my se o vás nestaráme?

Je to v podstatě dost podobné jako tady. Když je člověk aktivní, pořád se někam „vtírá“, chodí a nabízí pomoc, má šanci se tam etablovat. Dostat se ale k Singlymu na konzultaci byl strašný boj. Neměl nikdy čas nebo na konzultaci vůbec nedorazil. A já nejsem ten typ, co by byl ochotný celý den čekat, jestli se náhodou objeví ve škole... Připadala jsem si tam tak trochu nechaná napospas.

Podařilo se ti tam navázat nějaké přátelství se studenty?

Moc ne. Možná jsem se mohla víc snažit. Když mi někdo přišel zajímavý nebo se mi sám nabídl, že dělá něco podobného a že bychom se mohli sejit, bylo to milé, ale nikdy z toho nebyl přátelský vztah.

Pociťovala jsi mezi studenty ve Francii nějakou rivalitu a soutěživost?

Bylo to hodně individualistické prostředí. Nikdo neřešil, co dělá ten druhý. Spíš tam byla cítit takové obecná „deprese“, protože v té době už byla ve Francii hodně špatná situace ve vědě a doktorandi nemohli najít práci v oboru. Tento problém je tam dodnes. Často brali jakoukoliv práci, byli ochotní se přestěhovat pět set kilometrů kvůli nějaké dočasné pozici. Byla tam cítit beznaděj. Zároveň mi bylo jasné, že cizinci jsou na tom s možností najít si zaměstnání ještě daleko hůř. V této situaci jsem velice brzo usoudila, že nemá smysl tam zůstat, a proto jsem se snažila budovat si kontakty hlavně v Čechách.

Když jsi začala studovat doktorát formou cotutelle, měla jsi nějaký partnerský vztah? Ptám se proto, zda jsi byla nucena nějakým způsobem zvažovat i toto.

V té době jsem se zrovna rozešla se svým dlouhodobým partnerem. Ten rozchod byl možná impulz pro to, abych odjela. Dokud jsem měla partnera, nikam se mi nechtělo jet. Tenkrát jsem jela jen na měsíc a přišlo mi to tak akorát.

O postdoktorské stáži v Holandsku

Jak ses dostala k postdoktorské stáži v Holandsku?

V Sociologickém ústavu jsem pracovala na projektu FEMCIT, což byl mezinárodní projekt, do něhož byla zapojena řada výzkumných institucí v Evropě. Shodou náhod byla v tomto projektu vysána pozice na univerzitě v Leidenu. Potřebovali člověka, který se zabývá právě touto problematikou a je schopen pracovat s českými dokumenty. Přihlásila jsem se tedy na konkurz a vyhrála jsem ho.

Do Leidenu jsi odjížděla po dokončení doktorátu?

Doktorát jsem dokončila v roce 2007 a v roce 2008 jsem odjížděla do Holandska. Do toho jsem měla malé dítě. Když jsme odjížděli, bylo mu dva a půl roku. Tehdy jsem si říkala, že je nejvyšší čas někam vyjet, než začne chodit do školy. Byla jsem tam přes dva roky a moc se mi tam líbilo.

Jak vypadá holandské vědecké prostředí?

V podstatě to tam funguje dost „anglosaským způsobem“, který je dnes v akademické sféře určující. Bylo dobré, že jsem viděla, jak to funguje v praxi, a naučila jsem se v tom pracovat.

Co myslíš „anglosaským způsobem“?

Narozdíl od Francie nebo Česka se všechno dělá v angličtině, hodně se spolupracuje, lidé se tam hodně stýkají, diskutují spolu, předávají si zkušenosti. Často publikují společně, takže méně zkušení lidé mají příležitost publikovat s někým, kdo má mnohem víc zkušeností, ale zároveň je i kultivovaný a ví, jak přistupovat k mladšímu kolegovi. Singly byl oproti tomu takový „profesor ze staré školy“, který klidně řekl: „Všechno děláte špatně!“ a všichni k němu pořád vzhlíželi jako k bohovi. Na rozdíl od toho v Holandsku (a nevím, jestli to ti lidé mají v popisu práce) se ke mně na celé katedře chovali korektně, zajímali se o to, co dělám, snažili se mi radit. Cítila jsem, že se ke mně chovali s určitým uznáním. Když jsem pak publikovala se svou vedoucí Joyce Outshoorn, bylo vidět, že si hlídala, aby si neuzurpovala příliš místa, aby tam bylo moje jméno všude uvedeno a aby pořád všem zdůrazňovala: „Ne, to není jenom moje práce, na tom pracovala tady kolegyně.“

Na začátku si se mnou Joyce sedla a řekla mi, co ode mne bude potřebovat pro náš projekt. Pak mi řekla: „Kvůli tvé kariéře bych od tebe chtěla ale ještě něco víc: aby byly nějaké články, abys měla nějaké publikace, až pak budeš hledat místo někde jinde ve světě, abys měla šanci se uplatnit. Musíme připravit plán, co uděláš, napíšeš, kde to budeš publikovat.“ Cítila určitou zodpovědnost za to, abych našla po skončení postdoku další uplatnění.

Všechno po mně četla, všechno mi opravovala, včetně angličtiny. Dávala mi ke všemu připomínky. Byla strašně moc vstřícná a podporovala mě.

Myslíš, že je to specifikum toho konkrétního oddělení nebo té konkrétní vedoucí, anebo je to spíše obecný étos holandské akademické sféry?

Myslím, že je to spíše určitý étos, že to tak funguje i jinde.

O postavení mladých lidí ve vědě v Holandsku

Jaké je v Holandsku postavení mladých lidí ve vědě s ohledem na možnost zaměstnání?

Když je člověk na interním doktorátu, má s univerzitou pracovní smlouvu. V podstatě tam pak funguje jako zaměstnanec – má tam kancelář, chodí tam do práce. Pro ty, kteří nezískají interní místo, existuje řada stipendijních programů. Všichni jsou velice silně integrováni do chodu fakult, na rozdíl od Francie nebo Česka. Stipendium jim navíc zaplatí jejich běžné náklady, takže nemusí pracovat v komerční sféře. Problémem ale je, že jakmile dodělají doktorát, musí si hledat pracovní místo. To je ale problém asi úplně všude. Všimla jsem si, že je tam velká fluktuace. Holanďané často i dobrovolně mění místo, protože dostanou třeba zajímavou nabídku někde jinde.

O podmínkách kombinace práce a rodičovství v Holandsku

Jak se v holandském akademickém prostředí řeší kombinace práce a rodičovství?

Mám jednu takovou vtipnou historku na úvod. Když jsem byla u konkurzu, na závěr jsem jim řekla, že chci, aby věděli, že mám dvouleté dítě, a že jsem se chtěla zeptat, jestli tam mají nějakou školku a zda to vůbec půjde nějak zařídit, když bude nemocný a budu s ním muset být doma. Pak mi Joyce zpětně říkala: „Já jsem z toho byla úplně v šoku, že jsi nám to tam řekla! Vždyť by nás za to mohl někdo popotahovat po soudech, že to tam vůbec zaznělo!“ (směje se)

To musel být pro našince šok!

To tedy ano. Ale jak to tam funguje? „Školkojesle“ jsou od 0 do 4 let, od 4 let je škola, která je povinná a bezplatná. Školka funguje tak, že si ji člověk vybere a určí si, které dny tam bude dítě chodit. V Holandsku je totiž trh práce nastavený na částečné úvazky. Takže dělají třeba pondělí–středa–pátek celý den a v ty dny jsou děti ve školce. Je to tak úplně běžné, a to u všech typů zaměstnání. Třeba ve škole mají kvůli tomu i dvě třídní učitelky. Tak, jako je u nás silná norma tří let, do kterých se předpokládá, že musí být dítě doma s matkou, tak je v Holandsku norma tří dní. Půlroční miminko můžeš dát do školky, ale maximálně na tři dny v týdnu. Mateřská je tam poměrně krátká – trvá jen tři měsíce, takže se ženy rychle vrací zpět do práce. Co je ale zajímavé, velice často tam pracují na částečný úvazek i otcové, takže se rodiče v péči o děti vzájemně dobře vykrývají. Hodně také pomáhají prarodiče.

Jak dostupná jsou v Holandsku tato zařízení péče o děti?

Zaměstnavatelé přispívají do fondu. Náklady na péči hradí z třetiny stát, z třetiny zaměstnavatelé a z třetiny sami rodiče. Závisí to ale na výši příjmu rodičů. Čím vyšší příjem, tím více za školku platí. Školky jsou ale finančně dostupné. Pokud jde o fyzickou dostupnost míst ve školkách, tak si sice všichni stěžují, že míst je nedostatek a že je to velký problém. Já jsem ale zvyklá na české poměry, takže mi to jako problém moc nepřišlo. Místo ve školce jsem pro syna sehnala velice rychle.

Jak ti ve školce vycházeli vstříc? Syn nemluvil holandsky, takže to asi muselo být náročné pro něj i pro tebe.

Školka byla fajn, problémy nastaly, až když syn začal chodit do školy. Z toho mám trauma doteď. Školka byla výborná, protože jsou soukromé a chovají se k tobě jako ke klientovi, který si vybírá. I ten personál se mi zdál více kvalifikovaný než ve škole. Učitelky byly mnohem trpělivější a asi i lépe zaplacené, měly méně práce. Ta škola byla ale srážka se státní institucí.

Ve školce mi vycházeli vstříc. Mluvili se mnou anglicky, snažili se, i když s tím třeba bojovali. Byl tam prostor se s nimi poradit, pokud bylo potřeba, oni ti řekli, co a jak se synovi ten den dařilo nebo nedařilo, bylo možné si domluvit individuální schůzku. Škola ale vypadala úplně jinak. Je to státní instituce, částečně asi podfinancovaná, a učitelky najeté do stereotypů. Částečně je to taky asi tím, že mají v Holandsku hodně přistěhovalců. Jejich děti často vůbec nechodí do školky a pak přijdou ve čtyřech letech do školy a neumí holandsky. K tomu mají problém s jejich rodiči, kteří asi nespolečně tak, jak by si pedagogové představovali. Takže systém je nastaven docela tvrdě, aby ho rodiče museli respektovat. Problém je třeba vzít dítě ze školy. Dítě je možné vzít ze školy maximálně na týden v roce, a ještě to musí odsouhlasit inspektor. Pokud dítě nechodí do školy, jsou za to sankce. A já jsem potřebovala jezdit dělat výzkum do Čech. Takže jsem pak byla strašně omezená jeho školou. Mohla jsem odjet, jen když měli prázdniny.

To je zajímavé...

V Holandsku měli totiž problémy s dětmi přistěhovalců z Maghrebu, kteří měli ve zvyku posílat děti třeba na čtyři měsíce na prázdniny domů do Afriky, aby se naučily arabsky. Ty děti se pak dostatečně neintegrovaly, proto je tam i tak přísný zákon týkající se jejich povinné docházky. Ve škole po mně taky chtěli, abych mluvila holandsky, že prý už jsem tam na to dost dlouho. To, že tam jsem jen na dva roky, nikoho nezajímalo. Koukali tam na mě prostě jako na přistěhovalkyni z Východu.

Jak je na tom holandské akademické prostředí z hlediska rovných příležitostí mužů a žen? Je tam hodně profesorek, docentek, žen na vyšších postech?

Těžko říct. Třeba Leidenská univerzita je hodně tradiční, „bílá“, konzervativní, pravicová a dominují tam muži. Myslím ale, že se to proměňuje. Já jsem byla v oddělení „political science“ a to je prostě pánská záležitost. Dělal tam témata, jako jsou volební systémy, demokracie a podobně, jsou hodně kvantitativně orientovaní. Profesorek tam bylo velice málo.

A pokud jde o postavení žen v holandské společnosti obecně?

Pokud bych to měla generalizovat, řekla bych, že jsou Holandanky hodně emancipované. Ale ne tím stylem, že by

se nějak extrémně angažovaly na pracovním trhu. Mají pod kůží ten systém částečných úvazků a nic moc je nenutí pracovat víc, pokud je jejich muž uživí. Ony se podle mě naučily ten systém správně využívat ve svůj prospěch. Nechtějí ale zůstat doma závislé na muži. Měla jsem z nich pocit, že si dělají, co chtějí, a užívají si to. Myslím, že v rodinách to funguje dost demokraticky, například co se týče dělby práce a volného času. Všichni tam například dělají aktivně nějaký sport, jsou v nějakém sportovním klubu.

O plánech do budoucna a návratu ze stáže

Jak to bylo po návratu ze stáže?

Vrátila jsem se do Sociologického ústavu. Měla jsem projekt, na kterém jsem pracovala, takže jsem se hned vrátila zpět do plného pracovního procesu.

Jaké máš plány do budoucna?

To je spousta věcí! Teď bych se třeba chtěla přestěhovat a zařídit si krásnou pracovnu...

No tak to je důležitá meta tvého profesního vývoje! (směje se)

Poprvé od té doby, co mám dítě, budu mít svůj vlastní pokoj. Také bych ráda ještě někam vyjela. Prostě bych chtěla jet v té standardní dráze – publikovat, psát knihy, udělat si docenturu a to by tak mohlo stačit. Pokud to bude možné, ráda bych pracovala v Sociologickém ústavu, případně spolupracovala s nějakou univerzitou. Pokud to možné nebude, tak půjdu dělat něco jiného.

Co jiného by tě bavilo?

Nevím, třeba dělat manažerku v jeslích nebo organizovat konference. Ze své práce mám svým způsobem pořád hrozný stres, co budu dělat, až mi dojde inspirace. Co když už nebudu vědět, nad čím dál bádát? Nebo nastane moment, že už si nebudu moct volit témata, ale budu muset pracovat na něčem, co mě nebaví nebo nezajímá. To se taky může stát.

Uvažovala jsi někdy o tom, že bys vědu opustila, že bys šla pracovat někam jinam?

Reálně moc ne, protože vždycky, když to ve mně začalo trošku hlodat, přihodilo se něco, co mě od toho úmyslu odvedlo. Nejbližší jsem tomu byla před odjezdem do Holandska. Byla to divná doba. Pořád nás někdo kritizoval, že nemáme ty správné publikace. Říkala jsem si, že moji práci tu stejně nikdo neocení, peníze jsou taky špatné, vždyť to nemá cenu. Měla jsem pocit neuznání a zároveň i vlastní neschopnosti. Pak jsem se ale najednou dostala do Holandska a bum – první půlrok jsem sice měla hrozný komplex, že nic neumím, ale pak jsem napsala nějaký článek s Joyce a ona z něj byla úplně nadšená a dala mi strašně pozitivní feedback. Zvedla mi sebevědomí. Utvrdila jsem se v tom, že to, co dělám, dělám dobře a budu to tak dělat dál.

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Ema Hrešánová

Mgr. Ema Hrešánová, PhD., se narodila v roce 1979. V roce 2003 získala magisterský titul v oboru sociální a kulturní antropologie na Fakultě humanitních studií Západočeské univerzity v Plzni. Disertační práci v oboru sociologie obhájila v roce 2009 na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 2003 působí na Fakultě filozofické (dříve Fakultě humanitních studií) Západočeské univerzity v Plzni jako odborná asistentka. V roce 2001 absolvovala stáž na Durham University, Stockton Campus, ve Velké Británii, mezi lety 2008 a 2009 pobývala v rámci prestižního Fulbrightova stipendia na University of North Carolina, Chapel Hill. Ema Hrešánová učí, publikuje v domácích i zahraničních odborných časopisech a věnuje se také popularizačním aktivitám. Je řešitelkou nebo spoluřešitelkou řady výzkumných projektů z oblasti sociologie a antropologie a je také členkou několika odborných sdružení. Od roku 2011 je místopředsedkyní akademického senátu Fakulty filozofické ZČU.

„Mám ráda dobrodružství a vzrušení, které člověk cítí při prožívání každodennosti v jiné zemi, jiném světě.“

O akademických začátcích a tvůrčí inspiraci

Jaké je tvé výzkumné téma, čím se zabýváš?

Jsem kvalitativní socioložka, zabývám se genderem a zdravím. Konkrétně zkoumám porody a ženské zdraví z feministických perspektiv.

Máš ale, pokud vím, i antropologické vzdělání?

Já se pohybuji mezi oběma těmito disciplínami. Bakalářské a magisterské studium jsem absolvovala v oboru kulturní a sociální antropologie, doktorát z FSS MU mám v oboru sociologie.

Jak ses dostala k akademické práci?

To je vlastně strašná náhoda! Magisterské státnice se mnou dělal spolužák, který měl být přijatý jako asistent na oddělení sociologie na katedře antropologie v Plzni. Státnice ale nesložil. Tím pádem vznikl problém, kdo bude učit sociologické kurzy, které měl pokrýt. Protože jsem byla ve svém ročníku považována za jednu z lepších studentek, oslovili mě, jestli bych neměla o tuto práci zájem. Původně to bylo asi tak na půl roku, zůstala jsem tam ale dodnes. (směje se)

Jak vypadala tvá akademická pozice na začátku?

Dostala jsem hned tři čtvrtě úvazku, což bylo tenkrát devět hodin týdně. Bylo to docela náročné, protože jsem se do té doby věnovala hlavně antropologii a najednou jsem měla učit obecné úvodní kurzy sociologie. Všechno jsem se musela hrozně rychle naučit. Nebylo to jednoduché, ale já jsem to vzala jako výzvu. V září jsem dělala státnice, o týden později jsem už začínala učit.

Takže jsi ani neměla čas na přípravu?

Vůbec ne. Všechno jsem si připravovala za běhu. Měla jsem na starosti hlavně semináře, které probíhaly formou četby textů a jejich rozboru. V tom to bylo jednodušší než samostatně přednášet. Také mi tam pomohla má starší kolegyně Renata Sedláková, která si mě vzala na starost a zaškolila mě.

Máš nějaké vzory? Někoho, kdo tě při tvé práci motivoval nebo inspiroval?

Jedním z lidí, kteří byli pro mou práci důležití, byl asistent Standa Kužel. Začal mě učit, když jsem byla ve druhém ročníku bakalářského studia v Plzni. Měl obrovské nadšení pro věc a byl ochotný pro studenty udělat maximum.

Vzal třeba malou skupinku studentů, včetně mě samotné, na terénní výzkum na severovýchodní Slovensko. Zasvětil nás tam tenkrát do terénního výzkumu a mě to totálně vzalo. Jak to vyjádřit? Odhalil mi dobrodružství a kouzlo antropologického výzkumu!

Další důležitou osobou pro mou práci byl Martin Kreidl – tehdejší kolega a pozdější vedoucí katedry sociologie. Ten mi ukázal, jak by měla věda vypadat a že v ní jde dosahovat také nějakých dalších latěk, které jsou neméně vzrušující. Hodně mě podporoval, ukázal mi, jakým směrem se můžu ubírat, jak se můžu zlepšovat. Také mě jako vedoucí neváhal finančně podpořit, pokud šlo o účast na letních školách a zahraničních cestách. Zároveň to byla jeho práce, vlastně do určité míry naše společná práce, že na Filozofické fakultě v Plzni postupně vznikla katedra sociologie, kde se pak Martin stal vedoucím.

Velice podstatnou osobou pro mě byla také Michele Rivkin-Fish – americká antropoložka, která dělala v Rusku úplně ten samý výzkum jako já, tedy etnografii porodnic, a ke které jsem později jela studovat v rámci Fulbrightova stipendia. Seznámila jsem se s ní na letní škole na Středoevropské univerzitě v Budapešti, která se věnovala tématu genderu a zdraví. Na tuto letní školu jsem se dostala díky doporučení Martina Kreidla. Spolupracovali jsme tehdy na jednom projektu, který se týkal zdraví a sociální stratifikace. On se znal s Gail Kligman, významnou socioložkou a antropoložkou, která tento kurz zaštiťovala. Letní škola na CEU pro mě byla skutečně zásadní v tom, že jsem se tam potkala s Michele Rivkin-Fish. Moc jsme si sedly i po osobní stránce. Ta letní škola byla úžasná, zajímavé přednášky, skvělé účastnice...

Tehdy jsem byla zhruba ve druháku na doktorském studiu. A asi ten pocit znáš, ale člověk se pořád cítí jako takový samouk. Měla jsem pocit, že se spoustu věcí musím naučit sama a že pořádně nemám nikoho, kdo by tomu rozuměl, s kým bych si o tom mohla popovídat. Měla jsem pořád takový pocit, abych odjela, kde bych si mohla osvojit to „opravdové vědění“. (směje se) Michele Rivkin-Fish mi doporučila, abych odjela do USA. Proto jsem se nakonec rozhodla podat přihlášku na Fulbrightovo stipendium i přesto, že jsem si říkala, že ho nemůžu dostat, protože to je tak prestižní, že s tím, co mám za sebou, to nemůže vyjít. Překvapivě to ale vyšlo. Přestože jsem u Michele na Fulbrightu strávila jen rok, byla pro mě nesmírně vlivnou inspirací.

Jak ses dostala k tématu porodů?

To byla úplná náhoda. V prvním ročníku na magistru jsem ze studentů jako jedna z prvních vyjela na stáž v rámci projektu Erasmus na Durham University ve Velké Británii. Tamní vedoucí katedry antropologie mi tam tehdy doslova vnutila kurz, který měl divný název – jmenoval se „Sex, Love and Reproduction“. Já jsem si tehdy říkala: „To není nic antropologického, zní to fakt blbě, to bude nuda.“ První semestr byla sice biologická antropologie – tedy spíše biologie, což mě moc nebavilo, ale ke konci kurzu došlo na propojování biologické a sociokulturní perspektivy a v rámci toho se mimo jiné probírala také antropologie porodu. Kurz byl zakončený výzkumnou zprávou. Zase mi bylo tak trochu vnuceno, abych dělala práci na téma antropologie porodu v Čechách. Jela jsem tedy na velikonoční prázdniny domů a snažila jsem se s tím nějak vypořádat. Ten můj výsledný projekt sice nebyl nic moc, ale zjistila jsem, že toto téma tu nikdo nedělá, a přitom je nesmírně zajímavé. Pak jsem na stejné téma psala i diplomovou práci a postupně jsem se stala vášnivou prosazovatelkou antropologie porodu. (směje se)

To je zajímavé, jakými náhodami se člověk dostane ke svému oboru!

V antropologii porodu je jedna klíčová kniha, autorkou je Brigitte Jordan, a v úvodu je napsáno, že ona si to téma nevybrala, že si to téma vybralo ji. Já jsem se cítila úplně stejně – že to téma si spíš našlo mě než já je.

O stáži v Británii

Zastavme se nejdřív u tvé stáže v Británii. Nabyla jsem z tvého vyprávění dojmu, že se tam o tebe docela starali, což mě poměrně překvapilo vzhledem k tomu, jak stáže v rámci Erasmu obvykle fungují. Mám totiž pocit, že se univerzity o své zahraniční studenty moc nestarají. Lidé tam často bývají hozeni do prostoru, ve kterém se snaží nějak fungovat. Spíše než o nějakém odborném růstu to bývá o zlepšení jazykových schopností, případně o tom, že si mladí lidé zkusí žít sami bez rodičů v cizí zemi. Jak ses tam cítila ty?

Je důležité říct, že to bylo před dvanácti lety, kdy jsme ještě ani nebyli v Evropské unii, libra byla šedesát korun a průměrné platy v Čechách byly o hodně nižší než dnes. Meziuniverzitních smluv bylo obecně mnohem méně, což se projevilo i v tom, že se o nás skutečně starali.

Těžké to bylo hlavně po finanční stránce – měla jsem podporu ze strany maminky, která se zároveň starala o mé dva mladší sourozence. Erasmovské stipendium tehdy pokrylo jen asi 70 % nákladů, ale nějak se to zvládlo. Bydleli jsme v rodinách a já jsem na tu svou měla velké štěstí. A pokud jde o kulturní stránku, složitější mi to snad přišlo tenkrát na severovýchodním Slovensku, kde jsme dělali ten terénní výzkum.

Kolik ti tehdy vlastně bylo? Nestýskalo se ti?

Bylo mi dvacet jedna. Tehdy to byly dlouhé telefonáty s maminkou. Stýskalo se mi ale hlavně po mém příteli, který se se mnou tři týdny po mém odjezdu rozešel. To bylo těžké. A pamatuju si také, že to bylo hodně těžké první tři týdny kvůli jazyku. Durham University je v oblasti, která se jmenuje Teesside, a tam se mluví takzvaným *northern accent* – severním „přízvukem“, a to bylo strašné! Místo „come up“ říkají „kumup“, místo „hurry up“ říkají „huryup“, prostě úplně jinak, než je člověk zvyklý. (směje se)

Ty jsi svůj odjezd na stáž do Durhamu se svým tehdejším přítelem nějak řešila?

Tenkrát jsme spolu chodili asi půl nebo tři čtvrtě roku. Myslím ale, že bychom se asi stejně rozešli, i kdybych tenkrát neodjela. Je ale pravda, že ty vztahy do toho hodně zasahují, a je pravda, že se mi tenkrát moc nechtělo odjet. Na jednu stranu jsem se strašně těšila, že pojedu do Anglie, ale kvůli němu jsem se vlastně těšila o něco méně...

O pobytu v USA v rámci Fulbrightova stipendia

Kdy jsi odjela na Fulbrighta?

Bylo to v roce 2008, kdy jsem dokončovala doktorské studium. V té době jsem už měla téměř napsanou disertaci. Měla jsem štěstí, že v roce, kdy jsem se hlásila, nebyl tak silný přetlak lidí. Uspěla nás zhruba třetina.

Původně jsem si myslela, že půjdu doktorát studovat do zahraničí, ale zase do toho zasáhly ty vztahy. Začala jsem chodit se svým přítelem, se kterým jsem pak byla dlouhá léta, a kvůli němu jsem změnila své plány. Rozhodla jsem se, že nepojedu studovat do zahraničí celý doktorát. Říkala jsem si ale, že zkušenost pobytu v zahraničí chci ještě jednou zažít, protože pobyt v Anglii pro mne byl skutečně hodně obohacující. A v tomhle se zase možná projevuje ten antropologický pohled na svět – že mám ráda dobrodružství a vzrušení, které člověk cítí při prožívání každodennosti v jiné zemi, jiném světě. To mě prostě strašně baví a řekla jsem si, že to chci zažít ještě jednou.

Jak se vyvíjel váš vztah poté, co jsi odjela?

S přítelem jsme byli celkem šest let. Náš vztah ukončil vlastně můj pobyt v zahraničí. Já jsem byla i ochotná nakonec nikam nejet, ale můj přítel to viděl jinak. Měl mi za zlé, že jsem se bez diskuse s ním vůbec přihlásila. Já jsem se s ním o tom samozřejmě bavila, ale ta diskuse asi neprobíhala dostatečně otevřeně.

Myslím, že to souviselo i s mojí prací celkově. Poslední dva roky před stáží jsem se hodně intenzivně věnovala práci, pořád jsem něco dopisovala a hlavně jsem pracovala na disertaci a to samozřejmě náš vztah dost poznamenávalo. Přítel mi měl za zlé, že pořád pracuju, ale osm hodin denně mi prostě nestačilo k tomu, abych stihla dopsat disertaci do stanoveného termínu a k tomu vykonávat další pracovní povinnosti.

Jak probíhala tvá stáž v USA?

Protože jsem byla na konci doktorátu, chtěla jsem si prohloubit znalosti v antropologii porodu, v oblasti genderu a zdraví a vůbec medicínské antropologii, která se v Čechách v podstatě nedělá, a chtěla jsem hlavně navázat spolupráci s Michele Rivkin-Fish. V mém případě se tedy nejednalo o výzkumnou, ale o studijní stáž. Měla jsem velké štěstí na lidi, dostala jsem dokonce svoji kancelář. Měla jsem tam v podstatě postavení postdoka, což mi umožňovalo vstupovat do nejrůznějších sociálních prostorů. Mohla jsem chodit na kurzy různých úrovní, navazovat kontakty. Konzultovala jsem s Michele, snažila jsem se psát nějaký text a studovala jsem si věci ke svému tématu.

Konzultovala jsi s ní svou disertaci?

Disertaci už jsem měla v době, kdy jsem odjížděla, v podstatě odevzdanou. Během toho roku jsem připravovala postdoktorský projekt do GAČRu, na dálku jsem vedla nějaké práce a opravovala testy...

Jak vypadalo tamní pracovní tempo? Takto z dálky to vypadá jako „dream job“...

Je důležité říct, že University of North Carolina, kde jsem pobývala, je nejstarší veřejná univerzita v USA, byla založena na konci 18. století. To, že je to veřejná univerzita, je přitom zásadní, protože tlak na publikace je tam o trochu mírnější než na soukromých výzkumných univerzitách. Ve srovnání s našimi standardy je sice stále velmi vysoký, ale není extrémní. Samozřejmě se tam makalo, asi jsem tam toho přečetla víc než kdy jindy a kurzy byly obecně celkem náročné – v rámci jednoho kurzu se četla knížka týdně a psaly se pořád nějaké eseje. Ale zároveň tam zůstával i prostor pro kafe, povídání, debaty a diskuse s kolegy. Hodně důležité mi přišlo, že tam byla povinnost účastnit se katedrálních seminářů, které se pořádaly pravidelně třeba jednou za měsíc nebo za čtrnáct dní.

Jaké jsou podle tebe největší rozdíly mezi americkým a českým akademickým prostředím?

To je těžké, ale co mi tady chybí a co si myslím, že stojí i za dobrými výkony v sociálních vědách v USA, jsou úzká pouta v akademické komunitě. Viz třeba i ty katedrální semináře – všichni mají spoustu práce, ale vždycky si najdou čas na pravidelné setkávání, pravidelné diskuse. Líbil se mi důraz na týmovou práci, pracovní skupiny a to různé „writing groups“ nebo „reading groups“. Myslím, že tímhle způsobem spolu v diskusích lidé hodně sdílejí a to člověka motivuje a obohacuje. Podle mě je u nás hrozný problém, že se tu takové aktivity berou jako něco, co lidi zdržuje od práce, do čeho je zbytečné investovat čas. Když se s někým domluvíš, že budete mít „reading group“, tak se to dříve nebo později rozpadne, protože to lidi nepovažují za důležité. Myslím, že největší rozdíl je v tom, že v České republice není vůbec pěstovaná akademická komunita.

Myslíš, že to je otázka hodnot, nebo toho, že jsou tu lidé přetíženi?

Lidi tady samozřejmě jsou přetíženi, ale dovoluji si tvrdit, že to je srovnatelné s tím, co jsem měla možnost pozorovat v USA. Myslím, že to je v hodnotách, v tom, jak se tu dělá věda, nebo v představách o tom, jak se věda dělat má. Spousta lidí si myslí, že důležité jsou jen ty konečné výsledky, měřitelné výkony, a nevidí, že to není jenom o individuálním psaní, ale že k dobrému článku je zapotřebí i hodnotná intelektuální výměna. Věda není individuální byznys.

Jak vypadalo tamní doktorské studium?

Jejich „graduate studies“, což zhruba odpovídá našemu doktorskému studiu, vypadají tak, že v prvních dvou letech mají lidé hodně intenzivní kurzy, v rámci kterých získávají potřebné teoretické znalosti. Pro řadu z nich je to vědecky nejintenzivnější období, kdy nejvíc čtou a studují. To také sjednocuje katedru a vytváří komunitu mezi spolužáky. Ve třetím ročníku si vybírají vlastní kurzy a pracují na svém disertačním projektu. Většinou někam odjíždějí dělat výzkum. Líbilo se mi, že tam nemáš pouze jednoho školitele, ale celou komisi. Je tam víc lidí odpovědných za to, kam student bude směřovat, a na ty je možné se obrátit.

Jak je to s finančními podmínkami pro doktorandy? Zmiňovala jsi, že ti lidé odjíždějí dělat výzkum. Mají možnost na to získat nějaké granty?

Granty jsou samozřejmě podmínkou, aby ten výzkum mohli realizovat. I na veřejných univerzitách se v USA musí platit školné, které je velmi vysoké. Mnozí se tak v podstatě zadluží na celý život, protože většina z nich nemá bohaté rodiče. Dobré je, že to školné může být prominuté, pokud fungují jako asistenti při výuce. Také tam měli zajímavý program na podporu minoritních jazyků. Když lidi začali třeba studovat nějaký minoritní jazyk, řekněme svahilštinu, bylo jim odpuštěno školné. Takovým způsobem se podporoval zájem o tyto obory a excelence v těchto oborech a zároveň na tom vydělávali i studenti. Spousta lidí ale měla studentské půjčky a peníze byly velký problém. Nebylo tam zároveň ani jednoduché získat grant na doktorský výzkum. Mnozí tak prodlužovali studium, protože nedostali peníze na výzkum. Průměrná délka doktorského studia tam byla kolem osmi let...

Co ti tento pobyt přinesl?

Asi úplně všechno. (směje se) Pro mě to bylo přelomové i přesto, že mám pocit, že jsem to doteď všechno úplně nezúročila. Myslím, že to byl nejdůležitější rok v mém životě. Po osobní i pracovní stránce. Člověk si prostřednictvím takové zahraniční zkušenosti může uvědomit, proč tohle všechno vlastně dělá. Často je totiž práce v akademii hodně vysilující a náročná a tohle je taková odměna. Najednou se ukáže, jak moc je intelektuální práce vzrušující a zábavná!

O negativech a pozitivěch akademické práce

Jak to vypadalo po tvém návratu? Jak jsem pochopila, měla jsi tu výhodu, že ses vracela zpět na svou původní pozici...

To ano. Návrat byl ale těžký. Rozešli jsme se s mým přítelem, u kterého jsem bydlela, takže přišlo stěhování do nového bytu a de facto i nová práce. To, že jsem předtím byla rok pryč, znamenalo, že teď budu muset o to víc učit. Měla jsem pět nových kurzů, na které jsem se musela připravit. Do toho jsem byla úplně rozhozená i po psychické stránce. Byla jsem totálně vyhořelá i kvůli disertaci a doktorátu, který jsem úspěšně dokončila už v průběhu stáže. Na tu dobu po návratu vzpomínám nerada...

Co ti nejvíc vadí na akademické práci?

Vadí mi, že člověk nemá čas dělat pořádně to, co ho baví, že se po něm chce hodně věcí zároveň. Všechno musí dělat ve spěchu, nahonem a nemůže to dělat tak, jak by si představoval. Nemůžeš učit na sto procent, protože musíš dělat výzkum, a naopak. Často nemáš pro výzkum zázemí ani čas.

Co se ti na tvé práci naopak nejvíce líbí?

Je to vzrušení z „odsamozřejmování“, to mě asi baví na sociálních vědách nejvíc. Když studuješ věci, které se zdají úplně samozřejmé, a díváš se za jejich samozřejmost, najednou zjišťuješ, že tak samozřejmé vůbec nejsou. Vlastně za tou každodenností objevuješ určité dobrodružství. Porody jsou v tomhle výborné téma, protože na první pohled vypadají jako biologická záležitost, která je daná, ale když začneš tu biologickou omítku pomalu seškrabávat, zjistíš, že je to do hloubky sociálně konstruovaný jev.

Mě hrozně baví to, co dělám, a to téma mi zároveň přijde zásadní. Myslím, že je hrozně důležité posilovat pozici žen, a to zejména při porodu, protože to je takový symbol a období, kdy je žena nejzranitelnější. Přijde mi, že svou práci můžu i něčemu pozitivnímu přispět.

Emo, musím ze své zkušenosti říct, že poté, co jsem si přečetla několik tvých článků o přístupu porodnic a porodníků v Česku k nastávajícím matkám, jsem si často říkala, jestli ten porod někdy v budoucnosti vůbec přežiju. Vždycky mě to úplně vyděsí...

Sakra, tak to budu muset někdy napsat taky nějaký pozitivní článek! (směje se)

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Zuzana Chytková

Ing. Zuzana Chytková, Ph.D., se narodila v roce 1980. Vystudovala magisterský program Marketing a průzkum trhu na Ekonomické fakultě na Università di Pisa. Tam také na katedře podnikové ekonomiky absolvovala v letech 2007–2010 doktorské studium, jehož část strávila na Université Lille 2 Droit et Santé ve Francii a na Syddansk Universitet v Dánsku. Od roku 2010 působí jako odborná asistentka v oboru spotřebního chování na katedře marketingu Vysoké školy ekonomické v Praze. Specializuje se především na výzkum symbolických, sociohistorických a kulturních aspektů spotřeby. Dále úzce spolupracuje s univerzitami ve Francii a v Dánsku. Je autorkou řady odborných publikací a členkou rady Marketingového institutu, který si klade za cíl integrovat obor marketingu v ČR a propojit ho s akademickou sférou.

„Věda je klučí hra, která se hraje podle klučích pravidel. I v transnacionálním měřítku.“

O výzkumném tématu a politizaci spotřeby

Mohla byste říct, čím se ve svém výzkumu zabýváte?

Zabývám se spotřebním chováním. To, co dělám, má blízko k sociologii, protože se zabývám spotřebním chováním v jeho symbolické, kulturní a sociohistorické dimenzi. Jedná se o širší pojetí spotřebního chování, nejde jen o to, co například člověk udělá, když přijde do obchodu, a jak se rozhoduje o koupi. Pro mě je vlastně spotřební chování téměř všechno, protože žijeme ve spotřební kultuře, která se reprodukuje skrze spotřebu a trh. V Čechách není tento obor příliš rozšířený. Jak jsem říkala, mám blízko k sociologii, ale ta se mi zdá být jako obor hodně uzavřená – a nejen v České republice. Pro sociology není marketing dostatečně vědecký. Od července působím na katedře marketingu VŠE na pozici odborné asistentky. Byla jsem přijata s tím, že bych měla pomoci vědě na této katedře.

Jaká byla vaše cesta na tuto pozici?

Plná náhod! Nikdy jsem si nemyslela, že budu dělat vědu. Absolvovala jsem magisterské studium v Itálii na Univerzitě v Pise a vedoucí diplomové práce mi navrhl, abych pokračovala v doktorském studiu. A protože jsem nevěděla, co bych chtěla dělat, rozhodla jsem se, že to zkusím. V Itálii dostanete velmi dobré stipendium, takže to vlastně byla normální práce. S tou vědou na tom ale v Itálii nejsou úplně nejlépe, zvláště ve spotřebním chování, takže jsem rok a půl z doktorátu strávila jinde – půl roku jsem byla ve Francii a rok v Dánsku. Pracovala jsem s lidmi, kteří jsou v oboru dobří. Tak jsem se vlastně dostala i k té vědě a zjistila, co obnáší.

Když jsem v květnu dokončila doktorát, nevěděla jsem, co budu dělat a kam půjdu, protože momentálně je na tom akademický pracovní trh celosvětově špatně. Všechny vlády začaly škrtat peníze vysokým školám. Vlastně jsem ani nevěděla, jestli se chci vrátit do Čech. Poslala jsem pár emailů, mimo jiné docentu Koudelkovi, jedinému člověku, který se v české akademii zabývá výlučně spotřebním chováním. Poslala jsem mu svůj životopis a chtěla jsem, aby mi poradil. Odpověděl mi, sešli jsme se a on mi navrhl, abych se pokusila získat místo na VŠE. Říkal mi, že je tu mladý vedoucí katedry, který katedru strategicky předělává, takže bych se mu mohla hodit do jeho plánů. Pak jsem se s tímto vedoucím setkala a domluvili jsme se, že nastoupím. Cesta to tedy byla dost klikatá. Co se peněz týká, nabídka to byla vlastně trochu šílená, ale na druhou stranu to chápu jako velkou příležitost vytvořit něco nového, protože je tady takové „pole neorané“.

Ve vašem oboru?

Marketing je v Čechách trochu pozadu nejen v akademii, ale i v praxi. Hodně lidí dělá marketing, ale nemají k tomu kompetence a základní znalosti a podle toho tady ten trh a vztah ke spotřebiteli vypadají. Protože v současné společnosti je trh všechno, lidé mají v rukou velkou moc vůči korporacím, ale mám pocit, že si to často neuvědomují.

Jak by tedy podle vás měl vztah mezi výrobcí a spotřebiteli vypadat?

Podle mého názoru jsou lidé ještě pořád strašně pasivní. Když se podíváte třeba na Anglii, na Spojené státy nebo jinam, kde je spotřební kultura dál, vidíte, že si tam lidé uvědomují, jak velkou mají moc. Daleko více se brání a umí si vybojovat větší práva. V Čechách si spotřebitele neváží a lidé tu jsou příliš pasivní na to, aby se ozvali, aby si vydobyli svá práva. Firmy jsou arogantní a ti, kdo dělají marketing, jsou rovněž arogantní v tom smyslu, že si myslí, že spotřebiteli něco „hodí“ a ten bude rád.

Ale proč ty firmy, které se na západ od nás chovají ke spotřebitelům kultivovaněji, k nám tuto zkušenost nepřenáší?

Protože nemusí! Je to pro ně jednoduché. Proto si myslím, že je důležité naučit studenty nad věcmi více přemýšlet a nedělat z nich jen stroje na vydělávání peněz. Bavila jsem se s jedním kolegou z Innsbrucku, který říkal, že je tam znatelný posun. Před deseti lety šli studenti na marketing proto, aby vydělávali velké peníze a dostali dobrou práci, a dnes studenti přemýšlejí více v kategoriích etiky, udržitelnosti, změny světa.

Spotřeba je v rostoucí míře problematické a kontroverzní téma. Hledají se alternativy ke spotřebnímu chování. Zabýváte se i tímto problémem?

To je taková spíše filozofická otázka, jestli je to vůbec možné. Je to jedno z témat v oboru spotřebního chování, zda vůbec lze uniknout trhu. Já si osobně myslím, že ne. Jsou jen různé druhy spotřeby. Když si vezmete například farmářské trhy, je to jen jiný druh spotřeby. Hodně lidí zde ještě nedošlo k sebereflexivní fázi spotřeby. A sebereflexivita je jedním z motorů této „jiné“ spotřeby.

Máte na mysli třeba i různé spotřebitelské bojkoty...

To je přesně ono, to je přesně ten aktivní spotřebitel. Takoví lidé jsou si vědomi, že mají v rukou moc něco změnit. Když Zygmunt Bauman mluvil v DOXu, hovořil o tom, že jsme v období bezvlády – podobně jako ve starém Římě. Skončilo období národní politiky a není úplně jasné, co bude dál. Já si myslím, že je doba spotřeby. Může to znít dost drsně, ale podle mého názoru právě tím, že lidé mohou vykonávat moc skrze to, co spotřebovávají, mohou věci měnit. Pokud se zmobilizují.

Jestli tomu dobře rozumím, jste zastánkyní politizace spotřeby.

Ano. Někdo si myslí, že to není možné, že spotřeba nemůže být politická, já si ale myslím, že může.

O vzdělávací dráze

Co vás vedlo k tomu, že jste se rozhodla pro magisterské studium právě v Itálii?

Strávila jsem rok na bakalářském studiu na Erasmu ve Španělsku a tam jsem potkala jednoho Itala z Pisy. Shodou okolností tam ten rok otevřeli magisterský program Marketing a průzkum trhu, který mě zajímal. Bylo to ještě před vstupem do EU a bylo to hodně složité.

Byla ta fakulta internacionalizovaná? Studovala jste s dalšími zahraničními studenty?

Tenkrát ne, byla jsem jediná. Teď tam zahraniční studenti jsou.

Jak to bylo se školným?

V Itálii se platí školné, ale oni mají systém stipendií nastavený tak, že pokud příjmy rodičů nepřekročí určitou hranici, školné neplatíte. Takže mi odpustili školné, dostala jsem i koleje a měla jsem zdarma jídlo v menze. Ty dva roky jsem nemusela pracovat a mohla jsem se soustředit na studium.

Mluvila jste o tom, že vás k pokračování do doktorského studia vybídl vedoucí vaší diplomové práce.

Ano. Mně se to nejdřív nezdálo, ale pak jsem o tom více přemýšlela a nakonec mi to přišlo jako dobrý nápad. Obtížné bylo, že jsem musela dělat přijímací zkoušky, přičemž oni mají úplně jiný systém než my. Celý svět dělá anglosaský management, jen v Itálii se dělá italská managementová věda. Mají svou vlastní tradici, své učitele, teorie. Takže jsem se to musela všechno doučit, protože jsem tam neabsolvovala vysokoškolské studium.

V první chvíli jsem nevěděla, jak začít, nebyl tam nikdo, kdo by mi poradil. Pak přijel jeden americký profesor, uspořádal seminář a mně konečně došlo, o čem je akademický výzkum. Věděla jsem, že se chci zabývat imigrací, ale ani jsem nevěděla, co mám číst. Pak jsem narazila na několik článků, které mi dávaly smysl. Vlastně to nakonec bylo dobře, že mě nikdo nenavedl, našla jsem si tu cestu a směr, který se shodoval s mým viděním světa, sama. Napsala jsem jednomu z těch autorů, že bych se chtěla zabývat akulturací a imigrací a jestli by mi neporadil. Shodou okolností organizoval tenkrát workshop s jednou vědkyní z Francie, ze které se později stala má kamarádka, a pozval mě, ať se workshopu účastním. Bylo to poprvé, kdy jsem se účastnila podobné akce. Ten seminář byl pro mě velice důležitý. Byli tam důležití lidé z oboru teorie spotřební kultury, což je v rámci marketingu malý podobor. Vymyká se mainstreamovému chápání marketingu a spotřebního chování, které je postavené na kvantitativním, spíše kognitivním přístupu. Začala jsem pak jezdit na další akce, postupně jsem se do toho dostávala.

O akademické dráze a mezinárodní spolupráci

Jste provázaná s mezinárodní komunitou ve svém oboru. Publikujete také v zahraničí?

V září by mi měl vyjít článek v *Consumption, Markets and Culture*, což je časopis, který vydává Routledge. Je to ale docela nový časopis a není v těch správných databázích, takže jako by ani neexistoval. Recenzní proces trval asi rok a to byl ještě zkrácený tým, že se jednalo o zvláštní tematické číslo. Z hlediska českého způsobu hodnocení vědy je to ale stejné, jako kdybych nic nenapsala. Přitom kdybych ten článek poslala do jednoho z recenzovaných českých časopisů, body za něj dostanu. Mně se to zdá trochu postavené na hlavu, jak se tady hodnotí věda. Sejde se pár lidí a ti rozhodnou, co věda je a co není. Přitom je jasné, že nikdo zvenku nemůže vědět, co je v tom oboru důležité. Celá ta organizace funguje na top-down principu. Nahoře se rozhodne, co se bude považovat za vědu. Přitom by to mělo být opačně, jednotlivé obory by si měly rozhodnout, co je a co není kvalitní publikace.

Řešíte téma hodnocení vědy i u vás na katedře?

Tady zatím věda nebyla hlavním zájmem, protože se tu hodně učí. Takže se to moc neřeší. Myslím si, že hodnocení vědy je velký problém, o kterém by se mělo mluvit. Spíš ale nahlas, tady uvnitř toho moc nevyřešíme.

O ženách ve vědě

Měla jste možnost poznat akademické prostředí v Itálii, ve Francii a v Dánsku. Mohla byste udělat nějaké srovnání z hlediska genderové kultury na jednotlivých pracovištích?

Myslím, že otázka genderu ve vědě je velmi důležitá záležitost, o které by se mělo mluvit. Když někdo říká, že to není problém, tak neříká pravdu. Věda je klíčící hra, která se hraje podle klíčících pravidel. I v transnacionálním měřítku.

Asi nejlépe jsem měla možnost poznat Dánsko. Ve výzkumné skupině, ve které jsem působila, mám dvě kamarádky. Mohlo by se zdát, že v Dánsku neexistují nerovnosti. Nicméně třeba v této výzkumné skupině byli samí muži, dokud tam nevstoupily tyto dvě vědkyně. A slyšela jsem například o situacích, kdy se udělá sexistický vtip, na který ony nemohou nic říct. Kdyby se ozvaly, bylo by jim řečeno: „Mysleli jsme, že jsi jedna z nás, takže budeš chápat náš humor!“ Jinak řečeno, my tě vezmeme mezi sebe, ale budeš hrát podle našich klíčících pravidel. Na druhou stranu je ale pravda, že jsou v Dánsku o hodně dál. Jedna z mých kolegyň měla tři malé děti a dodělávala doktorát stejně jako já a ta druhá je svobodná matka. Nevím, zda ve zdejším prostředí by bylo něco podobného možné. Mají některé věci zjednodušené třeba tím, že je tam rozšířená veřejná péče o malé děti, už od půl roku věku dítěte. A také například na katedře po čtvrté hodině potkáte jen cizince. Dánská mentalita je taková, že každý má právo být se svou rodinou.

A jaké byly v tomto ohledu vaše zkušenosti z Francie?

Tam bylo hodně žen, na katedře byl snad jediný muž. Ale nebyla jsem tam tak dlouho, abych o tom mohla říct víc. V Itálii, kde jsem žila dlouho, jsou ženy daleko víc emancipované než tady v Česku. O Itálii si všichni myslí, že jsou tam ženy doma, ale to byla generace našich matek. V naší generaci je to už jinak.

O zahraničních zkušenostech

Který ze svých zahraničních pobytů považujete za nejpřínosnější?

Pobyt v Dánsku. Ta výzkumná skupina je jedna z nejlepších v Evropě. A protože jsou tak dobří a zainteresovaní v mezinárodní komunitě, jezdí tam hodně vědců a vědkyň na výzkumné pobyty a návštěvy. Líbila se mi i ta celková kultura. Například mají místnost na oběd a na kávu, kde se můžete setkat a povídat si. Tyhle věci vás posouvají dál. I když třeba nehovoříte o tématech, kterými se konkrétně zabýváte, tak možnost bavit se s těmi, kteří dělají podobné věci a jsou třeba dále, je velmi cenná. Také mají každý měsíc semináře, kde si vzájemně prezentují svou práci. Zrovna teď jedu do Dánska na konferenci a potom se připojím ke skupině, která jede společně na tři dny na venkov. První den si vzájemně představí to, čím se zrovna zabývají, a „rozcupují“ si to navzájem, druhý den na tom individuálně pracují a třetí den si to odprezentují znovu. Pozvali mě, abych se k nim připojila, protože s jedním z těch Dánů pracujeme společně na článku. Dokonce to za mě celé zaplatili.

Jak jste byla přijata kolegy a kolegyněmi?

Moc hezky, byli milí a otevření. Vždy se mnou mluvili anglicky. Když jsem tam přijela, měla jsem nachystanou svou kancelář, jméno na cedulce, v počítači jsem měla zařízený přístup, emailovou adresu, která byla zařazená do různých mailinglistů, takže jsem dostávala všechny informace. Krom toho mě tam čekala květina jako uvítání. Líbil se mi i způsob jejich organizace. Například když jsem potřebovala knihu z knihovny, objednala jsem si ji online a druhý den byla na katedře, člověk nemusel nikam chodit. Také tam fungovali studenti v roli asistentů. Může se zdát, že to nic není, ale je to pomoc ve věcech, které zabírají hodně času. Podobně je to se zahraničními cestami. Stačilo zajít za sekretářkou s názvem a dobou konání konference, vše ostatní už zařídila ona. Tady než člověk získá povolení, musí všechno oběhnout třikrát dokola.

Máte nějakou představu – a ptám se s vědomím toho, že jste začínající vědkyně a na katedře jste nová – zda by se něco z toho, co jste poznala a co se osvědčilo, dalo zavést v českém prostředí?

Jestli budu mít takovou možnost, to nevím, ale byl to jeden z důvodů mého návratu. Byla bych ráda, kdyby se to tu změnilo, akorát to nejde rychle. Vysoké školy jsou obrovské kolosy, je tedy třeba dát dostatečně silný impuls a dávat ho dostatečně dlouho.

Co si tedy myslíte, že by se dalo změnit, zlepšit? Dělala jsem rozhovor s jedním vědcem, který zdůrazňoval důležitost mezinárodní vědecké komunikace, a ten z grantu, který získal, zve uznávané zahraniční odborníky do výzkumného ústavu, kde pracuje.

Dovézt sem zajímavé lidi, to je například jedna z věcí, které bych chtěla. Chybí ale peníze. Není to úplně nereálné, protože mnoho z nich jsou mí přátelé, kteří přijedou jen tak na návštěvu. A jsou také lidé, kteří jsou ochotni přijet přes Erasmus. Momentálně je spíš problém, že ten obor je zde v tak zárodečném stadiu, že není komu odborníky vozit.

A co studentům?

Ale tady studenti nejsou výzkumně zaměřeni. Mám magisterský kurz, jenže tam jsou většinou zahraniční studenti a je jich málo. A pak vyučuji spotřební chování bakaláře a mám obavy, že je jim srdečně jedno, jestli jim přivezu zahraničního odborníka nebo ne. Zdá se mi ale zajímavé komunikovat s lidmi z praxe. Vedoucí katedry na tom pracuje už nějakou dobu a v současné době jsme zde spustili Marketingový institut, který by měl spojovat akademickou oblast a praxi. Institut by měl představovat platformu pro diskuse, které by se týkaly celospolečenských témat, jako jsou témata vztažená k etice. Mělo by se jednat o otázky jdoucí do hloubky. Takže něco úplně jiného než školení, kterými většinou spolupráce akademie–praxe končí. Proběhlo několik setkání na různá témata, jako například sledování zákazníků v rámci věrovnostních programů, nebo jsem tam přednášela o postmoderním marketingu, což pro marketéry z praxe byla asi trochu síla.

Jaké jste měla odezvy?

Přednášela jsem s kolegou Tomášem Hrivnákem, on je takový „minutý“ akademik a zabývá se brandingem. Měl v naší přednášce úvod a závěr, který spojil teorii s praxí. Rozpoutalo to docela diskusi na profesní sociální síti LinkedIn, takže si myslím, že když nic jiného, podnítilo to debatu o tradičních metodách a o tom, zda spotřebitel je nebo není pasivní entitou. Koncept Institutu je zajímavý. Všechny naše aktivity jsou ale v zárodku. Rádi bychom také založili Centrum sociálního marketingu, což je aplikace marketingu na celospolečenské problémy. Teď jsme v souvislosti s tím podávali projekt na výzkum zdravého životního stylu v Česku, jak ho lidé vnímají, adoptují atd.

O pohybu Evropou a kombinování pracovního a soukromého života

Jak jste zvládala ten pohyb po různých evropských zemích z hlediska kombinování osobního a pracovního života? Jaké to na vás kladlo nároky, jaké to mělo přínosy a úskalí?

Poslední dva roky práce na doktorátu jsem byla sama, bez partnera. Nemusela jsem se vázat. Mohla jsem jet, kam jsem chtěla. Takže v tom to bylo daleko snazší a myslím si, že pro mě takto bylo i jednodušší dopsat disertaci. Když jsem ji dopisovala, už jsem neměla stipendium, takže jsem bydlela u rodičů. Zároveň jsem ale potřebovala jezdit často do Itálie a do Dánska. Bylo to takové období, kdy jsem neměla nikde pevný domov, protože jsem byla pořád na cestách. Také to ale znamenalo možnost vrátit se sem, protože když jsem uzavřela studium, byla jsem volná jít kamkoliv.

Hovoříte o návratu a o určité shodě okolností, že působilte v Česku. Kde jste se ještě ucházela o místo?

Posílala jsem něco do Francie, také do Anglie a poptávala jsem se v Dánsku, kde to vypadalo asi nejnadějněji. Aplikace jsem posílala ještě předtím, než jsem obhájila disertaci. V Dánsku tenkrát hledali někoho ze zahraničí. Před pohovorem jsem jim ale řekla, že jsem se nakonec rozhodla zůstat tady. Vypadalo to, že by mě vzali na základě životopisu a doporučení, protože mě doporučili lidé, které dobře znali. Ale rozhodla jsem se, že ne. Pak jsem si dělala legraci, že jsem vyměnila hodně peněz a málo práce za hodně práce a málo peněz.

Mohla byste poodkrýt, co za tím bylo? Zajímá mě proces vašeho rozhodování.

Je to asi idealismus, i když nejspíš ne jenom to. Zdálo se mi, že v Dánsku by to byla taková lineární, normální akademická kariéra, ale tady to znamenalo příležitost něco vytvořit, udělat něco nového. Je to daleko náročnější, ale může to být daleko víc uspokojující. Tedy, když se vám to povede.

Jak byste po roce, co jste tady, své rozhodnutí zhodnotila?

Občas mám chuť se někam zavřít a brečet a říkám si, že jsem se sem vůbec kdy vracela. Ne tak kvůli práci. Přestože to není vždy procházka růžovou zahradou, myslím si, že mám skutečně spoustu volnosti, díky které mohu dělat to, co mě baví. Opravdu velký problém jsou spíš peníze. Člověk si nemůže koupit ani knížky, nebo nad tím musí třikrát přemýšlet. Na doktorátu jsem těch peněz měla poměrně dost a nemusela jsem to řešit, takže tohle mi občas leze na nervy. Nebo že člověk nemůže jet na dovolenou, protože na to nemá. Na druhou stranu jsem se vrátila také proto, že jsem strávila dva roky na cestách, a rozhodnutí, které jsem dělala, bylo i rozhodnutí, že tam, kam půjdu, budu žít minimálně několik příštích let.

V Dánsku byla ta pozice na jak dlouho?

Na rok, s tím, že s největší pravděpodobností by ji prodloužili nebo by z ní udělali stálou pozici. Ale tady učím spotřební chování, což je přesně můj obor. Předmět na magisterském studiu jsem si navíc dělala sama, je můj. To byla dobrá nabídka, postavit si kurz, jak člověk chce, a nemuset učit něco, co mu řeknou.

Jak jste na tom byla s italštinou, než jste začala studovat v Itálii?

Už předtím jsem byla ve Španělsku. Byla jsem tam rok, takže španělsky jsem se naučila a italština k tomu nemá daleko. Učit se jazyky v zemi, kde žijete, není složité. Je strašně důležité si to nepřekládat. Prostě studujete v jazyce a nepřemýšlíte nad tím, že je to jiný jazyk. Proto třeba mám teď docela problém učit v češtině, protože ty termíny neznám česky a ani o tom neumím v češtině přemýšlet. Vždy jsem odborné věci četla v angličtině nebo, když už, tak v italštině a vždycky jsem o tom také v angličtině přemýšlela, psala i mluvila. Takže ty přednášky v češtině na bakalářském studiu jsou pro mě utrpení. Zakotávám se a mám pocit, že nic nevím, protože nejsem schopna přemýšlet o tom, co přednáším.

Studovala jste bakalářský cyklus v Praze? Zajímá mě to proto, jestli jste se vracela na stejné místo, kde jste žila před odjezdem.

Bakaláře jsem vystudovala v Brně, ale nemyslím si, že bych mohla začít někde jinde než v Praze. Možná se to změnit, ale mám pocit, že momentálně jsou tu lidé otevřenější.

Takže to v mnoha ohledech bylo podobné, jako kdybyste začínala v nějakém zahraničním městě, mnoho věcí bylo poprvé – hledání bytu, lékařů atd.

Byt jsem hledala. Ale byt jsem už hledala několikrát a pokaždé někde jinde, takže si člověk zvykne na to, že hledá byt někde, kde nezná ani místo, ani lidi. Naopak když jsem hledala byt v Praze, bylo to moc příjemné, protože jsem najednou disponovala rodinnými sociálními sítěmi, na které jsem vůbec nebyla zvyklá. Byl to nezvyk mít takové pohodlí. Takže bydlím v bytě, kde předtím bydlela nastávající mého bratrance přes koleno.

Na druhou stranu si myslím, že je pro mě v jistém směru těžší žít tady než někde v zahraničí. Probíhá tu ten všude zmiňovaný baby boom a mám pocit, že je tady patrný návrat k tradičním genderovým rolím. To jsou věci, na které jsem nebyla vůbec zvyklá. Vrátit se do sítě přátel, když jsou najednou všichni usazení a mají děti, není lehké. Je také spousta lidí, kteří neznají „to jiné“ a čekají, že budete chtít stejné věci jako všichni kolem. Protože jste odsud, předpokládá se, že jste stejná jako všichni ostatní. Zatímco když žijete někde jinde, jste cizinka a můžete být jiná a chtít jiné věci, všichni to berou. Musela jsem se s tím vyrovnat, ale myslím, že se to povedlo. (směje se)

Například náš systém mateřské dovolené vidím jako systém udržující tradiční role, protože místo toho, aby se řešilo zřízení denní péče o děti, jestli a tak dále, aby bylo ženám, které nechtějí zůstat doma, umožněno jít do práce, se rodičovská dovolená prodlužuje. Jsme děsně „pokrokoví“, že máme rodičovskou na čtyři roky, ale není žádná alternativa, žena jinou možnost nemá...

Jinou možnost nemá, pokud nemá dost peněz si zaplatit pracovní sílu, která se o děti postará místo ní. Zuzana Uhde hovoří v této souvislosti o „deformované emancipaci“: místo toho, aby se péče o děti rozložila mezi partnery a mezi společnost v systému veřejných zařízení, chápe se péče jako soukromý problém a přesouvá se na další ženy. Často se jedná o imigrantky, které vypomáhají v domácnostech, což pak zakládá další nerovnosti.

Psala jsem disertaci o imigraci, týkala se Rumunek v Itálii. Zajímaly mě procesy akulturace ke spotřební kultuře. Byl to vlastně genderově zaměřený výzkum. Zajímalo mě, jak imigrantky používaly diskurz moderní ženy, který je konstruovaný na trhu. V Itálii převládá v reklamách diskurz moderní ženy, která je nezávislá, může si dělat, co chce. Například reklamy na kosmetiku: žena se může vytvořit, jak chce, být, kdo chce. Takový postfeministický diskurz. A já jsem zkoumala, jak ho imigrantky využívají při vyjednávání genderových rolí od té tradiční kultury k modernější.

Takže jste zkoumala ty Rumunky, nebo i jejich „šéfky“?

Ne, jenom ty Rumunky. Ale bylo to hrozně zajímavé a hodně se tam objevovaly i tyto mocenské vztahy. S tím, jak se akulturovaly, více využívaly tohoto diskurzu, a když si ho zvnitřnily, dokázaly se i vzepřít. Se zvyšujícím se kulturním kapitálem byly schopny kritické reflexe tradičního rumunského genderového diskurzu. Například jedna imigrantka, zajímavá holka, bylo jí šestadvacet; když jsem s ní mluvila poprvé, byla rozvedená a přistěhovala se z Rumunska se svým přítelem, kterého si pak vzala. Několik let pracovala jako uklízečka a pak se rozhodla, že chce jít na univerzitu. Jejich vnímání rolí se začalo rozcházet. On chtěl, aby byla doma, zůstal v té rumunské realitě, a ona to začala vidět jinak. Vyústilo to až v rozvod. Mluvila jsem s ní asi o rok později, začala cestovat, byla v Americe jako turistka, začala se dostávat k té kosmopolitní identitě, která jí umožnila se od všeho předchozího distancovat. Pak jsem měla ve výzkumu jinou imigrantku, ta žila ve squatu v opuštěné nemocnici, která byla okupovaná Rumuny a Maročany. Měla střední školu a její manžel byl negramotný, ale ona byla v jejich mikromocenském vztahu „ušlápnutá“. Chtěla se nějak k té moderní ženě dostat a symbolicky to bylo vyjádřené jídlem. Chodila se starat o jednu Italku a jedla jen tam, jen jednou denně. Doma vařila manželovi a dětem to těžké, tradiční jídlo, ale sama ho nejedla. Byl to vlastně takový nezdařený projekt identity: někam by chtěla, ale nemůže, protože je zavázaná.

Rozhovor připravila Alice Červinková.

Jan Jansa

Mgr. Jan Jansa, Ph.D., se narodil v roce 1974. V roce 1997 vystudoval biologii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Doktorát získal v roce 2002 na ETH (Švýcarský federální technologický institut) v Curychu. Nejprve pracoval jako výzkumník v Mikrobiologickém ústavu a Botanickém ústavu AV ČR, po získání doktorského titulu pokračoval na ETH jako postdoktorand a později jako vědecký pracovník ve skupině věnující se výživě rostlin. V letech 2003–2004 absolvoval stáž financovanou Švýcarskou národní vědeckou nadací na University of Adelaide v Austrálii. V roce 2011 mu bylo uděleno prestižní Purkyněho stipendium Akademie věd ČR pro význačné vědecké pracovníky, jehož cílem je mj. umožnit návrat mladých vědců českého původu pracujících dlouhodobě v zahraničí na pracoviště AV ČR. V současné době působí v Mikrobiologickém ústavu AV ČR, kde vede pracovní skupinu věnující se studiu ekologie mykorrhizních hub, tedy hub, které vstupují do symbiózy s kořeny rostlin. Je autorem řady vědeckých publikací a řešitelem několika grantových projektů. Do ČR se vrátil na konci roku 2011 po 13 letech strávených v zahraničí.

„Uvědomovali jsme si, že do toho cizího prostředí nepatříme a nikdy patřit nebudeme.“

O práci

Kde momentálně působíte a jakou zastáváte pozici?

Působím v Mikrobiologickém ústavu Akademie věd na pozici samostatného vědeckého pracovníka. Mám zodpovědnost za vedení projektu a malého výzkumného týmu.

Čím se ve své práci zabýváte?

Zabývám se půdní ekologií, přesněji ekologií půdních mikroorganismů, zvláště pak symbiotických hub – hub žijících v symbióze s kořeny rostlin. V rámci tohoto hlavního tématu se pak zabývám toky živin mezi rostlinou a půdou a v posledních letech se zaměřuji také na toky uhlíku. Tyto houby si totiž s rostlinami vyměňují minerální živiny právě za uhlík. Je to aspekt, o kterém se ví pořád ještě poměrně málo.

Téměř všechny suchozemské rostliny žijí v podstatě od začátku své evoluce s těmito houbami v symbióze. Existují fosílie, které jsou staré skoro půl miliardy let, na nichž tyto houby kolonizují kořeny předchůdců dnešních rostlin. To je nepřímý důkaz toho, že se jedná o něco velice zásadního v životě rostlin. Ukazuje se, že pokusy s rostlinami pěstovanými za laboratorních podmínek se nedají moc dobře uplatnit za polních podmínek, protože v těch modelech jednoduše něco chybí, a to jsou právě symbiotické houby. Snažíme se proto korigovat výsledky rostlinné fyziologie tak, aby lépe odpovídaly realitě. Tím pádem nám začnou sedět trochu lépe i modely přenosu živin, což souvisí s problémem hnojení, růstu rostlin, rostlinné produkce, výživy a v podstatě i úrody zemědělských plodin.

Jen pro zajímavost, nevím, jestli je v obecném povědomí, že zásoby potravin na zemi jsou pouze asi na šest týdnů. Pokud by přišla nějaká velká katastrofa, která by vážně poškodila nebo úplně zničila úrodu v Argentíně nebo Číně, bude trvat asi šest až osm týdnů, než začne hladomor na kontinentální nebo světové úrovni.

Jak jste se dostal k vědecké práci?

Bavilo mě spousta věcí, včetně biologie. Rodiče nás odmalíčka vedli k tomu, abychom se zabývali něčím pořádně. Přírodní vědy pro mne byly jednou z cest. Druhá věc, která mě bavila, byla hudba, což mi potom způsobilo problémy, protože jsem nevěděl, pro co se mám rozhodnout. Nejprve jsem hrál na klavír, pak jsem začal hrát na housle a nakonec jsem se někdy v osmnácti nebo dvaceti letech dal na zpěv, který jsem začal studovat na konzervatoři v Praze. V té době jsem byl ve čtvrtáku nebo v pátáku na vysoké škole. Měl jsem období, kdy jsem nevěděl, čemu se mám věnovat více. Přemýšlel jsem, že bych se mohl živit jako muzikant, ale nakonec jsem si řekl, že by bylo dobré zůstat při zemi a dělat raději vědu.

To je zajímavá studijní dráha...

K biologii jsem vždycky inklinoval a na gymnáziu jsem se účastnil biologických olympiád. Ve třetáku jsem se dostal až do mezinárodního kola. Vystudoval jsem tedy biologii na Přírodovědecké fakultě v Praze. Nakonec jsem skončil v Mikrobiologickém ústavu Akademie věd, kam jsem začal docházet někdy ve druháku a kde mě nadchla problematika symbiózy mezi rostlinami a houbami. Myslel jsem si, že ze mě bude úžasný vědec a změním svět. Člověk ale časem pozná, že svět lze měnit jen těžko.

Někdy ve čtvrtáku nebo v pátáku jsem přišel na to, že by bylo dobré zkusit také muziku, když už jsem se jí věnoval, a přihlásil jsem se na konzervatoř, kam mě vzali. Pro mě to ale bylo trochu schizofrenní. Dopisoval jsem diplomku a do toho studoval operní zpěv...

Nevím, jestli na mě na konzervatoři vzpomínají v dobrém. (směje se) Musíte si uvědomit, že je to střední škola se vším všudy. Oni po mně chtěli, abych navštěvoval předměty jako dějepis, občanská výchova a podobně. (směje se) Já jsem se ale v té době už musel nějak žít. Pracoval jsem tehdy jako vědecký pracovník a do školy jsem nemohl chodit pořádkem. Široko daleko jsem byl ale jediný tenor. Snažili se mě proto přimět, abych na ty neodborné předměty začal chodit, což se jim ale moc nepovedlo. Když přišla nabídka odjet studovat doktorát do Švýcarska, rozhodl jsem se, že si umění nechám jako koníčka a můj hlavní aktivitou zůstane věda. V roce 1999 jsem tedy odjel do Švýcarska a naplno jsem se vrhnul do vědecké práce.

O životě ve Švýcarsku

Jaký je systém doktorského studia ve Švýcarsku a jak se liší od situace v ČR?

Myslím, že švýcarský systém tlačí vedoucí disertačních prací k tomu, aby dělali svoji práci pořádně. Mám pocit, že v Čechách na rozdíl od Švýcarska vedoucí disertačních prací nedělají svoji práci dobře – nevedou své studenty a nestarají se o materiální zabezpečení jejich výzkumů. Ve Švýcarsku to funguje trochu jinak. Ve chvíli, kdy mám nápad nebo najdu nějaké téma, na kterém bych rád pracoval, podám si grant a začnu shánět spolupracovníka, který bude moci například v rámci své disertační nebo diplomové práce na daném tématu pracovat. První podmínka, než začnu někoho hledat, je, že musím sehnat finance. Mám pocit, že tady se to vyvíjí v opačném pořadí, což mi přijde nešťastné. Studentům je sice dána volnost vybrat si téma, ale nejsem si jistý, jestli s ním umějí zacházet a jestli o to vůbec stojí. Většina z nich pak začíná doktorát s prázdným stolem, anebo i bez stolu. Chápu, že žadatelů o doktorandské studium je hodně a že toto je asi nejjednodušší způsob, jak se s tím vypořádat. Ale souhlasit, že někomu budu vést práci, ale vyvléknu se z jakékoliv odpovědnosti za materiální zajištění studentů, je nefér. Věda se nedá dělat bez materiálního zabezpečení.

Jak na tom bylo Švýcarsko, pokud jde o podmínky zaměstnání ve vědě?

Úvazky tam byly většinou vázány na pedagogickou práci, pro samotné vědce bylo úvazků jen málo. Věda se dá ale jen těžko oddělit od výuky. Nepříjemné bylo, že tam neustále dostáváte pouze roční pracovní smlouvu. Každý

rok jsme byli v nejistotě, jestli mi prodlouží smlouvu, a jestli nám tedy prodlouží i povolení k pobytu. Kdyby mi neprodloužili smlouvu, což se klidně mohlo stát, museli bychom se během dvou měsíců vystěhovat. Jako cizinci jsme tam neměli vůbec žádná práva.

Pokud jde o nejistotu na akademickém pracovním trhu a růst dočasných pracovních smluv, myslím, že je to problém celosvětové vědy a vyplývá podle mě z jednoho fenoménu, kterým je nedůvěra státního aparátu ve vědce nebo ve státní zaměstnance vůbec, což se projevuje třeba i zvýšeným tlakem na reporty všeho možného. Příkladem jsou třeba evropské projekty, u kterých někdy píšete zprávy po třech měsících. Samozřejmě, že rozumím tomu, že jsou v tom velké peníze a že jsou to peníze daňových poplatníků a chceme je mít transparentně utracené. Na druhou stranu, pokud v pracovních výkazech napíšu, že padesát procent svého času se věnuju administrativě, něco není v pořádku a celé je to neefektivní. Pokud bych měl někdy možnost nějakým způsobem ovlivnit financování vědy, bylo by myslím třeba především omezit administrativu.

Mám takovou soukromou obavu, že od objevu DNA se žádné extra závažné nebo opravdu převratné vědecké objevy v podstatě neudály, a myslím si, že je to způsobeno právě tou všudypřítomnou nedůvěrou ve vědce. Tlačí se na krátkodobé výsledky, na krátkodobé vědecké projekty, které nutí lidi řešit méně závažné, ale o to rychleji publikovatelné projekty...

Pojďme se chvilku zastavit u vašeho pobytu v Curychu. Jak jste se k té pozici dostal, kdo vám ji zprostředkoval?

Skončil jsem magisterské studium a začal jsem pracovat v Botanickém a v Mikrobiologickém ústavu. V té době jsem se snažil najít nějaké místo v cizině. Když v roce 1998 odjížděl můj tehdejší šéf, dnes pan docent, Milan Gryndler na mezinárodní konferenci do Uppsaly, dal jsem mu s sebou svůj krátký životopis s tím, že pokud by se tam našel někdo, kdo hledá doktoranda, mě by to zajímalo. Víím, že tenkrát přijel a říkal: „Podívej se, támhle je nějaký projekt a vedoucí projektu mi říkal, že nemůžou najít žádného studenta a že se mu máš ozvat.“ Takže jsem napsal mail do Curychu, kam si mě pozvali na pohovor. Řekli mi, že by si přáli, pokud by mi to nabídli, abych si ten projekt vzal za svůj a věnoval mu svůj čas a nadšení. Očekávali, že doktorand projekt později sám rozvine a dovede ho k nějakým výsledkům. Řekl jsem jim, že mě to moc zajímá, a během jednoho nebo dvou dnů mi napsali, že mě tedy berou.

O mobilitě a kombinaci pracovního a soukromého života

Co na to říkala vaše partnerka?

Měli jsme spolu tenkrát takový zásadnější rozhovor, co by znamenalo přestěhovat se do cizí země a jak bychom to měli vyřešit. Nebylo to úplně jednoduché rozhodování. Vyřešili jsme to nakonec tím, že jsme se těsně před odjezdem oficiálně zasnoubili a řekli jsme si, že zkusíme, zda nám to vydrží. Švýcarsko samozřejmě není zase tak daleko, ale úplně jednoduché to nebylo.

Moje manželka (tenkrát ještě snoubenka) tu studovala v doktorském studiu a přestěhovat se za mnou by pro ni znamenalo všechno tu najednou uzavřít. První tři roky jsme se vídali tak jednou za měsíc, což je pro vztah určitě zkouška. Po třech letech jsme se vzali. Manželka ukončila aktivity, které vyžadovaly její přítomnost v Čechách, a přestěhovala se za mnou do Švýcarska. To bylo někdy v roce 2001.

Podařilo se jí tam najít zaměstnání?

Švýcaři se velice aktivně brání přistěhovalcům a zaměstnávání cizinců. Žena tam nemohla najít práci a museli jsme nějak vyžít z mého 60% úvazku, což nebylo jednoduché. Na druhou stranu mě to ale motivovalo k tomu, abych rychle dokončil doktorát a začal pracovat na větší úvazek.

Žena mohla pracovat jen čas od času. Zaměstnali ji třeba moji kolegové, když jim zbyly nějaké peníze v grantu apod. Začátek pro ni byl těžký, když tam byla sama, bez zaměstnání a já jsem byl pořád v práci „od nevidím do nevidím“. Když jsme ale už měli děti, situace se myslím zlepšila. Jednak tam jako matka dětí získala určitý status a místní ji brali lépe než bezdětnou ženu bez práce. A jednak tam byla spousta Čechů a hlavně tedy Češek, které se tam prodaly a měly malé děti. Manželka tam začala velice brzo organizovat hrací skupinku pro česky mluvící děti a s řadou maminek se tak seznámila.

Jakým způsobem jste ve Švýcarsku zvládali péči o děti?

Žena tam nikdy nepracovala na plný úvazek, takže to nebyl takový problém. Ale měli jsme školku, nejstarší syn tam dokonce odchodil dva roky školy. Ve Švýcarsku fungují školky v extrémním případě od třech měsíců věku dítěte. Mateřská dovolená tam trvá čtrnáct týdnů, takže je tam velký tlak společnosti na to, aby byl dostatek míst v zařízeních péče o děti. Hlídnání tam ale bylo dost drahé. Myslím, že zrovna v případě mé ženy to nebylo asi úplně ekonomicky výhodné. Bylo ale nutné, aby šla do práce, aby nepropadla totálnímu vyhoření a apatii. Myslím si, že pro ni byl nástup do práce částečně i terapeutická záležitost...

V souvislosti s německy mluvícími částmi Švýcarska se často hovoří o xenofobii místních obyvatel. Setkali jste se tam někdy s něčím takovým?

V Curychu tvoří asi 20 % obyvatel cizinci, což je skutečně hodně. Na druhou stranu, my jsme byli v trochu zvláštní situaci, protože jsme byli začleněni do akademického prostředí, a to vypadá všude ve světě víceméně stejně. Je otevřenější a je tam spousta cizinců. Švýcaři se cíleně snaží lákat nadané lidi z celého světa, aby k nim šli pracovat. Samozřejmě, pokud jde člověk do kostela nebo nějakého normálního společenství, tam ta xenofobie určitě je. Ona je možná ale trochu přeceňována, protože zastánci extrémních názorů mají obvykle větší volební morálku než ostatní obyvatelé – a ve Švýcarsku se o něčem hlasuje skoro každý druhý týden. (směje se) K volbám ale chodí jen velmi málo lidí. Je ovšem pravda, že nám nikdo nenabízel, abychom se stali Švýcary nebo aby se naše děti, které se tam všechny narodily, staly Švýcary. Všichni se ale chovali korektně v rámci zákonů a předpisů. Nemám pocit, že bychom tam byli nějak znevýhodňováni.

O Švýcarském vědeckém prostředí a postavení žen

Jak je to ve Švýcarsku s postavením žen ve vědě? Byly tam ženy třeba na vedoucích pozicích ve vědě?

Určitě ano. Například rektorem ETH je žena. Musím říct, že v akademickém prostředí je to ale mnohdy jiné než ve zbytku společnosti. U nás ve skupině bylo vždycky více žen, což možná souvisí s tím, že to není taková ta noblesní farmaceuticko-biomedicínská věda, ale naopak to souvisí s životním prostředím a se zemědělstvím, což většinu agilních mužů-vědců dostatečně nemotivuje, protože se v tomto oboru nedá dosáhnout slávy tak rychle a tak snadno. (směje se) Pokud jde ale o diskriminaci žen na celospolečenské úrovni, vím, že tam existují výrazné platové nerovnosti mezi muži a ženami. A také vím, že vzhledem k tomu, že mají privátní zdravotní pojištění, platí v německy mluvících kantonech ženy vyšší zdravotní pojištění než muži. Argumentují tím, že ženy potřebují jinou péči a více péče. Tím se ale v podstatě smývá veškerá solidarita systému. Potom může někdo říct: „No jo, on je ochrnutý, potřebuje také více péče, tak bude platit větší pojištění!“ Kdyby se toto stalo ve francouzsky mluvícím kantonu, tak by šéfa dotyčné pojišťovny asi upálili na hranici. (směje se)

Jak byste charakterizoval švýcarské vědecké prostředí, pokud jde o míru soutěživosti mezi lidmi?

Je zajímavé, že univerzita už od doktorského studia motivuje lidi k tomu, aby dělali ještě něco jiného kromě vědy, aby nestrávili každou volnou chvíli v laboratoři a potom se z toho za několik let nezhroutili. Motivuje je k tomu, aby podávali dlouhodobě dobré výkony, ale nezruinovali se při tom. Třeba doktorandi musí kromě práce na disertaci povinně navštěvovat i přednášky. A co je zajímavé, asi třetina těch kreditních bodů musí být mimo váš obor. Takže člověk musel jít dělat filozofii nebo dějiny malířství, hudbu... Ne, že by to člověku nějak zvlášť pomohlo, ale myslím si, že to je zajímavý nápad, aby úplně nezkostnatěl a aby si také zachoval určitý rozhled. Samozřejmě jsou chvíle, kdy je potřeba zabrat a pracovat přesčas. Ale je otázkou, proč by měl člověk pracovat čtrnáct hodin denně v laboratoři. Ono to totiž pak končí tak, že člověk přestane myslet.

To máte pravdu. Řada těch příběhů končí podobně: „Vydržel jsem tam ten rok nebo dva a pak jsem musel odjet, protože už se to prostě nedalo vydržet...“

Přesně tak! My se máme zabývat nějakou intelektuální prací. Máme přemýšlet, a ne být kompetitivní! My máme být kreativní! A já jsem přesvědčený o tom, že když někdo měsíc pracuje na čtrnáctihodinové směny, tak už moc kreativní být nemůže. Třeba vyplodí spoustu výsledků, ale ty nebudou moc inovativní. Myslím si, že to je problém světové vědy – snaží se měřit věci, které se měřit dají, ale nejsou to věci, které jsou skutečně důležité. Věci, které se měřit nedají a jsou skutečně podstatné, jako je kreativita a inovativnost, se měří těžko, takže se raději neměří. Jen pro zajímavost, struktura DNA, nebo tedy ten hlavní nápad, jak vysvětlit podivné výsledky laboratorních měření, přišel údajně na tenise.

V současné době se ale ve vědě dějí skutečně zvláštní věci. Víím o několika případech, a to nejenom v USA, které podle mě hraničí s etikou. Šéf třeba cíleně zadá stejné téma dvěma lidem a čeká, kdo je vyřeší první. Toho, kdo je pomalejší, pak vyhodí. Já si myslím, že to je neetické, protože tím odsoudím a priori část svých zaměstnanců k tomu, aby prohráli. Podle mě je to téměř proti lidským právům. Myslím si, že tohle by se nemělo stávat.

O životě v Austrálii

Ve vašem CV jsem se dočetla, že máte zkušenost také s Australským vědeckým prostředím?

V roce 2003 se nám narodil syn a se ženou jsme se sbalili a odjeli jsme na rok do Austrálie se čtyřměsíčním miminkem. Byla to zajímavá zkušenost – místo cestování po krásách Austrálie jsme sháněli dětské doktory a snažili jsme se ubránit jedovatým pavoukům a hadům. (směje se) Po roce jsme se vrátili zpět do Švýcarska. Celé to financoval Švýcarský národní fond, který podporuje mobilitu mladých vědců. Ti si mohou zvolit místo podle svého výběru a vyjet až na rok nebo dva. V Austrálii jsem se setkal se světovými odborníky ve svém oboru a mohl jsem pracovat na úplně novém tématu.

Austrálie je v lecčems hodně podobná Evropě, takže to nebyl až takový kulturní šok. Spíš jsme měli strach z cesty – v té době totiž řídil SARS. Jinak jsme si tedy samozřejmě užili řízení vlevo. Když jsem si poprvé sedl do auta, místo řazení jsem šrouboval okénko, a potom jsem kroužil po vesnici, abych si na ten levostranný provoz zvykl, než vyrazím druhý den po dálnici do práce. (směje se)

Mohl byste porovnat australské vědecké prostředí se švýcarským?

Docela nerad to říkám, ale je pravda, že ve Švýcarsku je lepší infrastruktura. Jak Australani, tak Češi mají problém tu infrastrukturu dohnat. Infrastrukturu přitom myslím vybavení laboratoří, speciální pokusné skleníky nebo další zařízení na pěstování rostlin. My neděláme mikrobiologii, ke které člověku stačí jedna malá skříňka temperovaná na určitou teplotu. My pro svou práci potřebujeme skleníky, ve kterých nám porostou za přísně definovaných podmínek naše pokusné rostliny, v zimě vyhřívané a v létě chlazené, což nejsou levné záležitosti.

Myslím, že jak v Austrálii, tak i ve Švýcarsku byl patrný tlak na dotahování věcí do konce. Jestli mi článek někde vezmou nebo ne, je samozřejmě loterie – pokud to nějaký nepřející kolega bude chtít zabít, tak se mu to většinou povede. Ale důležité je tu práci dotáhnout do konce a nenechávat si zajímavé výsledky v šuplíku. Myslím, že to je taky trochu problém české vědy – řada studentů má výsledky, ale nejsou dotaženy do konce, možná i proto, že neexistuje nějaká elementární jistota v rámci pracovního místa. Ve Švýcarsku je věda cíleně organizována tak, aby se veškerá investice pokud možno maximálně zúročila.

O reflexi českého vědního prostředí

Jak vnímáte zdejší vědecké prostředí, do kterého se nyní vracíte?

Akademie věd v ČR prošla velice přísnou očištnou kúrou. Ve chvíli, kdy jsem odcházel do ciziny, se snižovaly stavy o padesát procent. Pokud vím, je to jediná oblast státního sektoru, kde proběhly opravdu razantní škrt. Tato očištná kúra, která měla za cíl zbavit se lidí, kteří nebyli výkonní, byla evidentně úspěšná, protože se stavy snížily o padesát procent a výkonnost se zvýšila asi o dvacet procent. Ale teď se objevuje snaha o druhou očištnou kúru a já mám obavu, že jestli dojde na další škrt, už to tu infrastrukturu vážným způsobem naruší.

Čas od času probleskují názory, že věda je stejně mezinárodní a je drahá a že by vůbec nevadilo, kdyby tak malá země jako Česká republika vlastně žádnou vědu nedělala, protože v tom světovém měřítku to stejně nevádí. Do určité míry je to pravda...

Myslíte?

Já si myslím, že ano a že vědu, která se neudělá tady, udělají třeba Číňani. Otázkou ovšem je, jestli má pak daná země morální a právní nárok na využívání vědeckých výsledků. Ale myslím, že pokud by se škrtlo veškeré financování vědy v Čechách, tak to světovou vědu neohrozí.

Ale z hlediska České republiky to asi úplně dobré nebude...

Udělá se víc montoven aut! (směje se) Problém je, že tyhle věci se dají rychle zkažit a špatně spravit. Otázkou je také, a o tom se moc nemluví, jak to bude vypadat se vzděláváním. Kdo bude učit na vysokých školách a kam bude směřovat české vysoké školství, když se radikálně osekají peníze na vědu a výzkum? Myslím si, že by se to celé hodně rychle zhroutilo a spravit to by trvalo desítky let.

O motivech k návratu

Jste nositelem Purkyněho stipendia. Co vás motivovalo k tomu, že jste se rozhodl vrátit se ze švýcarského prostředí zpátky do Čech?

Hlavní motivace byla rodina. S manželkou jsme oba Češi. Já jsem strávil třináct let v zahraničí, manželka o něco méně. Hlavní motivace byla, že jsme si uvědomovali, že se nám vyvíjí určitý typ „schizofrenie“. Uvědomovali jsme si, že do toho cizího prostředí nepatříme a nikdy patřit nebudeme. Nikdy jsme nedostali žádná privilegia, ani dlouhodobý pobyt. Každý rok nám alespoň teoreticky hrozilo, že se budeme muset odstěhovat. Ve chvíli, kdy začal nejstarší syn chodit do školy, se naše touha po návratu ještě prohloubila.

Kolik je vašim dětem?

Devět, pět a tři. Nejstarší syn začal chodit před třemi lety do školy ve Švýcarsku, což vzhledem k tomu, že ta společnost funguje velmi podobně jako tady, není problém. Výuka má i podobnou náplň jako v českém prostředí, akorát že se odehrává v jiném jazyce a samozřejmě se nevyučuje čeština. To je problém, pokud se mají děti naučit číst a psát. Říkali jsme si: co budeme dělat, když se budeme muset jednou přestěhovat zpět do Čech? Co by to pro děti znamenalo? Nakonec to dopadlo tak, že ten nejstarší syn chodil do švýcarské školy, ale byl paralelně zapsaný v Čechách a jednou za půl roku jsme jezdili na přezkoušení z českého jazyka. Takže jednou z motivací bylo i tolik nestresovat děti.

To jste ho češtinu učili sami?

Manželka s tím strávila hodně času a stálo ji to hodně nervů. Bylo to složité. Když přišel syn domů ze školy, měl začít dělat češtinu. To není pro žádné dítě příjemné. Ale myslím, že kdybychom se přestěhovali později, byl by ten kulturní šok pro děti asi k nevydržení. Takže to byla první velká motivace. Druhá motivace byla, že perspektiva pracovního místa je, zvláště na těchto prestižních pracovištích, dost omezená. Neexistují tam trvalá pracovní místa. Já jsem měl ve smlouvě, že mám možnost na dané univerzitě pracovat a studovat celkem dvanáct let. A v postatě mi tedy toto místo končilo a nebyla téměř žádná možnost kontinuálně navázat a pokračovat dál. Potřeboval jsem si proto najít nějaké jiné místo. Dělal jsem konkurzy ve Švýcarsku, v Německu a v Čechách. Někaké nabídky jsem měl, ale vzhledem k tomu, že ve chvíli, kdy jsme se na začátku loňského roku vrátili, si manželka okamžitě našla místo, se mi výběr zúžil. Byl jsem vděčný, že jsem dostal Purkyněho stipendium a že se mi podařilo získat i grant. To je ideální stav. Ani nevím, čím jsem si to zasloužil. (směje se)

Vaše manželka je taky vědkyně?

Vědu dělala, ale už ji nedělá. Myslím si, že dva vědci v rodině, to už by byla smrtelná dávka. To by asi moc nefungovalo. (směje se)

Jak se na vás dívají vaši kolegové a kolegyně? Přece jenom jste dlouhou dobu pobýval v zahraničí.

Já myslím, že už to dávno není nic zvláštního, protože spousta lidí v cizině nějakou dobu pobývala. Pokud vím, jsem třetí, kdo v rámci Mikrobiologického ústavu získal Purkyněho stipendium. Já spíš zírám, kam jezdí naši studenti a doktorandi na dovolenou. (směje se) V laboratoři máme pohlednice z takových lokalit, jako je Bali, Himaláj, Peru...

Co vás na vašem návratu do Čech potěšilo?

Potěšilo mě, že spousta lidí na pracovišti znám ještě z dob, kdy jsem tady trávil dny a noci, kdy jsme je tu trávili jako studenti spolu. Je příjemné, že se člověk vrací do prostředí, kde aspoň někoho zná. Vidím, že ti lidé tady taky udělali velké pokroky, že jsou z nich docenti, profesoři, vedoucí pracovníci, kteří dělají vědu na světové úrovni, mají na to vybavení, které odpovídá standardu běžnému v cizině. A myslím, že si lidi také zdravě uvědomují, že už nejsme žádná rozvojová země, ale o to máme větší závazky. Už nikdo netoleruje nízkou kvalitu práce. Řeknou si, že Česká republika – to je vědecká velmoc, takže to podle toho také musí vypadat.

Myslíte, že jsme vědecká velmoc?

Nejsme velká země, ale když srovnáte statistiku, jak mizivé procento HDP se dává na vědu, a jaká věda se tu za to málo dělá, nejsme na tom rozhodně vůbec špatně.

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Pavel Macek

Mgr. Pavel Macek, Ph.D., se narodil se v roce 1977. V roce 2001 absolvoval magisterské studium farmacie na Farmaceutické fakultě Univerzity Karlovy v Hradci Králové. Titul Ph.D. obhájil v roce 2009 na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně v oboru biomolekulární chemie. Od roku 2008 působil v Mikrobiologickém ústavu Akademie věd ČR. Od roku 2011 pracuje v Grenoblu ve Francii na Institut de Biologie Structurale Jean-Pierre Ebel na postdoktorandské pozici. V roce 2012 získal Marie Curie Intra-European Fellowship. Spolupracuje na řešení několika výzkumných projektů a je autorem a spoluautorem řady odborných publikací a konferenčních příspěvků.

„Přes veškeré nadšení pro vědu je pro nás rodina v životě prioritou, takže tomu podléhá i volba zahraniční stáže.“

O práci

Jakou se ve své práci zabýváš tematikou?

Dělám nukleární magnetickou rezonanci proteinů, což je jedna z hlavních metod strukturní biologie.

Můžeš prosím vysvětlit, jaké to má aplikace nebo přesahy do praxe? Pokud to není špatně položená otázka...

To je naopak dobrá otázka. Například známe-li strukturu proteinu, může se de novo nadesignovat třeba nový lék podle vazebných vlastností proteinu. Je zde ale i spousta dalších možností.

Spolupracujete i s aplikovanou sférou, se soukromými podniky, s farmaceutickými firmami, nebo je to, co děláš, čistě základní výzkum?

Já osobně s komerčními firmami v tuto chvíli nespolupracuji. Ovšem naše současná práce se dá využít v praxi. Není to ale úplně zavedená a běžně používaná technologie, jde spíše o aplikace pro vědu.

O cestě ke stáži ve Francii

Jak ses dostal ke své stáži ve Francii? Bylo to obtížné, najít takové místo?

Od začátku jsem věděl, že chci vyrazit někam do zahraničí, byli jsme tak domluvení i s mou ženou, která je také vědkyně. Když jsem viděl potenciální příležitost, tak jsem si podal žádost na dané místo. Dvakrát či třikrát to sice nevyšlo, ale nakonec jsem získal pozici zrovna ve Francii. To jsem byl rád.

V čem tě motivovala zrovna Francie? Mohl sis vybrat, kam konkrétně byste jeli?

Domlouvali jsme se se Zuzkou a šlo nám o místo, kde by to bylo výhodné nejen pracovně, ale i pro osobní život. Francie jako „rodinně přívětivý“ stát byla jednou z prvních možností volby. A vzhledem k tomu, že se tam otevřela příležitost na velice dobrém pracovišti, podal jsem si žádost a vyšlo to. Pomohl mi i můj bývalý vedoucí, doktor Šebo. Poprosil jsem ho, jestli by tam zavola. Mluví perfektně francouzsky. Vzal telefon, zavola do Francie, mluvil s mým nynějším šéfem – a byl jsem pozvaný na pohovor. Moc jsem jeho pomoc ocenil, protože reference jsou pro postdoktorandskou pozici důležité. Jedna věc je, když má člověk doporučující dopis, a druhá věc je, když tam někdo konkrétní opravdu zavolá a doporučí tě. To je samozřejmě ještě lepší.

O francouzském vědeckém prostředí

Už jsi ve Francii přes rok. Můžeš říct, jak se liší francouzské vědecké prostředí od českého?

Všiml jsem si především, že se na pracovišti všechno řídí takovou určitou „prorodinnou politikou“. Soboty a neděle jsou naprosto nedotknuté. Pracuju na pobočce Commissariat à l'Énergie Atomique a tam jsou striktně daná pravidla, že se nesmí pracovat o víkendech, jedině na povolení. V Praze v Mikrobiologickém ústavu jsem pracoval v laboratoři běžně o víkendech, tady ale jen výjimečně. Jinak mi to zase až tak rozdílné nepřipadá – principy jsou všude stejné. Možná jsou ve Francii lepší příležitosti, protože je to velká země. Grenoble je navíc Mekka strukturní biologie, takže tam je EMBL (Evropská molekulárně biologická laboratoř), synchrotron (druh urychlovače částic) a další centra – všechno na jednom místě. Samotný výzkum se ale řídí velice podobnými pravidly.

Jaké jsou mezilidské vztahy na tvém pracovišti ve Francii? Je to spíše kolegiální, nebo kompetitivní prostředí?

Já pracuju v naprosto úžasném kolektivu, co se týče mezilidských vztahů, nemůžu si to vynachválit. Vedle mě jsou lidi, od kterých se mám opravdu co učit, a oni svoje vědomosti neskrývají, rádi se o ně podělí. Co se týče získávání nových vědomostí a spolupráce, je to skvělé prostředí. Myslím, že to hodně závisí laboratoř od laboratoře, vedoucí do vedoucího, jestli tam je politika vybičovat lidi k většímu úsilí tím, že je postaví do kompetitivní pozice, nebo jestli se tam klade důraz na spolupráci mezi lidmi.

Myslíš, že strategie soutěživosti na pracovišti skutečně může vést k něčemu pozitivnímu, nebo naopak, že z dlouhodobého hlediska je taková strategie neudržitelná? Mám na mysli strategii hnát lidi do maximálních výkonů, aby byli dvanáct hodin denně v laboratoři...

Dlouhodobě si myslím, že deset hodin v laboratoři je přijatelných, dvanáct výjimečně, více jak čtrnáct je kontraproduktivní. Ve Francii se může zdát, že se tam pracuje méně: mají dlouhou pauzu na oběd, přestávku na kafe... Ale byl jsem šokovaný jejich výkonností a koordinovaností v práci. Stále se mám od nich v tomto směru co učit, i co se týče organizace práce. Vzhledem k tomu, že je Francie tak byrokratický stát, lidé se asi musí naučit dobře koordinovat svoji práci.

To je zajímavé. Možná, že čím víc času člověk má, tím hůř s ním zachází.

Ano. Nemyslím si, že efektivita práce je přímo úměrná délce pracovní doby. Rozhodně ve Francii vidím, že lidi jsou ve svojí práci efektivnější. Aspoň mně to tak připadá. Ale nemůžu to posuzovat obecně.

O postavení mladých lidí ve vědě ve Francii

Jak je to ve Francii s postavením mladých lidí ve vědě? Jakou mají možnost zapojit se do výzkumných projektů, sehnat si grant, tedy podmínky k tomu, aby mohli rozvinout svoji vědeckou kariéru?

Rozdíl je určitě v tom, že ve Francii se striktně dělá doktorát tři roky. Dělat doktorát o moc déle, to tam neexistuje. U nás je standardních čtyři, pět i víc let. Podmínky doktorandů v České republice jsou navíc specifické i tím, že často nemají dostatečné finanční prostředky, aby je to zajistilo, takže k tomu musejí pracovat, věnovat se ještě něčemu mimo vědu, pokud neseženou úvazky ve výzkumných ústavech nebo na univerzitě. Po doktorátu ale nastává ve Francii problém. Získat permanentní pozici je totiž ve vědě čím dál tím obtížnější. Je to úkol téměř nadlidský. Co se týče získávání grantů, nejsem si vědom, že by některý z kolegů postdoktorandů žádal o grant takového typu, jako u nás poskytuje GAČR nebo Grantová agentura Univerzity Karlovy. Spousta lidí, alespoň v mém okolí, tam žádá o evropské granty a fellowshipy. Řekl bych, že na mezinárodním institutu je to standard. Já mám například se svým vedoucím domluvu, že budu žádat o evropské granty.

Jak vypadá doktorské studium ve Francii? Dovedu si představit, že to je asi skutečně full-time studium, že se tomu věnuješ tři roky naplno.

To rozhodně. Mám dojem, že spousta lidí se v České republice dostane na doktorát už jen proto, že chtějí. Ve Francii je větší tlak a většina lidí si musí na doktorát najít i financování. Je tam tzv. École doctorale (škola doktorských studií), kam jsou vybráni ti nejlepší studenti nebo studenti s nejlepšími výsledky a ti, kteří neuspějí, na doktorát jít nemůžou, pokud si neseženou peníze někde jinde.

Jak si ale začínající doktorand může sehnat peníze na studium?

V České republice je doktorandské stipendium. Francouzská École doctorale také poskytuje stipendia – ten princip je stejný. Absolvent zažádá o doktorské studium, a pokud je přijat, dostane finance. Ale jde o omezený objem peněz a hlásí se mnohem větší počet uchazečů, než kolik může uspokojit alokovaná částka. Jsou ale i další možnosti, jak získat peníze na doktorát. Například z Evropské unie je to Marie Curie Actions – Research Fellowship Programme. Ale není to jednoduché. Mám třeba kolegyni, která je původem z Alžíru. Měla komplikovaný život kvůli přesunu z Alžíru do Portugalska, potom z Portugalska do Francie, z Francie do Anglie, pak zpět do Francie. Začala studovat doktorát, ale vzhledem k věku – není v tom věku dvacet tři, ale spíš dvacet devět – to má už velmi složité. Nezapadá do francouzského systému, kde je všechno poměrně jasně nalinkované od patnácti let, i dřív. Když to srovnám s takovou flexibilitou, jaká je například v severských státech, kde člověk může začít dělat doktorát v třiceti osmi a nikdo nehne brvou, je oproti tomu ve Francii dosti rigidní prostředí. V tomto věku už jsou tam jen velmi omezené možnosti sehnat financování doktorského studia.

Jak je to s multikulturalitou akademického prostředí ve Francii? Je to nějak specifické? Francie je přece jenom hodně multikulturní země.

Neumím to posoudit z hlediska jiných institutů. Ale náš institut, to je prostě celá Evropa. Mám kolegy Italy, Němce, Rakušany, Francouze, Rusy, Slovince – takže to je naprosto multikulturní prostředí.

O začátcích života ve Francii

Zajímalo by mě, zda váš institut poskytuje nějakou pomoc například s vyřízením formalit týkajících se stěhování nebo zda třeba pomáhá najít práci partnerovi či partnerce?

Jakási agentura tam je, snažil jsem se s ní spojit, nicméně v mém případě to moc dobře nefungovalo. Na druhou stranu vím, že v jiných případech to funguje skvěle. Ale musím říct, že mi kolegové a lidé z mého okolí hrozně pomohli ve Francii vůbec začít. Tam je takový bludný kruh mezi bydlištěm a bankovním účtem, protože pokud člověk nemá bydliště, tak nemůže dostat bankovní účet, a pokud nemá bankovní účet, tak nemůže mít trvalé bydliště. My jsme měli štěstí díky tomu, že Grenoble je obrovské vědecké centrum, takže je tam banka, která akceptuje jako přechodné bydliště i institut. (směje se)

Takže oficiálně jsi byl ubytován v laboratoři?

Ano. Oficiálně jsem měl jako bydliště uvedenou adresu institutu, ale spal jsem u kamaráda. Kolegové mi moc pomohli se vším: s pojištěním, s nalezením bytu, zavést elektriku, plyn, byla to ohromná pomoc, bylo to naprosto neuvěřitelné. A když jsem měl problém, tak jsem je poprosil, jestli by mi tam a tam nezavolali anebo jestli by se mnou někam nezašli. Nikdy to pro ně nebyl problém.

Co si pamatujete, tak Francouzi nebyli nikdy moc ochotní mluvit jinak než francouzsky...

Grenobl je jiný, je to univerzitní, vědecké město, takže jsem neměl problém komunikovat v angličtině a lidé se mi snažili vyjít vstříc, neměl jsem pocit francouzské odtažitosti. Možná že jsem si toho jen nevšiml nebo jsem to ignoroval. Ano, není to úplně jednoduché, ale dá se to zvládnout.

O kombinaci pracovního a soukromého života ve Francii a postavení žen ve francouzské vědě

Jak je to s postavením žen ve vědě? Jsou třeba na vedoucích pozicích?

Já tam ženy na vedoucích pozicích nebo alespoň jako úspěšné vědecké pracovnice vídám. Teď nedávno se na našem institutu konala konference „ženy ve vědě“, kterou pořádala moje kolegyně. Pokud vím, ze statistik vyplývá, že i ve Francii je žen na vedoucích pozicích mnohem méně než mužů. Nicméně například vedoucí celého našeho institutu je žena. Obecně si ale myslím, že rozdíly jsou ve Francii menší než v Čechách. Francouzský systém je velice příznivý pro ženy, které chtějí skloubit vědeckou kariéru s mateřstvím. Pokud chce žena pracovat, může

dát dítě k chůvě nebo do školky – ty možnosti tam jsou a jsou velmi kvalitní. To byl také jeden z důvodů, proč jsme se Zuzkou šli pracovat do Francie. Ostatně Zuzka ve Francii taky začala pracovat. Dítě máme u chůvy, všichni jsme spokojeni, včetně naší dcerky.

Jak si tam Zuzka hledala práci?

Našel jsem tam nejprve bydlení, zařídil jsem základní záležitosti jako teplou vodu a elektřinu a Zuzka s dcerkou přijely později. Byl trochu problém adaptovat se na jejich sociální systém, najít si chůvu, zařídit si určitý „sociální status“, pojistit se a zařídit podobné formality. Zuzka potom našla chůvu k Sofii, a když to začalo všechno fungovat, poohlížela se po práci, kterou by mohla dělat. Nebylo to pro ni jednoduché, protože chtěla pracovat ve svém oboru, ale fyziologie není v Grenoblu zastoupená. Našla si alternativní obor, ale mám dojem, že je spokojená, protože se naučila nové techniky s novými přístroji, které může v budoucnosti využít. Pracuje jako postdoktorandka na Institutu Alberta Bonniota v Grenoblu, který je součástí Univerzity Josepha Fouriera.

Na jak velký úvazek pracujete?

Oba pracujeme na plný úvazek.

Je překvapující, s jakou neuvěřitelnou lehkostí si Zuzka našla místo. Měla jsem představu, že francouzský pracovní trh není příliš vstřícný k zaměstnávání cizinců...

Ale toto je práce ve vědě, je tam velká flexibilita a je tam spousta nabídek. Zuzka měla více příležitostí, ale mnoho nabídek jí nevyhovovalo, protože to byla například práce ve strukturní biologii, které se ona moc nevěnovala. Zajímala se hlavně o fyziologii a patofyziologii. Jak jsem řekl na začátku, Grenoble je Mekka strukturní biologie, takže nabídek na práci ve strukturní biologii je poměrně dost, méně ve fyziologii. Nakonec ale místo našla a je tam spokojená.

Jak vysoké jsou náklady na hlídání, když je porovnáš s vaším příjmem? Vyplatí se chodit do práce?

Rozhodně se to vyplatí! To bez diskuse.

Takže to není jako u nás...

Když jsme hledali hlídání v Praze před rokem a půl, než jsme odešli do Francie, byla to naprosto šílená částka za hodinu. A když se to přepočítalo na celý den nebo týden, zjistili jsme, že tolik člověk ve vědě pomalu ani nevydělá, aby hlídání zaplatil. Ve Francii je to přesně naopak. Člověk je v plusu a ještě tam existuje podpora od státu, za to, že umístíte dítě do péče. Z půlky jednoho platu se dá umístit dítě k chůvě a velkou část toho, co se zaplatí chůvě, stát jednou za měsíc kompenzuje. Reálně tak dá člověk za hlídání jednoho dítěte na plný úvazek asi 15–20 procent jednoho platu.

Obecně je ve Francii trend, že ženy nezůstávají doma déle než půl roku. A to už je hodně dlouho, když francouzská žena zůstane doma s dítětem půl roku. Myslím si ale, že pokud jde žena zpátky do práce po třech měsících, je diskutabilní, jaký efekt to má na to dítě.

Když jsem se před časem sešla se Zuzkou, zmiňovala zajímavou věc – ve Francii se jí divili, že je s malou rok doma, a zdálo se jim to moc dlouho, zatímco v Praze ji naopak lidé kritizovali, že pokud chce jít po roce zpět do práce, je to příliš brzy.

Ano, je to přesně tak. Ve Francii se dokonce ptali, jaký je k tomu důvod, jestli je nějaký problém a co se děje. Protože tam to vyvolává otázku, zda není dítě chronicky nemocné, postižené, případně proč se ženě nechce pracovat. Je to považováno za velice podezřelé.

Tady je taková žena zase podezřelá, že je až příliš ambiciózní...

To neumím posoudit, co se děje tady. (směje se) Naštěstí teď žijeme ve Francii, a jak říkám, Zuzka je velice spokojená, že pracuje, a to je ten největší benefit.

O plánech do budoucna

Když jsme spolu mluvili asi před dvěma lety, zrovna jste se rozhodovali, kam pojedete. Říkali jste, že nejdřív pojedete tam, kde budeš mít místo ty, a potom pojedete někam, kam by chtěla jet Zuzka. To není úplně obvyklé...

Ta domluva stále platí. První postdoktorandské místo jsem vybíral já, nicméně na základě konzultace se Zuzkou. Ona má ohromný přehled, kde je rodinně přívětivé prostředí, proto jsme dali přednost třeba Francii před možností jít do Německa nebo do Švýcarska. Mám pocit, nebo alespoň Zuzka mluví o tom, že by chtěla jít do Švédska, protože jsou tam poměrně dobré příležitosti a vynikající laboratoře v jejím oboru, do kterého se chce vrátit, a zároveň jsou to zase rodinně přívětivé země. Přes veškeré nadšení pro vědu je pro nás rodina v životě prioritou, takže ta volba tomu podléhá. Věřím, že si práci najdu, a pokud to nebude přímo v mém oboru, tak věřím tomu, že se naučím zase nové věci, které potom budu moci dále využívat.

Máte nějaký plán do budoucnosti?

Ve Francii budeme ještě další dva až tři roky, takže celkem tři až čtyři roky. Pak půjdeme tam, kde získá pozici Zuzka. Výhledově bychom se chtěli vrátit domů, ale to bude záviset i na situaci tady v Čechách. Je to ale příliš daleko.

Máš vůbec chuť, v souvislosti s tím, kam se u nás ubírá vědní politika, se do tohoto prostředí vracet?

Pokud se oprostím od finančního útoku na Akademii věd, tak musím říct, že existují pobídky k tomu se vrátit. Jsou tady návratové granty, vyrůstají nové instituty, nicméně co se týče politické situace, víme, že management evropských peněz není na vládní úrovni úplně optimální. Takže nevím, jak se situace vyvine. Vidím i případy, kdy lidé, kteří se vracejí, tu jsou spokojeni a také zavádějí vlastní laboratoře. Upřímně řečeno bych se rád vrátil, je to přece jen naše rodná země. Je tu mentalita, na kterou jsme zvyklí, a to se prostě asi nikde jinde najít nedá. To je prostě Česká republika, to je naše „doma“. Ale na druhou stranu si dokážu představit žít i někde v zahraničí.

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Darina Martykánová

Mgr. Darina Martykánová, Ph.D., se narodila v roce 1978. V roce 2002 ukončila magisterské studium turkologie a historie a kultury islámských zemí na FF UK v Praze. Titul Ph.D. v oboru moderní dějiny získala v roce 2010 na Universidad Autónoma de Madrid ve Španělsku, kde během doktorského studia pracovala jako „formující se výzkumná pracovnice“. Od roku 2010 působí na Univerzitě v Postupimi v Německu, v rámci programu Marie Curie Evropské komise. V současnosti spolupracuje s prestižní pařížskou EHESS i s Istanbulskou univerzitou. Je autorkou a spoluautorkou řady publikací zaměřených na španělskou a osmanskou historii, mezi nimi i knihy *Reconstructing Ottoman Engineers. Archaeology of a Profession (1798–1914)*.

„Na rozdíl od ČR ve Španělsku nikdo otázku rovných příležitostí nezesměšňuje nebo nebagatelizuje.“

O práci a životě ve Španělsku

Kde momentálně působíte a jakou zastáváte pozici?

Působím na Univerzitě v Postupimi v Německu na Institutu historie a zastávám tam pozici „akademické spolupracovnice“. Je to postdoktorandská pozice financovaná v rámci projektu 7. rámcového programu Evropské komise.

Na co konkrétně se specializujete?

Věnuji se dějinám profesí a dějinám vědy a techniky. Moje původní specializace je ale Osmanská říše.

Jak jste se od Osmanské říše dostala až k dějinám techniky a profesí?

Moje disertace, kterou jsem dělala v Madridu, se zaměřovala na srovnávací dějiny španělských a osmanských inženýrů.

Co vás motivovalo k tomu, že jste se rozhodla právě pro historii?

Už jako malá, když jsem četla *Staré řecké báje a pověsti*, jsem chtěla dělat archeologii. Pak, když jsem viděla *Indiana Jonese*, utvrdila jsem se v dojmu, že historie je něco strašně zajímavého. (směje se) Pak už se moje cesta k historii ubírala trochu realističtější směrem. Vystudovala jsem turkologii – dějiny a kulturu islámských zemí na Filozofické fakultě UK v Praze a poté jsem tam začala dělat doktorát. Během doktorského studia se ke mně dostala nabídka vyjet na rok na Erasmus do Madridu. Na historii zbylo neobsazené místo do Španělska a já jsem byla jediná z turkologie, která měla alespoň základní znalost španělštiny, takže jsem o to místo projevila zájem. Předtím jsem se Španělskem neměla vůbec žádné kontakty ani jsem neměla nějaký hlubší zájem o španělské dějiny. Přesto jsem se ale rozhodla vyjet a úplně mi to změnilo život. Díky této stáži jsem poznala svého manžela. Chtěla jsem dát našemu vztahu šanci a viděla jsem, že i profesně mě může delší pobyt obohatit. Rozhodla jsem se tam proto ještě nějakou dobu zůstat a pracovat tam na svém výzkumu. Druhý rok mého pobytu v Madridu se ukázalo, že se můj osobní život vyvíjí pozitivně a došli jsme oba dva k názoru, že spolu chceme být mnohem déle než jen pár měsíců či let...

To vám gratuluji!

Měla jsem ale také velké štěstí na kolegy, kteří mě podporovali a pobízeli mě, abych se začala více věnovat španělským dějinám. Tak jsem nakonec ve Španělsku zůstala natrvalo. Získala jsem stipendium, díky němuž jsem se mohla naplno věnovat doktorskému studiu a výzkumu na Universidad Autónoma de Madrid. Byla jsem tam osm let.

Jak těžké bylo získat ve Španělsku takovou pozici?

Taková stipendia, jako jsem měla já, jsou poměrně velkorysým programem pro lidi s dobrými akademickými výsledky. Každoročně dávají ve Španělsku téměř tisíc těchto stipendií, o která se ucházejí lidé z různých oborů. Lidé z EU k nim mají rovný přístup a například řada Poláků, Francouzů nebo Italů tato stipendia každoročně dostává. Něco jiného je samozřejmě přijít do Španělska v pozdější fázi vědecké kariéry. To už je podle mě o dost složitější, protože takových pozic a stipendií je daleko méně.

Jak to vypadá s jazykovou bariérou ve Španělsku?

Možná to záleží na oboru, ale většinou se předpokládá, že se velice rychle naučíte výborně španělsky. Je to stejné jako například ve Francii.

Dá se tam vůbec v běžném životě fungovat bez znalosti španělštiny?

Lidi jsou ochotní člověku pomoci, ale ne vždy mluvit anglicky. Je sice pravda, že se to v posledních letech trochu zlepšilo, ale bojí se mluvit anglicky. Mají strach, že nemluví dostatečně dobře na to, aby mohli otevřít pusy, takže ten jazyk zapomínají. Na druhou stranu se mi líbí, že o svůj jazyk se hezky starají. Hezké vyjadřování je tam velice oceňováno.

Jak jste se tam cítila mezi svými kolegy?

Cítila jsem se tam skvěle. Měla jsem na kolegy velké štěstí. Mám mezi nimi dodnes spoustu kamarádů a strašně se mi teď po nich stýská. Od prvního momentu mě velice podporovali. Abych se zlepšila ve španělštině, našla jsem si na začátku ubytování v rodině. Bylo to fajn, protože jsem tak poznala každodenní život a taky jsem se velice rychle naučila plynně španělsky. Když jsem začala chodit se svým manželem, rozšířil se mi také okruh španělských kamarádů...

Co bylo podle vás nejtěžší, pokud jde o začlenění do akademické komunity?

Úplně nejtěžší pro mě byla byrokracie, která je spojena s přesunem do jiné země. Pokud jde čistě o akademii, ve Španělsku jsem začínala na Erasmu, takže přechod byl velice pozvolný. Měla jsem tak možnost postupně se obeznámit s tamním prostředím a také se pořádně naučit jazyk. Myslím, že právě dobrá znalost jazyka je velice důležitá. Když děláte soudobé dějiny, je třeba se zorientovat v současných debatách, proniknout do mentality společnosti, číst noviny a podobně. Nemůžete se soustředit jenom čistě na akademickou práci.

O vědeckém prostředí ve Španělsku a postavení doktorandů

Můžete srovnat české vědecké prostředí s prostředím španělským?

Pro mě je docela náročné to srovnávat, mám s českým prostředím totiž jen krátkou zkušenost. Na fakultě jsme měli rodinnou atmosféru, byli jsme malý obor. Je to ale těžké porovnat, protože to byla dvě úplně jiná stadia kariéry. Něco jiného je, když děláte magisterské studium, studujete doktorát, nebo už pracujete. Ale otevřenost, přátelskost, prolínání pracovních a přátelských vztahů jsem zažila jak v Praze, tak v Madridu.

Je tamní prostředí založeno spíše na spolupráci mezi lidmi, nebo je naopak soutěživé?

Myslím, že tamní prostředí je hodně založeno na spolupráci. Spolupracující skupiny spolu však samozřejmě do jisté míry soutěží. Není to ale taková ta anglosaská kultura v tom smyslu, že soutěživost by byla brána jednoznačně pozitivně. Přímá, otevřená soutěživost není ve španělské akademické sféře příliš viditelná, ale čím dál více se klade důraz na skutečně kritickou debatu mezi kolegy.

A co se týče podmínek pro práci doktorandů?

Musím říct, že podmínky jsou samozřejmě ve Španělsku lepší než v Česku. Státní zaměstnanci a pedagogičtí pracovníci jsou tam mnohem lépe oceňováni než u nás. Třeba středoškolské učitelé mají ve Španělsku dobré platy i prestiž. Stejně jako jinde je ale problémem získat ve vědě trvalou pracovní pozici. Doktorandská stipendia jsou ovšem poměrně štědrá a nepočítá se s tím, že by u interního doktorského studia měl člověk ještě nějakou další práci. Největším problémem českých doktorandů je podle mě to, že aby se užívali, musí k tomu pracovat i mimo obor. Myslím, že je to často vysiluje a může to škodit i samotné vědě. V některých oborech to může člověka rozvíjet, ale v jiných to spíš odvádí pozornost.

Jakým způsobem se ve Španělsku pracuje s doktorandy?

Práce s doktorandy má dvě fáze: období spíše kolektivní práce během doktorandských kurzů (nyní pojímaných jako tzv. *máster*) následované individuální péčí tutora, kde míra i způsob vedení hodně závisí na jednotlivcích. Člověk má svého tutora, na kterého jsem já osobně měla obrovské štěstí. Můj vedoucí disertace Juan Pan-Montojo je úžasný pracovitý člověk, který mě neustále rozvíjel a podporoval.

V poslední době je vidět velká mobilizace doktorandů – založili interdisciplinární organizaci a vyvíjejí různé akademické aktivity a jsou i politicky angažovaní. Vybojovali například, aby výzkum v rámci závěrečné fáze doktorského studia byl uznán jako standardní pracovní poměr. Pracovní smlouvy pro doktorandy se tak změnila takovým způsobem, že se najednou začaly započítávat do důchodu, do zdravotního pojištění, podpory v nezaměstnanosti a podobně. V lidech tam je pořád ještě takový aktivismus, že se opravdu angažují a věří, že mohou něco změnit.

O postavení žen ve španělské společnosti a vědě

Jak je na tom Španělsko s problematikou rovných příležitostí mužů a žen v akademickém prostředí? Často bývá v řadě statistik řazeno k ostatním tradičním jihoevropským zemím, kde není postavení žen příliš uspokojivé. Mohla byste ho v tomto směru porovnat s Českou republikou?

Myslím, že když budu v této věci porovnávat španělské prostředí s českým, moc hezky z toho Česko nevyjde. U nás panuje o Španělsku stereotypní představa, která vypovídá o tom, jak zkresleně vidíme sami sebe. Španělsko je samozřejmě země s určitou historickou tradicí, kde bylo řady věcí v oblasti ženských práv dosaženo až relativně pozdě. Na druhou stranu, za posledních třicet let se problematika ženské rovnoprávnosti stala skutečným mainstreamem, který je sdílený leviců i pravicí. Jejich vůle „být moderní“ pomohla k tomu, že se hodně věcí změnilo, zvláště na úrovni veřejného diskurzu. Neznamená to sice, že by reálné podmínky byly třeba mnohem lepší než v Česku, ale na rozdíl od České republiky je tu vůle o těchto problémech přemýšlet a řešit je. Na rozdíl od Česka tu nikdo otázku rovných příležitostí nezesměšňuje nebo nebagatelizuje a například to, co si v Česku dovolili někteří učitelé třeba na střední nebo na vysoké škole k dívkám a k ženám, zvláště pokud jde o komentáře degradující jejich intelektuální schopnosti, by si tu nikdo nedovolil. Obecně musím říct, že být ženou na akademii a ve veřejné sféře ve Španělsku je proto asi pohodlnější než v Česku, ale možná se tu za poslední roky mnoho změnilo. Neříkám, že jsou zásadní rozdíly mezi Českou republikou a Španělskem v soukromém sektoru, ale alespoň na akademii se mladá žena neseťká s tím, že jí nikdo nebere vážně proto, že je mladá žena, a také genderová témata jsou běžnou a legitimní součástí akademické debaty ve společenských vědách i ve společnosti. Myslím, že Španělsko má v tomto ohledu problémy spíše v soukromém sektoru, zvláště v menších firmách.

Jakým způsobem se ve Španělsku řeší kombinace rodičovství a práce v akademické profesi?

Myslím, že Španělsko je na tom v tomto ohledu mnohem lépe než Česko, pokud jde o názory lidí a to, co se dočtete v novinách. Zato pokud jde o nastavení sociálního státu, který se ve Španělsku vyvíjel relativně pozdě a nerovnoměrně, je to horší. Třeba zdravotnictví je tu výborné, ale na druhou stranu tu chybí místa v jeslích, družiny nebo podpora péče o staré lidi. Spousta lidí ve všech profesích je tak nucena tyto problémy řešit soukromě a buď s prominutím „vykořisťovat“ vlastní rodiče, nebo zaměstnávat přistěhovalce a přistěhovalkyně, kterým si často nemohou dovolit moc platit. Přestože tady v postavení žen došlo k radikálnímu posunu – ženy tu běžně dělají kariéru, je tu větší rovnost v odměňování – k reálnému přerozdělení genderových rolí mezi muži a ženami v rodině došlo jen omezeně, s výjimkou vaření a péče o děti. Tradiční role žen se spíše přesouvá na placenou péči, což samozřejmě reprodukuje třídní i genderové rozdíly. Co ale pozoruji, pokud jde o proměnu genderových vztahů, je patrná obrovská změna směrem k angažovanému otcovství, a to jak v Česku, tak i ve Španělsku.

Jaký přístup mají španělské ženy k mateřství?

Ve Španělsku se ženy vrací do práce daleko dříve než v České republice a myslím, že si kvůli mateřství daleko méně odpírají a nemají potřebu se ospravedlňovat před společností jako matky v Česku. Když v Česku někomu

řeknu, že to vidím jinak, že není nutné být s dětmi tři roky doma, velmi často mi odpoví: „Však ty to poznáš, až budeš matka.“ Ale já vidím u svých španělských kamarádek a kolegyň, které jsou matky, že mají na mateřství úplně jiný názor. I přes mateřství se chtějí věnovat své práci, jezdit na konference a podobně. Uznávají, že je to náročné, ale chtějí si užít obojí a zapojit také otce. Zdá se mi, že mnohé mladé české ženy mají v současné době velice konzervativní názory a mateřství je pro ně jakýmsi zdrojem pocitů viny. Vyplývá to z přesvědčení, že se práce a mateřství nedá skloubit, buď je třeba šidit jedno, nebo druhé, zatímco otcové jsou tohoto dilematu ušetřeni. Jsem velice ráda, že mám příklad ve svých španělských kolegyních, které jsou matky a vidí to trochu jinak. Jinak by bylo těžké této ideologii nepropadnout.

O mobilitě a partnerských vztazích

Dodělala jste doktorát v Madridu, pak jste se ale přesunula do Německa...

Když jsem byla ve Španělsku, účastnila jsem se díky vedoucímu své disertace jednoho mezinárodního projektu, ve kterém působilo mnoho univerzit. Kolegové z Postupimské univerzity mi nabídli místo v jejich týmu s tím, že bych se ucházela o financování programem Marie Curie z Evropské komise. Měla jsem velké štěstí, že to vyšlo a můj projekt *WORLDSCIENCE: Scientific Experts in Trans-European Contexts (1770–1840)* byl vybrán. V té době jsem dopisovala disertaci s tím, že už jsem věděla, že mám práci. To bylo fantastické, protože to je problém kariéry ve Španělsku. Často se totiž v akademické kariéře objevují taková ta „prázdná místa“, „prázdné měsíce“ či roky, kdy lidé žijí buď u rodičů, nebo je živí partner, a oni si hledají různá stipendia nebo chodí na různé konkurzy.

Co na to říkal váš manžel, když jste se rozhodovala odjet do Německa?

Mám velké štěstí, protože můj manžel mě naprosto podporuje a fandí mi. Přizpůsobili jsme mé práci náš život a už je to rok, co takhle žijeme – on ve Španělsku a já v Německu. Vidáme se často. Je skvělé, že to moje pracovní smlouva umožňuje, dostávám příspěvek na mobilitu rodiny.

Váš manžel pracuje také v akademické sféře?

Ne, můj manžel vystudoval dějiny umění, ale pracuje jako úředník.

Jaké to je, mít vztah na dálku?

My už jsme spolu opravdu dlouho. Myslím, že to je úplně něco jiného, mít vztah na dálku v téhle době, než kdybychom byli na začátku. Teď je to úplně bez problémů. Jediný problém je, že se nám stýská. Ale na druhou stranu to náš vztah utužuje. Ovšem uznávám, že třeba s dětmi by to mohl být problém. Teď to nevdává, ale je to taky tím, že je to na omezenou dobu.

O německém akademickém prostředí

Jak se vám líbí v německém akademickém prostředí? Mohla byste ho srovnat se španělským?

Opět musím říct, že jsem měla štěstí na konkrétní oddělení. Všichni jsou velice podporující a oceňuju jak efektivitu, tak i takový vřelý, neformální styl. Takový styl je prý pro Německo trochu netypický, i když já osobně to nemohu posoudit. Podle toho, co jsem slyšela, je v Německu obvykle více oddělený soukromý život od pracovního.

Tím myslíte, že si tam lidi nevytvářejí přátelské vztahy na pracovišti a nevidají se v soukromí?

Ano. Nemyslím přímo vidat se v soukromí, to je hodně individuální všude na světě, mám spíš na mysli společné nepracovní aktivity. V Česku i ve Španělsku je poměrně běžné, že jdou kolegové ve skupině často společně na pivo či na večeři. To v Německu prý moc není, ale já mám asi prostě všude štěstí na kolegy.

Jaké je v Německu postavení mladých vědců a vědkyň ve srovnání se Španělskem?

Myslím, že v obou zemích je to složité, a mám pocit, že v celé Evropě se to zhoršuje a univerzitní prostředí se uzavírá. Podmínky se zhoršují, lidí je víc, míst je méně. Musím ale říct, že tady v Německu na Postupimské univerzitě mají výborné podmínky pro rodiče, dokonce za to dostali i nějaké ocenění. Mají různé podpůrné programy, jako třeba hlídání v době konferencí, hrací koutky a školky. Ve Španělsku sice tato infrastruktura často chybí, jak jsem už ale řekla, je tam zase větší vůle reflektovat genderová témata, nejen pokud jde o pracovní podmínky, ale i v rámci výzkumu a akademického diskurzu.

O akademickém prostředí v Turecku

Máte zkušenost s akademickým prostředím i v jiných zemích?

Ano. Každý rok se snažím alespoň na dva měsíce jezdit pracovat do Turecka a také do Paříže. V Paříži jsem byla dohromady šest měsíců a mám tam blízké kontakty se skupinou, která se zabývá dějinami profesí a inženýrství.

Jak vypadá akademické prostředí v Turecku?

V Turecku je obecně vysoké procento zastoupení žen v akademii. Je to dlouholetá tradice. Na rozdíl od soukromého sektoru, kde jsou těžší podmínky, existovala ve státním sektoru dlouhodobá politika podpory ženské zaměstnanosti. Ve státní sféře jsou tak nejrůznější sociální vymoženosti, jako například školky a podobně. Turecká akademie je hodně kosmopolitní a část je hodně navázaná na Severní Ameriku. Spousta tureckých vědců už dlouhá léta pracuje na univerzitách ve Spojených státech a pak jezdí zpátky a učí v Turecku. Na řadě univerzit se dokonce vyučuje v angličtině. Musím říct, že mám Istanbul moc ráda. Je to město, které se hodně zlepšilo, pokud jde o životní podmínky, infrastrukturu a podobně. Začíná to být „pohodlné“ město, jezdím tam skutečně ráda.

Jaké je tam postavení mladých lidí ve vědě?

Když jsem v kontaktu s mladými kolegy a kolegyněmi ze zahraničí, uvědomuju si, jak podobné jsou problémy, s nimiž se všichni setkáváme. I když je tam teď velký boom a vznikají nové univerzity, také tam začíná být patrná větší nejistota práce, tak jako u nás. Teď se tam snaží zavádět systém stipendií na místo stabilních pracovních pozic, což může mít na mladé lidi nepříjemný dopad. Může to vést k tomu, že do 35 let je člověk na různých stipendiích a pak najednou zjistí, že musí odejít, protože pro něj není místo.

O cizích jazycích a hodnocení vědy

Kolik ovládáte jazyků?

Šest. Kromě češtiny mluvím španělsky, anglicky, turecky, francouzsky a špatně německy a rusky.

To je skutečně obdivuhodné! Jak jste k tomu přišla? Je to váš koníček?

Ne, není. (směje se) Měla jsem štěstí, že jsem se jazyky učila dosti nenásilně, za pochodu. Teď se učím německy a vidím, jak to jde pomalu. Rusky jsem se učila ve škole, pak jsem žila s rodiči několik let v Turecku, kde jsem se naučila turecky, angličtinu jsem také měla ve škole. Pak jsem se na střední škole začala učit španělsky a během prvního roku ve Španělsku jsem se metodou „hodíme tě do vody, tak plav“ naučila španělsky. Španělština je teď prakticky můj první jazyk, v němž se cítím nejpohodlněji a který používám nejčastěji. Francouzsky jsem se pak naučila díky tomu, že mě vždycky zajímala Velká francouzská revoluce. Chtěla jsem si o ní přečíst více, ale anglická produkce o francouzské revoluci je, až na výjimky, dost omezená, takže jsem se naučila číst francouzsky. Postupně jsem začala francouzsky i psát a snažím se také trochu mluvit. Pokud přednáším ve Francii, přednáším už ve francouzštině.

V současné době se hovoří o vykazatelosti vědy, o měření vědeckých výsledků. Co si o tomto trendu myslíte? Myslíte, že to má pozitivní vliv na vědu?

Myslím, že to má ambivalentní dopady. Na jednu stranu vidím jako pozitivní fakt, že existují určitá kritéria hodnocení vědecké práce a kariérního postupu. Na druhou stranu ale celý tenhle systém zavádí kritéria přírodních a exaktních věd do věd společenských a humanitních a v neposlední řadě utvrzuje hegemonické postavení angličtiny a angloamerických akademických kultur. Britská a americká akademie jsou samozřejmě dobré, ale myslím, že se staví zády ke spoustě velice důležitých věcí, které jsou publikovány ve francouzštině, v němčině, italštině nebo ve španělštině. Navíc, i když britské a americké časopisy publikují výborné články o francouzských nebo českých dějinách, za rok otisknou jen pár článků věnovaných těmto oblastem. Tato témata pro ně nejsou zajímavá a raději upřednostňují články týkající se britské a americké historie, případně témata módní v rámci americké akademie, jako jsou atlantické dějiny či dějiny impérií. Navíc je v indexech věnován malý prostor časopisům ze společenských a humanitních věd. Myslím, že mezi impaktované časopisy by mělo patřit daleko více dobře fungujících časopisů působících mimo „anglofonní“ oblast.

Problémem hodnocení je také penalizace spolupráce na publikacích. Na jednu stranu nás pořád všichni přesvědčují, abychom dělali „cooperative research“, ale když pak společně publikujete, body se vám vydělí. Jako by to znamenalo, že s tím máte půlku práce. To ale vůbec není pravda! Spíše je to naopak.

O plánech do budoucnosti

Za rok vám končí smlouva v Postupimi. Jaké máte plány do budoucnosti?

Mojí prioritou je vrátit se do Španělska, pokud budu mít možnost. Bylo by to z osobního hlediska nejjednodušší a navíc mám moc ráda akademické prostředí v Madridu. Nechávám si ale otevřené cesty i k jiným pozicím, protože člověk nikdy neví, jak se bude situace vyvíjet. V době ekonomické krize a útoku na veřejné instituce, kterou v Evropě v současnosti zažíváme, je situace dosti nejistá. Byla bych samozřejmě ochotná ucházet se o místo i v cizině.

Jak byste řešila vztah se svým manželem, kdybyste se rozhodla pro jinou zemi? To by asi bylo trochu problematické...

To jsme už samozřejmě probírali, ale je to zatím pouze hypotetické. Manžel ale velice podporuje, abych se o práci v cizině ucházela.

Přemýšlela jste někdy o tom, že byste opustila akademickou sféru a našla si práci ve sféře soukromé?

Ne. (směje se)

Skutečně vás to nikdy nenapadlo?

Mě má práce moc baví, vidím ji jako poslání, a také ráda učím. Samozřejmě mám zkušenost i s prací v soukromém sektoru, ale to byla vždycky jen práce, zatímco moje profese je zároveň můj koníček, a to je privilegium, kterého si hrozně vážím. Mým „plánem B“ je možnost, že bych se ucházela o pozici středoškolské učitelky dějepisu, ať už na veřejné či soukromé škole. Udělala jsem si na to i kurz a mám také praxi na střední škole. To by mě také moc bavilo. Samozřejmě si dokážu představit mnoho zaměstnání v soukromém sektoru, v nichž bych byla co k čemu, ale historie je pořád můj dětský sen.

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Doubravka Olšáková

Mgr. Doubravka Olšáková, Ph.D., se narodila v roce 1977. Vystudovala doktorát pod dvojitým vedením (tzv. cotutelle) na Université Paris IV – Sorbonne a Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Od loňského roku je postdoktorandkou v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Na sklonku minulého desetiletí působila jako koordinátorka v European Science Foundation a mimo jiné měla na starosti koordinování procesu zařazování humanitních a sociálněvědních časopisů do databáze ERIH. Před svým odchodem do zahraničí pracovala v letech 2001–2004 jako doktorandka ve Výzkumném centru pro dějiny vědy, krátce působila jako vedoucí badatelského oddělení Masarykova ústavu AV ČR a jako badatelka v Ústavu pro soudobé dějiny, kde pracuje i v současnosti. Kromě výzkumné práce se věnuje též komunikaci vědy, spolupracuje s Literárními novinami a dále s Univerzitou J. E. Purkyně v Ústí nad Labem na projektu, který je zaměřen na výrobu dokumentárních filmů pro základní a střední školy na téma nacionalismus, vlastenectví, patriotismus a extrémní formy nacionalismu ve 20. století.

„Věda jako rychlostní závod, nebo vytrvalostní běh?“

O výzkumné pozici a badatelském projektu – sovětizace vědy ve střední Evropě

Mohla byste mi na úvod říct, čím se ve svém výzkumu zabýváte a kde působíte?

V roce 2010 jsem se vrátila zpátky do Česka. Dva roky jsem působila v European Science Foundation ve Štrasburku. Vrátila jsem se díky postdoktorskému grantu Grantové agentury ČR a mým výzkumným tématem je sovětizace středoevropských akademií věd v padesátých letech 20. století. Jedná se o komparativní výzkum akademií věd a vývoje vědy v padesátých letech v Československu, Německu a Polsku. V současné době tedy působím jako postdok v Ústavu soudobých dějin Akademie věd ČR.

Spolupracujete na výzkumu ještě s někým dalším, nebo je to vaše individuální badatelské téma?

Postdoktorský grant je definován individuálně, takže na projektu pracuji sama. Působím také externě v Ústí nad Labem, kde máme s docentkou Kristinou Kaiserovou projekt, který se věnuje popularizaci vědy. Je zaměřený na výrobu dokumentárních filmů pro základní a střední školy na téma nacionalismus, vlastenectví, patriotismus a extrémní formy nacionalismu ve 20. století. Je to tedy projekt, který není apriorně vědecký, nejde tam o to, něco nového vybadat, ale předat to dětem, a to mě také baví.

Zastavila bych se na chvíli u vašeho badatelského projektu, sovětizace středoevropských akademií věd. V té souvislosti se mi vybavila diskuse, kterou jsme pořádaly v roce 2007 v rámci Noci vědců a vědkyň a týkala se vědy za minulého režimu. Pozvání přijaly vědkyně, z nichž některé byly u zakládání Československé Akademie věd. Pro mě byly diskuse a rozhovory s vědkyněmi, které jsme vedly v rámci přípravy na tuto debatu, velmi zajímavé. Padesátá léta jsme zvyklí vnímat skrz tíhu politických procesů a ideologizaci společnosti, zároveň to ale byla doba, kdy se investovalo do vědy, budovaly se výzkumné ústavy atd. A bádání – alespoň dle toho, jak o něm vědkyně hovořily – mohlo být s ohledem na tehdejší společenskou situaci poměrně svobodným intelektuálním prostorem.

Ano, na jedné straně tam byla obrovská touha vybudovat něco nového a na druhé straně silný ideologický tlak. Jde o to, nakolik to člověk dokázal vyvážit. Vezměme si například Františka Šorma, dlouholetého místopředsedu a posléze předsedu ČSAV, který byl členem Ústředního výboru KSČ a zároveň stál v čele Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí. Byla to taková hodně ideologizovaná společnost, jejímž cílem bylo též popularizovat vědu. Funkci v této ideologické společnosti nechal vyznít úplně do ztracena: asi věděl, že kdyby přistoupil na hru, že je nutné popularizovat výsledky vědy tak, jak se to po něm chce, v rámci ideologizačních schémat poplatných době, tak by si vědci pod jeho vedením hodně zadali s režimem. Byl odvolán a v čele společnosti jej nahradil Josef Macek, velmi ambiciózní vědec, který se do toho vrhl a vmanévroval Akademii do ideologického prostoru indoktrinace mas, kam tedy příliš nepatřila.

Dnes jsme svědky silného obratu k tomu, aby instituce nevedli vědci, ale manažeři.

Já si myslím, že když v čele akademické instituce stojí manažer, je to cesta do pekel. Je to proti přirozenosti vědy. Musíte být sice schopný manažer, ale zároveň musíte vědět, co „manažujete“. Mám ostatně své zkušenosti z pozice koordinátorky vědeckých projektů v European Science Foundation. Byly tam týmy z různých zemí, které spolupracovaly na jednom projektu, a moje role byla komunikovat s vědci a zároveň s grantovými agenturami. Nejlepší byla spolupráce s National Science Foundation z USA, kde stojí v čele sekce vědec, který tam působí zpravidla dva roky a může aktivně ovlivňovat práci dalších vědců. Takže vedoucí jedné ze sekcí NSF mi například při jednom setkání řekla: „Myslím, že tenhle projekt nás posunuje dál, má potenciál, takže na něj uvolníme další rozpočet a uspořádáme velkou konferenci, na které se dohodneme, co bude následovat.“ Je to obrovský impuls, ale vyžaduje vždy nějakou vizi. A tohle žádná z těch evropských grantových agentur nedokázala, protože tam sedí zpravidla dobří úředníci, kteří mají ve své pravomoci přeposlat email svému vedoucímu, aby rozhodl o tom, jestli se tím emailem může úředník vůbec zabývat, nebo ne. Měli jsme tam například silnou skupinu amerických odborníků na dějiny vědy. Ptala jsem se jich, jak se potkali, protože jeden byl z Floridy a druhý ze státu Washington, což je na opačné straně USA. Spojila je právě vedoucí jedné z odborných sekcí NSF, protože znala jejich práci a myslela si, že by je spolupráce mohla výzkumně posunout někam dál. To je podle mého názoru přesně to, co by měl člověk v této pozici dělat, něco opravdu vytvářet, iniciovat. Myslím, že manažer v čele vědy je holé neštěstí.

Ještě otázka k vašemu výzkumnému tématu, která nás zároveň přenese k tématu akademické mobility. Podařilo se vám vysledovat nějaké mezinárodní spolupráce, stáže a konference, které by se odehrávaly v padesátých a šedesátých letech?

V padesátých letech existovaly kulturní úmluvy, které navýšily počet studujících v Sovětském svazu několikanásobně, když to srovnáme s předúnorovým obdobím. Do Sovětského svazu se odjíždělo nejen studovat, ale také na doktoráty nebo na stáže, kde se vysvětlovalo, jak co funguje. Co se týče existence a zakládání akademií věd, které vznikaly po vzoru Akademie věd SSSR, nebyl to jednoduchý proces; bylo nutné brát v potaz vývoj v konkrétních státech, takže v Německu to bylo jiné než v Československu a Polsku. Ale víceméně vždy stála na konci hierarchizovaná struktura, ve které akademie představovala nejvyšší vědeckou instituci. V rámci akademií pak existovaly i vědecké dohody o výměně a akademické mobilitě. Fakticky vzato ovšem do roku 1957 nelze o svobodné vědecké mobilitě příliš hovořit, ten systém byl velmi rigidní, přísně hierarchizovaný a vědecká mobilita zpravidla pouze bilaterální, tj. pohyb existoval mezi daným státem komunistického bloku a SSSR. Do SSSR se jezdilo pro zkušenosti a poznatky, ze SSSR se jezdilo kontrolovat a předávat další zkušenosti dál. Mezinárodní mobilita je ale velmi zajímavá otázka, ona existovala v různých směrech. Například významný fyzik Pjotr Kapica, autor několika fyzikálních zákonů, měl do roku 1934 vynikající akademickou kariéru ve Velké Británii, kde měl vlastní laboratoř a speciálně financovaný výzkum. Roku 1934 odjel v létě na návštěvu Sovětského svazu, tam mu sebrali pas a musel tam zůstat. Situace pak hrozila odvetou mezinárodní vědecké obce. Tak se domluvili, že zůstane pod podmínkou, že mu založí vlastní ústav Akademie věd, pozdější Institut fyzikálních problémů, a zajistí přístup k přístrojům a informacím, které potřebuje. Když pak Československo po roce 1956 žádalo o to, aby přijel na pracovní návštěvu, nešlo to prostě tak, že by vědec

navrhl či požádal o to, aby přijel jiný vědec. Nejdříve se musela sepsat žádost, ta se projednala na mezinárodním odboru ÚV KSČ, pak šla na ÚV KSČ, který ji projednal ještě s ministerstvem zahraničních věcí, a teprve potom ji odeslali do Sovětského svazu. ÚV KSČ pak kontaktoval ÚV KSSS, kde se dohadovali o tom, jestli Pjotr Kapica se svou minulostí vůbec může vycestovat v rámci socialistického bloku.

A je tady i příběh toho opačného migračního toku. Podařilo se mi dohledat, že v rámci ČSAV v padesátých letech existovala skupinka amerických komunistických vědců, kteří sem byli odklizeni v rámci akce Záchrana kádru, organizované Komunistickou stranou USA v roce 1949, kdy vlastně USA procházelo érou mccarthismu a probíhaly velké procesy. Zjistili, že ty mladé, nadějně, inteligentní kádry potřebují někam ukrýt, aby nebyli postaveni před soud. A tak je poslali sem. Například Joseph Cort patentoval své výzkumy pod ČSAV; takže existují československé patenty v oblasti biochemie, za nimiž stál americký vědec, který tady působil v 50.–60. letech. Další z nich, Morton Adler, pracoval v Matematickém ústavu a později psal o tom, jak bylo těžké odsud v roce 1959 emigrovat. Mimo jiné zde působil George Wheeler, jeden z prvních Američanů v poraženém Německu, výborný ekonom, který pracoval v Ekonomickém ústavu ČSAV a psal opravdu zajímavé práce. Když se už podruhé stalo, že odevzdal hotovou knihu dva dny před termínem, svolalo ROH v Ekonomickém ústavu ČSAV schůzi a Američan přednášel československým vědcům o tom, jak si vše uspořádat, aby byl vědec schopen odevzdat hotovou práci včas. V šedesátých letech spolupracoval dokonce i s Otou Šikem na jeho ekonomických reformách.

Tohle však byla okrajová záležitost. V padesátých letech docházelo k cílené izolaci československé vědy a k jejímu navázání na Moskvu; probíhalo to převážně jednosměrně, cesty do Moskvy a zpátky. Víte, z dlouhodobé perspektivy ta strategie odpovídá tomu, jak například postupovala Francie jako náš hlavní spojenec po první světové válce: navýšila počet stipendistů ve Francii, protože potřebovala vybudovat novou československou elitu, která by byla frankofonní a pokud možno i frankofilní. Prostředky jsou stejné nebo podobné, ale ideologické vyznění je samozřejmě jiné! V meziválečném období se nejednalo o nucenou spolupráci, zatímco v tom poválečném ano. Od druhé poloviny padesátých let se to začíná uvolňovat, v letech 1957–58 dochází k prvním kontaktům s okolními státy, aby se zjistilo, kam se za těch pět let posunula věda u sousedů. A potom zlaté období, šedesátá léta, kdy se mohlo jezdit víceméně všude, bylo to hodně otevřené. Takže výměna existovala, ale já si myslím, že existoval i tok myšlenek, že to nebylo přerušené.

O studijní a badatelské dráze

Mohla byste nějak popsat svou studijní a pak pracovní dráhu vzhledem ke svým zahraničním zkušenostem?

Dělala jsem doktorát cotutelle mezi Pařížskou univerzitou a Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy. Vazby na Francii mám už od střední školy, protože jsem studovala česko-francouzské gymnázium, nejdřív v Olomouci, pak v Brně, potom v Praze a nakonec ve Francii. Studium ve Francii bylo zvláštní, je úplně jinak koncipované než v Česku.

V čem podle vás spočívá největší rozdíl?

Když nastoupíte ve Francii do prvního ročníku a přijдете na první přednášku, která je metodologická – oni se na metodologii dost soustředí – dozvíte se, že vzorem doktorské práce je Braudelova disertace o Středomoří, což je taková klasická práce školy Annales. Má to dvanáct set stran, Braudel to psal hodně přes deset let, vstoupila mu do toho světová válka a tak. Sedíte tam a říkáte si: „Tak to nikdy nedokážu.“ Tenhle rozdíl se projevil i při mé obhajobě, kde seděla komise složená z Čechů a z Francouzů. Mluvila jsem asi hodinu, další hodinu trvala obhajoba. Můj český školitel seděl naproti mně a tvářil se, že už to trvá hrozně dlouho, ať už to skončí. Obhajoba dopadla úspěšně, a když jsem pak vycházela, tak můj český školitel prohlásil, že to trvalo strašně dlouho. A můj francouzský školitel mi zase sdělil, že tak krátkou obhajobu by ve Francii nikdy nikdo nepřipustil, ale že když jsme v Česku, tak že to tedy překousne. Tak takový je rozdíl mezi českým doktorátem a francouzským doktorátem ve zkratce.

A co se týká spolupráce se školiteli?

Měla jsem štěstí na oba dva. A měla jsem také velké štěstí na Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy, na katedru dějepisu a didaktiky dějin, kde je výborné, jedinečné prostředí. Člověk se tam cítí dobře, lidé jsou vstřícní, milí a zároveň jsou profesně hodně nároční, ať už hovoříme o mém školiteli Vítu Vlnasovi, nebo o Petru Čornejovi, Jiřím Pokorném, Ivaně Čornejové – to jsou historici, kterých si osobně velmi vážím a kvůli kterým jsem si zvolila Pedagogickou fakultu. Na té francouzské straně byla výborná Markéta Theinhardt, což je Češka, která kdysi dávno emigrovala, zůstaly jsme dobrými kamarádkami. I francouzský školitel mi vycházel hodně vstříc.

A po obhajobě?

Vrátila jsem se do Česka a působila jsem tu nějakou dobu v Ústavu pro soudobé dějiny, kam jsem nastoupila do projektu, věnujícího se dokumentaci osudů československých občanů německé národnosti, kteří se podíleli na antifašistickém odboji. Byl to projekt financovaný v rámci Paroubkova gesta vůči sudetským Němcům a věnoval se sudetským Němcům, kteří se aktivně zasazovali o československý stát, což byli zpravidla sociální demokraté a komunisté. Po válce dostali průkazku antifa a většinou působili ve strukturách KSČ, anebo potom, což je mnohem zajímavější, byli odsunuti do NDR a tam budovali novou Německou demokratickou republiku. To jsou zase ta padesátá léta, ta obrovská touha změnit věci. Na tom jsem nějakou dobu pracovala a pak jsem přešla do Masarykova ústavu.

Dostala jste nabídku, nebo jste se účastnila konkurzu?

To byla přímo nabídka, myslím, že konkurzy se moc nedělají. Začínají se už dělat, to je pravda, ale myslím, že v tom systému točíme stejné lidi, což není dobře, na druhou stranu zase rozumím tomu, že vědecká mobilita není jednoduchá, člověk má zázemí, rodinu, výzkum. Ale když vidíte, že to může fungovat v Německu nebo jinde v Evropě, když vidíte, jak si americký historik, který má omezený počet let, kdy může přednášet na nějaké univerzitě, tahá svůj archiv z Floridy do Seattlu, říkáte si, že Praha zase není tak daleko od Brna. Český systém je dvojsečný. Když se v něm člověk naučí pohybovat, zjistí, že je vnitřně stále dostatečně flexibilní, takže dokáže – byť v omezené, ale

stále dostatečné míře – reagovat na změny. Je tam možná domluva. Na druhou stranu se ptám, jak dál v humanitních vědách. Tohle je v současné době nejzajímavější otázka, kterou si kladou manažeři i humanitní vědci sami. Je jistě dobře, že má někdo tohle sociální zázemí za sebou, ale měl by existovat nějaký poměr mezi tím, co od lidí chceme, a tím, co dostáváme. Nelíbí se mi přehrávání zodpovědnosti na instituce, protože ty jsou tvořeny vždy lidmi. A když zjistíte, že na nějakého člověka peníze jsou, a na někoho jiného nejsou, znamená to, že tam musí existovat nějaké měřítko. Jde o to, aby někdo měl v sobě dostatek morální odvahy a zodpovědnosti říct: To měřítko vypadá takhle a takhle. A to žádná instituce neudělá, to může udělat jenom člověk v čele té instituce nebo někdo, kdo má za tu instituci odpovědnost.

Působila jste i jako vedoucí badatelsko-edičního oddělení. Byla to tedy částečně badatelská a částečně manažerská pozice?

Bylo to zvláštní, protože ten ústav je ve srovnání s dalšími ústavu malý, a zároveň je to dvojústav, zahrnuje Masarykův ústav a Archiv Akademie věd, které v rámci ekonomických opatření splynuly dohromady. Polovina ústavu se zabývá archivní službou a ta druhá polovina se věnuje Masarykovu odkazu. Byla jsem tam jen krátce, ovšem například jsem se v rámci svého působení účastnila konference ve Francii o místech paměti ve střední Evropě, což bylo prestižní téma, které potom pokračovalo i v Čechách, ovšem již bez mé účasti. Připravila jsem také hrubou textovou podobu paměti jednoho nenapravitelného frankofila, úředníka na meziválečném ministerstvu školství, Ferdinanda Špiška. Snad někdy vyjdou. Pak se ke mně akademickou cestou dostala informace, že se v European Science Foundation ve Štrasburku chystá konkurz. Přihlásila jsem se do něj, jela jsem tam na pohovor a hned po třetí větě jsem se dozvěděla, že jsem na tu pozici díky svému doktorátu překvalifikovaná. Seděla jsem tam a říkala jsem si: „Tak proč mě teda zvali? To je vážně výborný...“ Ještě jsme si popovídali o tom, co pro českou vědeckou obec znamená European Science Foundation, jejíž zkratku ESF si zpravidla pleteme s Evropským sociálním fondem. A to začalo ty lidi zajímat. Když se dozvíte, že vás nepřijmou, tak se nemusíte stylizovat, nemusíte si na nic hrát. Nakonec to byl jeden z nejpříjemnějších pracovních pohovorů na téhle úrovni. A za tři měsíce mi volali, že jestli můj zájem o pracovní pozici ve Štrasburku trvá, tak by mi rádi nabídli pozici, která byla výš než ta, o kterou jsem se předtím ucházela. Místo jsem přijala a ještě ten měsíc jsem odešla z Akademie. Byl to odchod hodně narychlo a odcházela jsem ráda. Ve Štrasburku jsem byla dva roky. Odešla jsem jednak ze zdravotních důvodů a pak také proto, že dochází k restrukturalizaci evropského výzkumného prostoru a v té souvislosti také ke změně kompetencí jednotlivých institucí. Zjistila jsem, že se chci věnovat víc vědě, takže přestože mi nabídli smlouvu, rozhodla jsem se po dvou letech vrátit zpátky.

O práci v European Science Foundation

Co bylo vaší náplní práce v ESF?

Pracovala jsem na pozici EUROCORES (EUROpean COllaborative REsearch Programmes) koordinátorky, měla jsem na starost tři projekty, každý s rozpočtem asi 5 milionů euro. Poslední rok jsem navíc působila také jako koordinátorka European Reference Index for the Humanities (ERIH), což je seznam uznávaných vědeckých časopisů. Časopisy byly hodnoceny v patnácti panelech, každý panel měl v průměru osm členů (od pěti do dvanácti). Asi půl roku trvalo období, kdy jsme měli dvakrát týdně v Bruselu jednání o zařazení časopisů.

Jak ta jednání probíhala?

Vydavatelé nám poskytli údaje, které byly potřebné k hodnocení časopisu, sešli se členové panelu a já jako tajemnice a procházeli jsme jeden časopis za druhým. Už předem existovala nějaká kritéria, že například časopis typu A, což je mezinárodně citovaný časopis, musí splňovat určité náležitosti, jako určitý poměr mezi přijatými a odmítnutými statěmi, internetovou prezentací, mezinárodní redakční radou atd. Přirozeně vznikaly situace, kdy se objevovaly určité pochybnosti, tak jsme procházeli jednotlivá čísla toho kterého časopisu a říkali si, tohle číslo vypadá divně, tak se podíváme, jak vypadá novější, a to už vypadalo lépe atd. Hodnotili jsme to též podle toho, kdo tam píše, což zase lidé z oboru vědí, znají se navzájem. Byla to hodně intenzivní práce, a to nejen s lidmi v rámci panelů, ale s celou vědeckou komunitou v Evropě. Velká Británie se postavila z velké části proti, protesty začaly slídit i v Německu. Nejen v těchto dvou zemích, ale v celé Evropě měly některé disciplíny značné problémy s pochopením principu ERIHu, měly strach hlavně o národní jazyky, například jak budou hodnocena literární studia. Takovým koloritem hodnocení bylo, že úplně každá z těch disciplín předkládala argumenty pro to, že je naprosto jedinečná a nelze na ni aplikovat předem stanovená měřítka. Já to slyšela v rámci těch patnácti panelů snad od každého člena minimálně jednou, celkem asi osmdesátkrát. Takže teď už jsem vůči jedinečnosti humanitních věd zcela imunní. Nejtěžší ale bylo domluvit se s vědeckou komunitou na tom, že když používáme na vědu peníze daňových poplatníků, musíme být schopni doložit, co a jakým způsobem děláme a publikujeme.

Hodnocení časopisů ale není jen úřednická touha klasifikovat vědu, je to taky například vodítko pro publikační strategii, která je velmi důležitá při práci s doktorandy. Školitel na Západě většinou vytyčí svému doktorandovi nebo doktorandce určitou publikační strategii, která je zároveň učí, jakým způsobem by se měli zapojovat do vědecké komunity. Začnou na národní úrovni, pak by měli publikovat něco popularizačního a pak ještě nějaký další článek a takhle po krůčcích se dostanou do těch důležitých časopisů na evropské úrovni. To je důležitá součást práce s doktorandy a mám pocit, že u nás chybí. Musí se naučit citovat: jak citovat, co citovat, jaký je citační kánon. Jinak v okamžiku, kdy doktorand pošle článek do vysoce prestižního časopisu, dojde k tomu, že mu ho vrátí, on se našte a bude už pak navždy publikovat jen doma, protože vůči zahraničí zahořkne. Touhle metodou se taky doktorand učí, jak se pohybovat v akademické komunitě, jak orientovat svůj výzkum...

O návratu do českého akademického prostředí

Kdy jste se vrátila zpět do Česka?

V roce 2010 mi přeposlala kamarádka email, že Grantová agentura ČR vypisuje grantovou soutěž. Tak jsem si řekla, že to zkusím, a když to nevyjde, budu si hledat práci jinde. Ještě jsem získala krátkodobé stipendium a pobývala jsem nějakou dobu ve Francii ve Fondation de la Maison des sciences de l'homme. Pracovala jsem tam v archivu, dohledávala jsem věci, které se týkaly Alsasanů v Sudetech za druhé světové války, což je takové moje privátní téma, o kterém se ví, ale které není komplexně zpracované. Kromě archivní práce jsem se snažila dohledat také dosud žijící osoby, které prošly sudetským lágrem a sudetskou převýchovou.

Jak vypadal váš návrat? Když jste žádala o výzkumný grant GA ČR, potřebovala jste institucionální afiliaci.

Ano, to bylo bez problémů. Myslím si, že je velmi důležité, že Grantová agentura plně financuje můj projekt. To je stejná strategie, jakou venku prosazují ty opravdu špičkové agentury typu NSF, AHRC, hodně to prosazovala v minulých letech i kanadská SSHRC apod. Není to záplata systému, není to, jako když někomu, kdo učí v rámci své touhy zůstat ve vědě všeobecné úvody na různých oborech různých vysokých škol, přiklepnu „výzkumný“ grant, který financuje tužky, papír a cestu na týden do zahraničí. Je to opravdu podpora výzkumu. Můžete se plně věnovat výzkumu vlastního tématu s vlastním rozpočtem, to je prostě jedinečná příležitost. Co se těchto typů grantů týče, je třeba si uvědomit, že den má 24 hodin, což je banální pravda, ovšem například NSF se jí drží i co do financování výzkumných projektů. V praxi to vypadá tak, že „výzkumný“ grant přidělený vědci na univerzitě neslouží apriorně jako přilepšení k jeho mzdě, ale slouží zpravidla k tomu, aby se vědec vykoupil z přednášek a mohl se věnovat vědě. Jeho místo na univerzitě nezaniká, univerzita platí z peněz NSF dočasně přednášejícího a je to, rovnováha je zachována. Navíc, takhle se v rámci vědecké komunity rodí počátek akademické mobility.

A vrátila jste se do stejného ústavu a do stejného oddělení?

Vrátila jsem se do Ústavu pro soudobé dějiny, ve kterém jsem strávila největší část své akademické kariéry.

O hodnocení vědy

Na závěr bych se ráda zeptala na váš názor na hodnocení vědy. Byla jste u dění okolo zařazování časopisů do databáze ERIH, zmínila jste důležitost toho, že by daňoví poplatníci měli mít přehled o tom, kam jdou jejich peníze. Zároveň jste praktikující vědkyně a z vědeckých kruhů, především humanitních a sociálních věd, zaznívá silná kritika toho, jak je hodnocení nastavené.

Podle mého názoru by se mělo hodnocení v každém případě odvíjet od vize vědy. Můžete mít hodnocení, které bude zohledňovat to, že budete chtít motivovat vědce, aby publikovali v zahraničí, protože víte, že česká věda je hodně do sebe uzavřená. Bylo by přirozené, aby byly bodově zvýhodněny publikace v zahraničí. Neprojevílo by se to hned,

měnit to po roce, protože nejsou výsledky, je hloupost, musí se vyčkat. Důležitá je tedy vize. Pak je třeba si vzít stav české vědy, výsledky teď jsou: mezinárodní audit, který proběhl, představil velmi detailní zprávu, kde můžete najít průřez toho, jak vypadá česká věda, kolik je v průměru vedoucím oddělení, odkud se rekrutují lidé, jak publikují, co publikují, jak dlouhou část své vědecké kariéry stráví v jedné instituci, jak se vyvíjí jejich vědecká kariéra. Proces hodnocení vědy se vždy odvíjí od toho, čeho chcete tím hodnocením dosáhnout. Bylo by naivní domnívat se, že existuje nějaké ideální řešení, nějaký ideální způsob bodování článků. Jde o to, jak a co chcete dokázat. Třeba v archeologii jsme se s panelem shodli na tom, že je samozřejmě nejdůležitější publikovat výsledky výzkumů v mezinárodních časopisech, ale je také důležité podporovat společenskou instituci archeologického kroužku v „Horní Dolní“, kde se lidé každý čtvrtek scházejí a píšou o místních nalezištích. Naivně, ale píšou. Ty jejich schůzky mají velký společenský dopad na místní komunitu, spoluvytvářejí ji, takže přestože nepublikují excelentní výzkumy, jejich společenská funkce je velmi důležitá. Já vlastně nevím, co je prioritou české vědy. Jestli chceme být světoví za každou cenu, anebo jestli chceme dělat dobrou vědu, nebo jestli chceme dělat vynikající vědu a stát se lídry nějakého obrovského mezinárodního projektu v jedné oblasti a ty další zatlačíme do pozadí a dáme jim příležitost v projektech odvozených? Myslím si, že kdyby měli vědci jasný signál, tak se podle toho zařídí. Já nevím. Jaká je vize vědy v Česku? Vychovávat mladé vědce pro zahraničí, nebo vychovávat významné specialisty ve svém oboru, kteří nemusí umět ani jeden světový jazyk, nebo se stát se lídry v oborech napojených na ELI (Extreme Light Infrastructure je součástí evropského plánu na vybudování nové generace velkých výzkumných zařízení, vybraných Evropským strategickým fórem pro výzkumné infrastruktury; pozn. aut.)? Na tom mezinárodním auditu mě překvapilo, že stál tolik peněz, zabral tolik času a – přiznejme si to – v oblasti otázky postavení žen ve vědě nás stál tedy i část našeho mezinárodního renomé, a nemá žádný faktický dopad. Nechali jsme ho udělat, protože zřejmě dbáme na směrnice, které nám ho doporučovaly. Nebo nevím, proč to vlastně celé vzniklo. Připadá mi, že teď po auditu jsme celí napjatí ve startovacích blocích, hodně cestujeme, takže víme, jak krajina evropského výzkumu vypadá, a na základě auditu víme, jak je na tom náš vlastní vědecký organismus, kde nás třeba píchá v boku. Tou evropskou krajinou teď poběžíme, ale jde o to, jakou nám ti shora dají mapu – bude to moderní navigace, nebo stará dobrá papírová mapa? A je to vlastně rychlostní závod, nebo vytrvalostní běh k cíli?

Rozhovor připravila Alice Červinková.

Stefan Ratschan

Ing. Stefan Ratschan, Ph.D., se narodil v roce 1971 v Grieskirchenu v Rakousku. Po získání doktorátu na Johannes Kepler Universitát v Linci strávil čtrnáct měsíců jako humanitární pracovník v Sarajevu (Bosna a Hercegovina). Po návratu a postdoktorandské práci v Linci získal Evropský grant Marie Curie, který podpořil jeho roční pobyt na Universitat de Girona ve Španělsku. Poté strávil několik let jako vědecký pracovník v Ústavu Maxe Plancka v Saarbrückenu (Německo). Od roku 2006 působí v oddělení výpočetních metod Ústavu informatiky AV ČR. Zabývá se výpočetním ověřováním matematických modelů, a ačkoliv se jeho výzkumné působení odehrává na poli základního výzkumu, jeho cílem je dlouhodobá praktická užitečnost tohoto výzkumu. Kromě vědecké práce se věnuje také pedagogické činnosti.

„Vědci už mohou cestovat, ale ještě tu není mobilita.“

O práci

Čím se ve své vědecké práci zabýváte?

Pracuji v Ústavu informatiky Akademie věd. Působím tu jako vědecký pracovník a mám zde také malý tým, jednoho doktoranda a jednoho spolupracovníka. Naše výzkumná práce souvisí s matematickými modely. Než se něco dá do průmyslové výroby, vytvoří se matematický model, na jehož základě můžeme studovat, zda výroba splňuje určité požadavky. V této oblasti existuje tradiční přístup, tedy simulace, kdy se vezme jeden scénář, jak se model může chovat, a pak se to počítá. Problém je v tom, že systémy jsou velice složité, a navíc se musí umět chovat v různých situacích, které nemůžeme všechny simulovat, protože nikdy nevíme, co se stane v budoucnosti. My tedy matematickým způsobem dokazujeme, že model splňuje požadavky, ovšem nejen pro jednotlivé simulace, ale pro všechny možné scénáře, které mohou nastat.

Vezmete si například vlak. Dnešní vlaky – alespoň ty vysokorychlostní – jsou nesmírně složité. Když takový vlak brzdí, řidič vlaku nemá přímé spojení s brzdou, ale dává příkaz počítači a teprve ten brzdí. A my vytváříme algoritmy, které studují, zda počítač pracuje správně, jestli vlak opravdu zastaví, když řidič stiskne brzdu. Jak matematický model vlaku, tak standardy Evropské unie, jak musí vypadat určité součásti, již existují, ale zároveň se často ještě neví, jak se ten model bude chovat, pokud dojde k nějaké změně. Jestli ten vlak bude opravdu brzdit dostatečně rychle atd.

To zní jako aplikovaná věda, nebo se mýlím?

Já bych spíš řekl, že to je základní výzkum, ale s výhledem na aplikované použití výsledků. Pohyboval jsem se na různých pracovištích, v různých prostředích. Vždy mě zajímaly základní otázky, ne nějaký jeden malý problém, zároveň ale takové základní otázky, o kterých jsem věděl, že budou mít v budoucnu využití v praktickém životě. Dnes ještě matematické modely, které studujeme, nemají takovou velikost, jaká se obvykle vyskytuje v praxi. Naše modely jsou mnohem menší. Je před námi ještě dlouhá cesta, než budeme moci studovat tak velké modely, jaké se vyskytují v průmyslu.

O děláni vědy v českém akademickém prostředí

Není úplně obvyklé, že v českém akademickém prostředí působí vědec či vědkyně, kteří se narodili, vystudovali a působili v zahraničí. Jaká byla vaše cesta do Česka?

Měl jsem za sebou působení v různých zemích a hledal jsem místo s delší časovou perspektivou. Mezi podmínky, které jsem si stanovil, patřila kulturní a geografická blízkost k Rakousku a život ve větším městě – a to Praha splňovala.

Praha je tedy vaše dlouhodobé rozhodnutí?

To je jeden z hlavních důvodů, proč jsem tady. Navíc se tady informatika vyvíjí, jsou tu ještě možnosti. Například na ČVUT je nová fakulta informačních technologií, mají mnoho nových studentů. Je tady ještě prostor pro vývoj, možnost něčeho dosáhnout. V západní Evropě se dostala informatika už na nějakou úroveň, kde se toho moc nezmění, i počet studentů je víceméně konstantní. Má sice mnohem delší historii, ale je to na nějakém bodě, kde toho už nemůžu tolik ovlivňovat jako tady. Tady je nová fakulta, mám možnosti něco vyvíjet a něčím přispívat.

Byla tady v Ústavu otevřená pozice, nebo jste získal místo na základě předchozích kontaktů?

To tady ještě moc nefunguje, že by se otevíraly pozice. Já jsem kontaktoval mnoho lidí na různých pracovištích. A tento ústav představoval zajímavé prostředí, kde se dělá vědecká práce, která by mě mohla obohatit.

Máte na ČVUT nějaký specializovaný kurz?

Na ČVUT učím od tohoto roku magisterské studenty. Je zajímavé sledovat, jak se mění. Učil jsem i dříve a můžu říct, že zatímco na začátku byli studenti stydliví, teď jsou více otevření. Je tu trochu problém s výukou, zdejší systém akreditací je rigidní v tom smyslu, že univerzity mají pevné studijní plány a nejsou připravené na to, že přichází někdo zvenku a chce učit. Na studijní plány mají akreditaci a nemohou je změnit, ani kdyby přišel držitel Nobelovy ceny. Problém spočívá v předpokladu, že člověk zůstane celý život na jedné univerzitě. Na to, že přicházejí lidé zvenku, není systém připraven.

O akademické dráze

Vraťte se na začátek vaší akademické dráhy. Šel jste na doktorát s tím, že se budete věnovat vědě?

Během doktorátu jsem došel k tomu, že se ve vědeckém prostředí cítím dobře. Mohu něčím přispívat, je to zajímavé a mohu spolupracovat s lidmi, kterým o něco jde, není to hraní mocenských her. Můj školitel se navíc narodil v Jižní Koreji, byl občanem Spojených států a působil v Rakousku. Přitahovalo mě získat větší přehled a ne zůstat ve stejném prostředí. On byl mobilní člověk a já jsem to chtěl také zkusit. Tenkrát jsem z toho měl obavy, ale viděl jsem, že on je nemá, tak jsem se naučil, že se nevyplácí mít strach a že se to prostě musí zkusit.

Po dokončení doktorátu jste získal grantovou podporu v podobě takzvaného Marie Curie Fellowship a pobýval jste ve Španělsku...

Doktorát jsem získal v matematickém ústavu, ve Španělsku se ale jednalo o ústav teorie řízení. Byli to inženýři, ale dělali něco, o čem jsem si myslel, že by to mohla být aplikace mé teoretické práce. Zdálo se mi zajímavé poznat jejich svět, jak přemýšlejí. Grantový projekt byl ale jen na jeden rok, což je příliš krátký čas na projekt nebo stáž. To je jako nic, protože získat další pozici trvá skoro rok.

Pak jste působil v Německu, v Ústavu Maxe Plancka...

Tam to byla pozice na delší dobu. Na začátku jen na dva roky, to je pravidlo, že dávají vždy jen krátké smlouvy, ale je tam výhled až na devět let. Jenže během mého pobytu zemřel vedoucí skupiny, takže mé další působení se tam stalo nejistým. Zároveň jsem věděl, že nechci skončit po devíti letech a pak se zase stěhovat. Chtěl jsem najít místo, kde se budu cítit dobře a kde zůstanu. A pak jsem přišel do Prahy.

Jak by se podle vás dala charakterizovat postdoktorská fáze akademické dráhy?

Je hodně důležité co nejvíc poznat. Co nejvíc číst, cestovat na konference a tam sedět deset hodin a poslouchat přednášky. Možná člověk nerozumí všemu, ale měl by získat co nejvíc informací. To je určitá fáze ve vědecké kariéře přímo po disertaci, kdy se člověk vyzná v oblasti své disertace, ale neví, na čem se pracuje kolem něho. Jde o to, rozšířit pohled a poznat všechno, co je možné. A to vyžaduje čas – čtení, konferenční přednášky, diskuse s ostatními lidmi.

O publikování a hodnocení vědecké práce

Všimla jsem si, že hodně publikujete se zahraničními kolegy. Mohl byste mi říct něco ke své vědecké spolupráci a publikování? V jakém institucionálním a mezinárodním kontextu publikujete?

Na jedné straně to samozřejmě souvisí s minulostí. Říká se, že mobilní vědec vždy publikuje s těmi, kteří jsou tam, kde působil předtím. Ale to je jen jedna část. Pokud má člověk kontakty a je už trochu známý, tak se dnes velice často rozvíjí spolupráce přes internet. Já jsem publikoval i s lidmi, se kterými jsem se nikdy nesešel. Například narazím na zajímavý článek, s autorem si vyměníme e-maily a už se vyvíjí nový článek. Dnes už to není tak, že spolupráce musí nutně mít nějaký formální rámec. Naopak si myslím, že zajímavé věci se vyvíjejí z překvapení, že se může spojit něco, o čem jsme si to dosud nemysleli. Ani nestihnete podat grant. Prostě rovnou spolupracujete! Všechny ty organizační věci kolem chápu spíš jako překážku. Chci mít možnost spolupracovat s kýmkoli, koho potkám, s kým můžeme něco zajímavého udělat.

Jak vypadá vaše každodenní práce?

Sedím hodně u počítače. Také to závisí na tom, jestli je semestr, nebo ne. Během semestru mám zatím hodně práce s přípravou přednášek, protože učím všechno poprvé a musím se připravit úplně od začátku. Pokud neučím, musím se starat o svého doktoranda a sledovat, co dělá, konzultovat s ním jeho práci. Co se mě týká, závisí to na tom, v jakém stadiu zrovna jsem. V současnosti mám hodně různých spoluprací a to vede k tomu, že můj čas je velmi nestrukturovaný. Pracuji zároveň na pěti, šesti článcích. A v každém z těch článků jsou nějaké spoluautoři. Není jasné, jestli mají právě čas, co vlastně dělají, jestli se zrovna věnují naší společné práci. Před pěti lety to bylo úplně jinak, ještě jsem neznal tolik lidí a vlastně jsem pracoval na všem sám. Měl jsem spíš matematický, teoretický problém, tužku a papír a šlo o to napsat deset, dvacet, třicet stránek a potom vyzkoušet výsledek na počítači.

Obvykle pracuji tak, že nejdřív řeším teorii a potom si na počítači ověřím, jak to funguje, kde jsou slabé a silné stránky, jestli se to už může publikovat, nebo jestli je nutné jít zpátky do teorie. Pokud je příspěvek dost silný, tak to sepišu a – jak je v našem oboru obvyklé – pošlu nejprve na konferenci, občas do časopisu.

Takže konference jsou ve vašem oboru důležité místo pro publikaci?

Ano. V informatice jsou konference hlavní místo, kde se publikuje. Závisí to hodně na typu konference, jsou takové, které jsou mnohem kvalitnější než většina časopisů a je neuvěřitelně obtížné tam něco publikovat.

Co máte konkrétně na mysli tím publikováním na konferenci?

Mám na mysli sborníky.

Oborový zvyk publikovat ve sbornících není vzhledem k současnému bodovému hodnocení vědecké práce úplně šťastný. Sborníky jsou hodnoceny velice nízko...

Bodový systém hodnocení je podle mého názoru úplná katastrofa. Je neuvěřitelné, že někdo chce hodnotit vědu na základě kouzelné formule. To je prostě nepochopitelné.

Pozorujete už, že se hodnocení nějak negativně projevuje?

Všichni přemýšlejí, jak získat body. Považuji to za ztrátu času, získávat zbytečné body, které nepředstavují žádný přínos pro vědu.

Systém hodnocení vědy v Česku je kritizovaný z mnoha stran a v mnoha ohledech se vymyká pojetí hodnocení vědy v zahraničí. Na druhou stranu hodnocení bylo do české vědy zahrnuto jako jeden z faktorů, kterými se přibližujeme situaci v západním akademickém prostředí.

Je to ale naprosto extrémní, to jinde ve světě neexistuje. Nikde na světě neexistuje kouzelná formule, která všechno vypočítá a na základě které potom víme, jak dobrý je jeden člověk nebo jeden ústav.

Působil jste v prestižní výzkumné instituci, v Ústavu Maxe Plancka. Vnímali jste tam nějaké tlaky na hodnocení vědecké práce?

Tlaky na kvalitu. Vyřešit nějaký zásadní problém, který posune vědu dopředu.

Takže ten tlak vycházel z odborné komunity?

Tam je takové klima, že všichni chtějí být nejlepší. Lidé nepotřebují podnět zvenčí, chtějí to sami za sebe. Samozřejmě že tam existuje hodnocení, ale neprojevují se tam čísla, počty bodů. Slova impaktový faktor jsem za celé čtyři roky působení v Max Planck institutu nikdy nepoužil ani neslyšel. Tenhle pojem se tam nepoužívá.

České akademické prostředí optikou zahraniční zkušenosti

Hovořili jsme už o tom, že české prostředí nabízí na jednu stranu například příležitost podílet se na budování oboru, na druhou stranu se tu musíte potýkat s formálními omezeními, která jste vylíčil na příkladu akreditací a systému hodnocení. Mohl byste se zamyslet nad českou vědou optikou svých zahraničních zkušeností?

Ten rozdíl tkví v mnoha nejrůznějších maličkostech. Myslím si, že v jádru leží dlouhodobá izolace – skoro čtyřicet let nemohli lidé cestovat a neměli tolik informací a to se stále projevuje.

Na druhou stranu uplynulo už dvacet let...

Vědci už mohou cestovat, ale ještě tu není mobilita. Většina lidí tady pracuje na stejném místě, kde studovali, kde udělali doktorát. Možná byli na nějaké stáži rok nebo dva a potom se vrátili do prostředí, ze kterého vyšli. Tomu se říká incest. Neexistuje ani vnitřní mobilita. Ve světě je například běžnou praxí nebo dokonce pravidlem, že tam, kde člověk udělá doktorát, nemůže zůstat. Funguje to i v zemi, jako je Francie. Je tam sice stále hodně Francouzů, kteří nikdy neviděli žádnou jinou zemi, ale změnili alespoň pracoviště, a tím získávají. Jsou to tedy dvě věci. Za prvé izolace během komunismu, za druhé ti, kdo tehdy vyrůstali, jsou dnes v těch nejvyšších pozicích. Ne všude, ale v určitých organizacích jsou v těch nejvyšších pozicích lidé, kteří nikdy nebyli v zahraničí. Samozřejmě cestovali, ale nikdy nepracovali v zahraničí, možná měli jednu přednášku na nějaké univerzitě, další na jiné, a potom mají v životopise: působil na této a na této univerzitě. Dobře. Ale vlastně nemají žádnou zkušenost z jiného prostředí. Sedí tam a často si k tomu ještě myslí, že všechno vědí. Myslím, že celý ten systém hodnocení je výsledkem toho, že tam jsou lidé, kteří mají velmi omezený pohled na svět.

Oponovala bych vám tím, že důraz na mobilitu takhle široce pojatý a silný je poměrně nový i na Západě. Nelze říct, že model, který popisujete, fungoval v Rakousku před deseti, dvaceti lety.

To je pravda, že se to mění. Zároveň jsem taky velmi kritický k tomu, jak to bylo a je v Rakousku.

Nelze takhle přemýšlet obecně o menších zemích?

To není nutně velký rozdíl. Je to spíš otázka kultury. V Rakousku to závisí na tom, jestli hovoříme o Vídni, tam ti, kteří jsou úplně nahoře, možná také nepůsobili mimo Rakousko, ale alespoň už v mládí cestovali, měli možnost navštívit zahraniční konference a měli otevřený přístup ke všem informacím. Měli prostě víc možností. Neříkám, že se to tady dělá špatně, protože lidé jsou takoví, ale protože neměli ty možnosti. Já jsem měl to štěstí, že jsem měl všechny možnosti. Je to spíš otázka štěstí než otázka schopností.

Osobní rozměr akademické mobility

Říkáte, že cestování a působení na různých místech je otázkou štěstí, takový pohyb s sebou ale také nese problémy, pro někoho třeba z pohledu osobního života.

To je takový rozpor, mobilita je pro vědu naprosto dobrá věc, ale pro soukromý život je to těžké. To je rozpor a nemůžu to vyřešit...

A jak jste se s tím vyrovnával vy?

Tím, že tady zůstanu. To závisí na každém člověku. Jsou lidé, kteří jsou šťastní a celý život nikde nezůstávají delší dobu než pět let, ale to jsou výjimky a já bych nechtěl být takový člověk. Vidím to spíš kriticky. Pak jsou lidé, kteří jsou k určitému prostředí velmi silně vázání, a pro ty je to těžké. Mělo by to být tak jako ve středověku. Tenkrát už také tovaryši během let na zkušené cestovali po celé Evropě. Zdokonalovali se ve svém řemesle a získávali nové zkušenosti. V určitém období, když jsme mladí, tak můžeme cestovat, můžeme působit někde jinde. Ale to musí někdy skončit. Z osobního pohledu to může fungovat jen nějakou dobu.

A jaký záběr má váš soukromý život?

To je jeden z těch důvodů, proč jsem tady, je to blízko do Rakouska a mám možnost navštívit rodinu. Jsou lidé, kteří se přestěhují přes oceán do Ameriky a zůstávají tam. Pak je navštěvování rodiny těžké. Kromě rodiny s Rakouskem už moc spojení nemám, ale znám lidi na různých místech po světě, což se mi částečně líbí a je to hezké. Ale na druhé straně také vím, že jsem něco ztratil.

Jak se vám v Praze žije?

Teď, od středy za čtrnáct dní, máme koncert, bude to absolventský koncert naší zpěvačky, končí takzvanou Ježkárnu. Hraju na piano v kapele, v jazzovém big bandu. Zabírá to hodně času, ale zejména na začátku, když jsem neuměl moc mluvit česky, to byla výborná možnost, hudba funguje i bez toho. A jinak se cítím jako někdo, kdo se přestěhuje. Na jednu stranu se dá velmi rychle a snadno navázat kontakt s lidmi v podobné situaci, poznávat další cizince, kteří se přestěhují do Prahy. To je jednoduché. Ale většinou tady zůstanou rok, dva a potom odjedou. Takhle to nemůže fungovat, jako nekonečné kolečko. Mnohem těžší je poznávat lidi, kteří tady žijí nastálo.

O plánech do budoucnosti

Jaké jsou vaše pracovní plány do budoucna?

Nejdůležitější je pro mě přinést nějaký příspěvek, něco, co vědu posune dopředu. Pak je tu vzdělávání další generace. Mohu něco pozitivně ovlivňovat, mohu předat jiným to, co jsem se naučil. A to chci dělat co nejlepším způsobem. To všechno kolem toho – granty, komise atd. – to jsou věci, které se řešit musí, ale já je řešit nechci. Tady v Praze je na jedné straně hodně možností, na druhé straně je to prostředí velmi nestabilní. Nikdy se neví, co bude příští rok – nová pravidla, nová byrokracie, zruší se Akademie věd, bude obrovský projekt toho či onoho. Ve vědě to takhle nefunguje, protože alespoň v základním výzkumu potřebujeme čas, a pokud každý rok musím přemýšlet, co se všechno změnilo, tak to ruší. Je jasné, že se musím trochu přizpůsobovat tomu, co se v daném okamžiku děje, a udělat to nejlepší, co můžu. Na druhou stranu neříkám, že je to tak špatně, protože mě to i baví. Je to trochu vzrušující, západní člověk je zvyklý na extrémní stabilitu. Takže mně se líbí, že tady je nutné počítat se vším a přizpůsobovat se.

Chtěl bych ještě dodat, že obdivuji mnoho lidí, kteří tady žijí a působí. Víc než ty, kteří vyrostli v západní zemi. Můj obdiv patří těm, kteří tady během těžších časů udělali něco, co má smysl, u kterých vidím, že něčím přispívají.

Přemýšlel jste někdy o tom, že byste odešel z vědy?

Přemýšlel. V určitém okamžiku to byla prostě otázka priorit. Je těžké to vysvětlit. Například pokud by byla alternativa získat místo někde ve Spojených státech a dělat stále vědu, anebo zůstat v Evropě, ve střední Evropě, a dělat něco jiného než vědu, tak bych se rozhodl pro střední Evropu. Ve Spojených státech se cítím cizí. A roli také hraje vzdálenost od rodiny. Tady mám rodinu a nechci být někde, kde bych nemohl udržovat rodinné vztahy. Věda je dlouhodobá věc. Člověk se nemůže rozhodnout v jednom okamžiku vědu dělat a v příštím zase ne. V jednom okamžiku musí udělat to rozhodnutí a držet se ho, protože je nutné získat vědomosti, což trvá velmi dlouho. Občas si říkám, jaké by to bylo, kdybych dělal něco jiného – jsou i jiné věci, které by mě zajímaly, ale rozhodl jsem se pro vědu.

Rozhovor připravila Alice Červinková.

Martina Roeselová

RNDr. Martina Roeselová, Ph.D., se narodila v roce 1965. V roce 1989 vystudovala chemickou fyziku a biofyziku na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze, doktorské studium absolvovala v Ústavu fyzikální chemie AV ČR a na Matematicko-fyzikální fakultě UK a disertační práci obhájila v roce 2003. V současné době působí jako vědecká pracovnice v Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR a kromě výzkumu se věnuje také pedagogické práci. Absolvovala řadu studijních pobytů, např. v Izraeli, Německu nebo Švýcarsku, k nejvýznamnějším z nich pak patří roční postdoktorský pobyt na University of California v Irvine. Je autorkou a spoluautorkou řady odborných publikací.

„Chci být matka a chci být manželka, chci mít rodinu, domov, ale zároveň chci mít svoji profesi a dělat svou práci dobře.“

O „hře“ s molekulami

Kde působíte a jakou pozici momentálně zastáváte?

Pracuji jako vědecká pracovnice v Ústavu organické chemie a biochemie Akademie věd, kde v rámci týmu výpočetní chemie prof. Pavla Jungwirtha vedu menší výzkumnou skupinu.

Čemu se ve své práci věnujete?

Zabývám se molekulovými simulacemi, tedy počítačovými modely molekul a jejich vzájemného působení. Dá se to přirovnat k modelům, které asi všichni známe z hodin chemie – takové ty modely molekul z barevných kuliček a tyček. To samé se dá udělat v počítači. Pomocí počítačového programu také můžeme takhle pospojovat kuličky a tyčky a vytvořit si na obrazovce model molekuly. Ten nám dá základní trojrozměrnou geometrickou představu, jak různé molekuly vypadají. V počítačovém modelu ale na rozdíl od běžné stavebnice máme tu výhodu, že můžeme snadno vytvářet velké systémy, složené z desítek či stovek tisíc atomů, a můžeme je navíc rozpohybovat, nechat atomy na sebe navzájem působit různými silami, srážet se... Počítačový model pak vlastně vypadá jako animovaný film, ve kterém „hrají“ atomy a molekuly. Díky takovému „filmu“ máme možnost pozorovat zkoumaný systém na úrovni molekul, z nichž se skládá, a můžeme modelovat jeho chování za různých teplot a dalších specifických podmínek. Hlavním cílem, který při tvorbě modelů máme, je, aby se celý systém choval co nejpodobněji systémům, které pozorují experimentátoři ve skutečném světě. Pokud se nám to podaří, může pak náš model pomoci vysvětlit, proč a jakým mechanismem k některým pozorovaným jevům dochází. Já se například ve své práci specializuji na modelování systémů, které jsou relevantní pro fyzikální a chemické procesy odehrávající se v zemské atmosféře. Vzděláním jsem chemický fyzik, od začátku jsem se tedy v rámci fyziky specializovala na mezioborový přístup, na spojení zákonů fyziky se světem atomů a molekul. Když bych to chtěla hodně stručně shrnout, říkám, že si hraju s barevnými kuličkami v počítači. (směje se)

To zní jako ideální zaměstnání! Dají se výsledky vaší práce přímo aplikovat v praxi?

To, co dělám já i moji kolegové, s nimiž bezprostředně spolupracuji, je základní výzkum. Zabýváme se základními interakcemi mezi molekulami, tím, jak se uspořádávají ve složitější systémy a jak se chování těchto molekulových systémů mění za různých podmínek. Každý model je ovšem určitým zjednodušením a v případě počítačového modelu se jedná doslova o virtuální realitu. Proto je pro náš obor velice důležité mít přímé napojení na experiment. Pokud to tedy jen trochu jde, snažíme se spolupracovat s experimentátory. Já třeba dlouhodobě spolupracuji s pracovištěm atmosférické chemie na Kalifornské univerzitě v Irvine i s dalšími laboratořemi v různých zemích. Naše modely jsou přímo užitečné tím, že pomáhají porozumět výsledkům získaným v laboratorních experimentech, případně navrhnout další nové experimenty.

V konečném důsledku pak výsledky naší práce mohou vést například ke zlepšování a zpřesňování atmosférických modelů, které se používají pro předpověď vývoje atmosféry nebo jejího znečištění. Ideálním cílem je zpřesnit tyto modely natolik, aby dobře popisovaly skutečnost, a aby tím pádem dovolovaly spolehlivě modelovat a předpovídat různé situace. Kvalitní model by měl například dokázat předem určit vliv plánované továrny na životní prostředí, způsob šíření znečišťujících látek nejen v bezprostředním okolí, ale často ve vzdálenosti stovek kilometrů, předpovědět, jak budou znečišťující látky z továrny v atmosféře reagovat s jinými látkami, jak se budou chovat, vystaví-li se slunečnímu záření, jestli se budou rozpadat, nebo naopak vytvářet složitější látky. Od takového ideálního stavu jsou ale současné atmosférické modely ještě hodně daleko. To se týká i modelů popisujících globální klimatické změny. Zemská atmosféra je totiž nesmírně složitý systém, ve kterém probíhá velké množství navzájem se ovlivňujících dějů, a my řadě věcí rozumíme jen zčásti nebo jim nerozumíme vůbec. Atmosférická chemie a atmosférický výzkum jsou silně multidisciplinární obory. Každý, ať ten, kdo měří v terénu, nebo ten, kdo dělá experimenty v laboratořích, nebo my, co modelujeme na počítačích, přispívá kamínkem do určité mozaiky, ze které se postupně skládá celkový obrázek, který má pak i reálné uplatnění v praxi. Na mém oboru je vzrušující, že molekulové modelování pro oblast atmosférické chemie je poměrně mladá větev výzkumu, přitom hned od počátku velmi užitečně doplňuje ostatní metody a pomáhá tak posouvat hranice poznání. Zároveň je pro mě ale důležité vědomí, že se podílím na něčem, co přispívá i k řešení reálných problémů.

O cestě k vědě

Jak jste se vlastně dostala k vědě?

Myslím, že život dává větší smysl, když se člověk dívá zpátky. Když něco aktuálně žijete, vypadá to chaoticky, tápete, nevíte. Když se ale podíváte nazpět, vidíte v tom určité směřování a zákonitosti. Když se tedy ohlédnu nazpátek, musím říct, že jsem se o vědu zajímala už od dětství. Bavilo mě číst knížky o vědě, o vynálezech, o vědcích. Jako dospívající mě fascinoval životní příběh Marie Curie. V osmé třídě, když jsem se rozhodovala o dalším studiu, jsem měla štěstí, že jsem se ve škole setkala s výbornou matikářkou a výbornou fyzikářkou. Tehdy mě totiž bavila i řada dalších věcí – jazyky, historie, hra na klavír, skoro to tenkrát vypadalo, že bych mohla jít na konzervatoř. Šla jsem ale nakonec na gymnázium s rozšířenou výukou matematiky a fyziky. Na gymnáziu jsem se pořád ještě nemohla rozhodnout, co dál studovat – stále mě to táhlo jak k přírodovědným, tak k humanitním oborům. Nakonec rozhodla politická situace – v té době bylo studium humanitních oborů spojeno se spoustou věcí, které jsem nebyla ochotna překousnout. Navíc mě v maturitním ročníku vyšetřovala StB, protože jsem chodila na setkání kroužku katolických studentů, kde se četla Bible a debatovalo se o náboženství a o filozofii. Vyvázla jsem z toho naštěstí celkem lehce, kupodivu mě nevyhodili ze školy, jak bylo tehdy za podobnou „podvratnou činnost“ běžné, ale bylo zřejmé, že s tímhle záznamem v materiálech mě na žádný humanitní obor nevezmou. Takže Matematicko-fyzikální fakulta UK pro mě byla docela jednoznačnou volbou už z tohoto hlediska. Tam se na politiku tolik nehledělo, důraz se kladl spíš na to, jestli člověk něco umí.

Na gymnáziu jsme měli vynikající matikářku, která nás strašně moc naučila, sice z nás „dřela kůži“, ale všichni na ni s láskou vzpomínáme. Vedle toho jsme měli kromě kvalitního fyzikáře i výbornou chemikářku, která učila téměř vysokoškolským způsobem podle nějakých experimentálních skript a nadchla mě i pro chemii, hlavně pro její teoretickou stránku – model atomu, elektronové obaly, tvary orbitalů, podstata chemické vazby. Takže obor chemická fyzika a biofyzika na Matematicko-fyzikální fakultě UK mi z toho všeho nakonec vyšel jako ideální možnost.

Jak vás tak poslouchám, už od mlada jste se pohybovala v oborech, které jsou pro ženy netypické a kde je žen relativně málo. Setkala jste se třeba během svého vysokoškolského studia s nějakou podezřívavostí kvůli tomu, že jste žena?

Ne.

Nikdy?

O jednom profesorovi na fakultě se říkalo, že nemá rád ženy ve vědě a že holkám „zatápí“ při zkouškách, ale já jsem u něj tenkrát zvládla zkoušku docela v pohodě na dvojku a ničeho takového jsem si nevšimla. Spíš mám pocit, že vzhledem k poměru žen a mužů na fakultě (tenkrát nás bylo na fyzice sto v ročníku a z toho bylo asi jenom deset holek) jsme my, ženy, byly spíš hýčkány. Setkala jsem se samozřejmě s takovými vtipy, jako „matfyzák je chytrý a krásný, matfyzkačka je také chytrý a krásný“, ale to bylo takové vzájemné kamarádské poštuchování mezi kolegy. Pokud jde o přednášející, ti se k nám vždycky chovali velmi zdvořile a spíše měli k dívkám určitý respekt. A vycházeli nám maximálně vstříc. Víím o kolegyni, která přišla na zkoušku z matematiky s malým dítětem. Profesor jí nechal hodinu na přípravu a mezitím si s dítětem ve své pracovně hrál, aby měla klid a mohla se soustředit.

Po dokončení vysoké školy jste šla na doktorát?

Moje cesta byla trochu klikatější. Promovala jsem v červnu 1989, těsně před „sametovou revolucí“. Jsem tedy asi poslední ročník, co má slavnou státnici z marxismu-leninismu. Po promoci jsem chtěla zůstat na Matfyzu a byla jsem přijata na roční stáž, což bylo tenkrát zvykem jako první krok před přijetím do tzv. vědecké výchovy neboli aspirantury, která byla obdobou dnešního doktorského studia. Po revoluci se ale systém začal měnit. Na Akademii věd ještě chvíli běžel starý systém aspirantur, na Matfyzu se ale aspirantury zrušily s tím, že se chystá nový vysokoškolský zákon a zavedení doktorandského studia. Do konce mé roční stáže ovšem zákon nebyl hotový, dostala jsem tedy znovu roční stáž, učila jsem v praxi, vedla cvičení a podobně. Než jsem nakonec byla přijata na doktorandské studium, byly dva roky po promoci. Tehdy se nám ale s mužem zdálo, že už je čas založit rodinu. Dohodli jsme se, že prostě budeme mít děti a ono se to nějak vyvrbí. Měli jsme pocit, že to nemůžeme odkládat do nekonečna a že by beztak nikdy nebyl ten správný čas. Je ale pravda, že kvůli dětem se moje doktorské studium zpomalilo. První doktorát, který jsem začala na Matfyzu, jsem nechala a druhý doktorát jsem začala až ve třetici, kdy už jsem měla dvě děti a třetí přišlo vzápětí.

Proč jste přerušila první doktorské studium? Bylo to kvůli rodičovství?

Ne. Měla jsem pocit, že jsem si ne zvolila dobře obor. Určitý vliv mělo i to, že můj školitel se tenkrát stal proděkanem a v těch prvních porevolučních letech ho to úplně pohltilo. V podstatě neměl vůbec čas se mi věnovat. Představoval si, že to zvládnou všechno sama, bez jakékoliv podpory. Přitom šlo o experimentální práci, se kterou jsem neměla absolutně žádné zkušenosti. Dostala jsem se tenkrát do docela slušné krize. Tři roky od promoce, a já byla úplně na nule. Naštěstí jsem během toho prvního roku doktorandského studia chodila i na přednášky a jedna z nich – počítačová chemie prof. Hobzy – mě nasměrovala k teoretické chemii. Přešla jsem tedy na Ústav fyzikální chemie Jaroslava Heyrovského, kde jsem nejdříve začala pracovat jako stážistka ve skupině prof. Hobzy. Dva týdny po nástupu jsem zjistila, že jsem těhotná. Musím říct, že to prof. Hobza vzal sportovně. (směje se)

O kombinaci práce a rodičovství

Jak staré byly děti, když jste začínala doktorské studium?

Doktorandské studium jsem začala, když bylo Sáře deset měsíců a Davidovi dva a půl roku. Během mého doktorského studia se nám po dalších dvou letech narodila Bětka. Ale pracovala jsem samozřejmě i před tím. Když byl Davidovi rok, nabídli mi například v práci jet na tříměsíční stáž do Švýcarska. David zůstal s manželem doma a já jsem vždycky po třech nedělích ve Švýcarsku jezdila na týden do Prahy.

Jak jste to zvládala? To muselo být velmi náročné...

Náročné to bylo, ale při dobré vůli na všech stranách se to dalo zvládnout. Věděla jsem, že nemůžu práci opustit úplně, a zároveň jsme věděli, že chceme mít víc dětí. Nedokázala jsem si představit, že bych z té práce měla vypadnout třikrát na tři roky. Už takhle nebyly návraty do práce a ke studiu vůbec snadné. Když jsou děti malé, celý svět se vám změní a soustředíte se najednou na úplně jiné věci. Takže i když jsem nikdy nebyla zcela mimo déle než rok, pokaždé když jsem se vrátila do práce, jsem zjistila, že jsem skoro všechno zapomněla, a musela jsem se spoustu věcí učit znovu.

Bylo výborné, že jsem si mohla libovolně snížit úvazek. Začínala jsem tedy na jeden den v týdnu, pak dva dny v týdnu a postupně jsem si úvazek rozšiřovala. Zvládala jsem to mimo jiné také díky dobré volbě manžela. (směje se) Manžel je na volné noze a pracuje z domova. Střídali jsme se. S Davidem víceméně půl na půl. A později jsme si našli paní na hlídání. Sice na to padl celý můj příjem i víc, ale nechtěli jsme dávat žádné z dětí do jeslí. Takhle mohly zůstat v domácím prostředí a já se přitom mohla alespoň částečně věnovat práci. I tak jsem doktorát nakonec dělala osm let. Znáte to, člověk si večer třeba vezme článek a po půlstránce nad tím usne...

To si dovedu představit, když máte tři děti.

Ještě mám někde schovanou fotografii svého domácího psacího stolu, na jeho polovině je počítač s klávesnicí, nad ním pak šanony a knihy a vedle toho je přebalovací pult, mastičky a nad tím místo šanonů plínky. Dokonalý obraz mého tehdejšího rozdělení osobnosti. (směje se)

Ale pokud vycházím z vlastní zkušenosti, člověku určitou dobu trvá, než se na práci začne koncentrovat. Když vás z toho soustředění každou chvíli někdo vyruší, je to taky problém...

Ano, skoro nic neuděláte. Je to těžké, ale jinak jsem si to nedovedla představit. Byla to cesta hledání určitého kompromisu. Postupujete podstatně pomaleji, než byste postupovala bez dětí. Ale na druhou stranu člověk děti má, protože je chce.

Jak se k vám jako k matce malých dětí stavěl váš zaměstnavatel?

Já mám zkušenosti s absolutní vstřícností. Na fakultě jsem se setkala s pozitivními reakcemi typu: „Myslíme si, že ženy by měly mít děti a zároveň že by si měly dělat doktorát, tak vám navrhujeme to a to. Zkuste to a uvidíte.“ A v práci to bylo to samé. Já jsem se ovšem té práci snažila v mezích možností maximálně věnovat. Když bylo něco potřeba a když něco hořelo, vzala jsem dítě do kočárku, přijela jsem do práce a tam jsem něco programovala a do toho kojila a přebalovala, nebo jsem taky občas pracovala po nocích. Člověk sice žádá nějaké speciální podmínky, na druhou stranu za to také odvede kus práce.

S vaší prací je ale spojeno také cestování. Jak jste to zvládala se třemi dětmi?

Zvládla jsem to hlavně díky manželovi a jeho vstřícnému postoji. Je pravda, že jsem od samého začátku často jezdila na různé krátkodobější zahraniční pobyty nebo konference, takže rodina si zvykla vyrovnat se s tím, když jsem na několik dnů či týdnů odjela.

V současnosti se hodně debatuje o tom, jestli je správné, aby se matky malých dětí věnovaly práci, jestli je správné, aby jezdily na služební cesty, konference nebo studijní pobyty, a jaký to má dopad na děti. Je sice pravda, že to, jak vaši nepřítomnost snášejí děti, je důležité. Velmi málo se ale mluví o tom, že i pro tu mámu je hrozná těžká děti opustit a odjet. Často se to podává jako obraz sobecké matky, která kvůli kariéře nechá svoje děti doma s manželem nebo chůvou. Ale ze své zkušenosti i ze zkušenosti spousty jiných žen vím, že to tak není. Máte ráda svoji práci i svoji rodinu a obojí chcete nějak skloubit. Je to těžké v tom, že se za to holt musí platit. Jedete třeba na týdenní pobyt do Švýcarska, na který se strašně těšíte, ale jste teprve někde u Rudné a už se vám strašně moc stýská. Jet na konferenci nebo na nějaký pobyt je samozřejmě úžasné, ale pokud máte malé děti, zároveň si to strašně odtrpíte. O tom se moc nemluví.

Myslím, že v debatách to bývá velmi často rozškatulkováno, že buď jste matka-kariéristka, anebo matka-hospodyně. Ale málokdy se v těchto diskusích objevuje model „chci obojí v nějaké rozumné rovnováze, aniž bychom za to všichni zaplatili duševním zdravím“. Já chci být matka a chci být manželka, chci mít rodinu, domov, ale zároveň chci mít svoji profesi a dělat svou práci dobře.

V generaci našich matek nejspíš zůstalo v důsledku historické zkušenosti přesvědčení, že je správné, aby byly ženy doma s dětmi, a skutečnost, že musely chodit do práce, považují za něco vynuceného nebo nesprávného. U nás dcer pak vidí jako určité selhání, když se chceme věnovat také své profesi. Myslí si, že bychom měly být rády, že můžeme zůstat doma. V řadě zemí nic takového není, mají v tomto ohledu jinou kulturu.

Ze svých zahraničních pobytů vím, že to v jiných zemích funguje jinak a spousta lidí tam ve vědě s dětmi normálně funguje, byť za cenu nějakých kompromisů. V Americe je třeba běžné, že se dítě dá třeba už ve třech měsících do jesliček a matka jde do práce. To samé v Izraeli. Ve Francii se ženy zase často vracejí poměrně brzy zpět na částečný úvazek. Takže najednou zjistíte, že to může fungovat i jinak, než je zde zvykem, a že to rodina zvládne. Někdy je to samozřejmě stres, ale zvládat to jde, nesmí se to ovšem přehánět ani na jednu stranu.

O pobytu v USA

Kde jste byla na stáži a jak tento váš pobyt probíhal?

V roce 2003 jsem odjela na rok na postdoktorskou stáž na Kalifornskou univerzitu v Irvine, na pracoviště, které se zabývá atmosférickou chemií. Můj školitel Pavel Jungwirth měl s tímto pracovištěm navázanou spolupráci a já jsem tam měla možnost ještě jako doktorandka absolvovat měsíční studijní pobyt. Během toho měsíce jsem se seznámila s lidmi v oddělení, s atmosférickou chemií, laboratorními experimenty a dalšími typy výpočetních simulací, jinými, než jaké jsem dělala v rámci své disertace. Tehdy jsem si říkala, že něco takového by mě do budoucna zajímalo, takže když jsem se rozhodovala, kam pojezu na postdok, byla to pro mě přirozená volba.

Když lidi mluví o své zkušenosti s pobytem v USA, většinou vyprávějí o obrovském nasazení lidí, kteří tam pracují ve vědě, a také o velké soutěživosti vědeckého prostředí. Jak vy byste popsala tamní pracovní prostředí?

Soutěživost je tam určitě větší než tady. Na druhou stranu většina lidí i v rámci té kompetitivnosti umí zároveň velmi dobře spolupracovat, což pro mě bylo velice cenné. Jako teoretik pracuju u počítače. Ale díky tomuto pobytu jsem měla možnost si velmi zblízka prohlédnout experimenty, mluvit s lidmi, kteří je dělají, denně s nimi rozebírat výsledky své i jejich práce. Bylo to pro mě v tomto ohledu velice přínosné.

Pracuje se tam tvrdě, to ano. Já jsem tam ale přece jenom měla trochu jiné postavení než většina ostatních postdoků. Věděla jsem, že se po ukončení postdoktorského pobytu vrátím zpátky na své pracovní místo v Praze, které na mě ten rok čeká. Nebyla jsem vystavena takovému tlaku jako většina postdoků, kteří během roku nebo dvou potřebují publikovat já nevím kolik článků v prestižních časopisech, protože pak shánějí místo. Také jsem s sebou měla děti, takže bylo jasné, že nemůžu tolik pracovat po nocích nebo o víkendech, i když i na to občas došlo.

Váš manžel byl v USA s vámi?

Nebyl. Manžel nemohl odjet na rok se mnou, nechat tu svou práci a prostě zmizet. Myslím, že by to ani nedělal dobrotu. On je hodně vázaný na domácí prostředí a špatně snáší, když je vytržený ze svých kořenů. Domluvili jsme

se, že pojedou já s dětmi a manžel za námi dvakrát nebo třikrát přiletí. Musela jsem vyřešit, jak to udělat, aby to nějak fungovalo. V té době děti přece jenom ještě nebyly tak velké, aby se o sebe postaraly samy, bylo to navíc v cizím prostředí. Nejmladší Bětka šla tehdy do první třídy, prostřední Sára byla ve čtvrté a nejstarší David byl páťák. Nakonec jsme to vyřešili tak, že s námi jela jedna vysokoškolská studentka jako naše soukromá au-pair. Nevýhodou je, že to samozřejmě také něco stojí. Když jedete někam pracovně, zvláště třeba jako postdok, tak vám sice zaplatí letenku, ale rodinu už stěhujete na vlastní náklady a k tomu si ještě musíte platit pomoc. Šli jsme do toho ale s tím, že je to investice – bylo to důležité pro moji další práci, ale byla to i investice do vzdělání dětí. Rok tam totiž mohly chodit do americké školy.

Jak se tam líbilo vašim dětem?

Bylo to pro ně hodně náročné. Ale zvládaly to obdivuhodně, zejména nejmladší Bětka. Jako prvňáček chodila do úplně jiné školy než starší dva, navíc neuměla prakticky vůbec anglicky. K tomu, co se učila v americké první třídě, zároveň doma po odpolednech psala do české písanky. Hlavně začátek byl velmi náročný, i pro ty dva starší. Myslím ale, že to všichni brali jako úžasnou zkušenost. Dokonce za mnou po návratu začali chodit a říkat: „Nepojedeš zase někdy na delší dobu do zahraničí? Že bychom jeli zase s tebou.“ (směje se)

Z rozhovorů s vědci, kteří pracovali v USA, vyplývá, že vědci a vědkyně tam často zůstávají bezdětní a obecně není moc běžné, že by postdoci měli děti. Nesetkala jste se tam s nějakými negativními reakcemi ze strany svých kolegů?

Skutečnost, že jsem měla tři děti, sice byla nezvyklá, ale nebyla jsem tam sama, kdo měl děti. Navíc hlavní šéfka byla žena, a jak už to často bývá, když skupinu vede žena, přitahuje to další ženy. Bylo tam tedy poměrně vysoké zastoupení žen mezi studenty a postdoky a řada z nich měla děti. Je ale pravda, že pokud přijede na postdok muž s rodinou, má s sebou manželku, která se stará o děti. Model, že tam přijede člověk s dětmi sám, není tak běžný.

Jak jste s manželem snášeli to odloučení?

Manžel za námi jezdil, byl za námi asi třikrát, vždycky zhruba na měsíc. Tím se to trochu „zlidštilo“, ale samozřejmě to bylo náročné. Určitě by nebylo dobré mít takhle rozdělenou rodinu na dlouhou dobu. Rok pro nás byla ještě taková snesitelná doba, po kterou to šlo vydržet, ale o moc déle bych to praktikovat nechtěla. Myslím, že ani děti by nebyly rády, kdyby měly být dlouhodobě bez tatínka. Jemu bez nás ostatně taky bylo smutno. Šli jsme do toho ale s tím, že to nebude jednoduché. A podnikli jsme to za jasným účelem. Proto ty negativní stránky berete prostě tak, že k tomu patří. Je to určitá životní etapa.

Když jste se rozhodovala o tom, jestli pojedete, zvažovali jste vůbec variantu, že byste tu děti nechala s manželem?

Ne, tuhle variantu jsme vůbec nezvažovali, protože jsme si od začátku mysleli, že by děti měly mít možnost na rok vycestovat se mnou. Druhá věc je, že taky ještě nebyly tak velké a mysleli jsme si, že by jim bylo příjemnější být po většinu času se mnou, byť jim táta chyběl, než být většinu času beze mě. Pro fungování rodiny nám to takhle přišlo lepší.

Jak se k tomu stavěl váš manžel? Podporoval vás?

Manžel mě odjakživa ve všem podporuje. Nebýt jeho, tak bych toho asi už kolikrát nechala. V mnoha chvílích to byl právě on, kdo mě přesvědčil, ať u vědy zůstanu, že na to mám a že bych bez ní nebyla šťastná.

Můžu se zeptat, jaká je jeho profese?

Vystudoval Matfyz jako já. Ale od revoluce se živil jako překladatel. Postupně vybudoval vlastní překladatelskou agenturu. Chvilí jsme se překládání věnovali oba, já jsem se pak ale naplno vrátila k vědě.

Co vám váš pobyt dal? V čem vás to obohatilo?

Byl to pro mě start do „velkého světa vědy“. Měla jsem vynikajícího školitele a doktorát jsem si výborně užila a měla jsem i řadu příležitostí spolupracovat s jinými lidmi. Ale v jednom momentě se potřebujete osamostatnit. Tam měl člověk najednou příležitost jezdit na konference, poznávat osobně lidi, které znal jenom z článků, učit se, kdo je kdo, navazovat kontakty, rozšířit si obzory. Pracovně to bylo jednoznačné pozitivum. Pokud jde o rodinu, pro děti byl pobyt v cizině jasně přínosný v tom, že se naučily jazyk a získaly také určitý rozhled. Měly možnost se tam potkávat s lidmi a dětmi z celého světa – Jižní Ameriky, Asie, Číny, Koreje, Japonska. To by tu nezažily. Samozřejmě jsme měli i příležitost trochu cestovat, takže jsme projeli několik národních parků, což jsou zážitky na celý život. Nikdy jsem si nemyslela, že bych se do těchto míst někdy dostala. Takže kdybych to měla shrnout, pozitiva jasně převažují. I když nezastírám, že to bylo hodně náročné.

O (ne)jistotě ve vědecké profesi

V souvislosti s tím, jak se klade stále větší důraz na účelové financování pomocí grantů, dochází ke zvyšování nejistoty ve vědecké profesi. Jak to vidíte vy na svém pracovišti?

My máme všichni smlouvy na dobu určitou s výjimkou asi dvou nebo tří profesorů. Procházíme ale atestacemi, a pokud kvalita práce daného člověka nějak zásadně neklesne, je mu smlouva obnovena. Takže z tohoto hlediska nemám pocit, že bychom se nějak hromadně obávali o svá pracovní místa. Klasické termínované smlouvy typu „teď si vás bereme na tenhle grant, ale jenom na tři čtvrtě roku“ se v našich oborech nepraktikují. Platíme sice lidi i z grantových peněz, ale je to spíše tak, že máme třeba postdoktoranda na rok z grantu a pak řešíme, z čeho ho zaplatíme dál. Hledají se možnosti, jak by u nás mohl zůstat, pokud jsme s ním spokojeni a pokud u nás zůstat chce. Je ale pravda, že u doktorandů počítáme s tím, že až na odůvodněné výjimky obhájí disertaci během čtyř let, a ani postdoktorandy u nás nepřijímáme na věky. Postdoktorand v našich oborech většinou znamená, že po roce nebo dvou by se měl pohnout zase o krok dál a jít hledat něco svého nebo jiný postdok v jiném oboru, aby se naučil něco nového, aby neustrnul. Protože být postdoktorand znamená něco jako kdysi tovaryš. Je to člověk, který už má kvalifikaci, ale ještě sbírá zkušenosti.

Přemýšlela jste někdy o tom, že byste odešla z vědy?

Mockrát. (směje se) Bylo to ale spíše v těch počátcích, kdy jsem několikrát měla pocit, že to nebyla správná volba nebo že to je moc těžký obor a že to třeba nepůjde skloubit dohromady s dětmi. Ale tyhle krize vždycky postupně vyšuměly. Svou práci dělám ráda a jsem ráda, že ji dělat můžu.

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Iva Sovadinová a Pavel Babica

RNDr. Iva Sovadinová, Ph.D., se narodila v roce 1977. V roce 2003 získala magisterský titul v oboru ekotoxikologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V roce 2006 obhájila na téže univerzitě disertační práci v oboru environmentální chemie. Svou profesní dráhu začínala v roce 2006 jako výzkumná pracovnice Výzkumného centra pro chemii životního prostředí a ekotoxikologii při MU v Brně, kam se v roce 2010 vrátila po více než čtyřech letech strávených v zahraničí. V rámci svého doktorského studia absolvovala v roce 2005 roční stáž v Umweltforschungszentrum v německém Lipsku a po obhajobě disertační práce na podzim roku 2006 odjela se svým manželem Pavlem Babicou do USA. Zde pracovala na Michigan State University v East Lansingu a na School of Dentistry University of Michigan v Ann Arboru. Zpět do České republiky se manželé vrátili v roce 2010. Iva Sovadinová je držitelkou prestižního grantu SoMoPro, udělovaného Jihomoravským centrem pro mezinárodní mobilitu, jehož cílem je podpora příchodu špičkových zahraničních vědců na vědecká pracoviště Jihomoravského kraje a reintegrace českých vědců po pracovní zkušenosti v zahraničí. Iva Sovadinová se věnuje výzkumu, vedení studentů i výuce. Je autorkou a spoluautorkou řady odborných publikací a podílela se na řešení mnoha grantových projektů. V době rozhovoru byla na mateřské dovolené, v současné době však opět pracuje.

RNDr. Pavel Babica, Ph.D., se narodil v roce 1978. V roce 2002 absolvoval magisterské studium ekotoxikologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně, disertační práci v oboru chemie životního prostředí obhájil o čtyři roky později na téže fakultě. Od roku 2003 dodnes působí jako vědecký pracovník v Botanickém ústavu AV ČR. Mezi lety 2006 a 2010 absolvoval postdoktorskou stáž na Michigan State University v East Lansingu. Po návratu z USA v létě 2010 se vrátil zpět do Botanického ústavu AV ČR. Stejně jako Iva je i Pavel držitelem návratového grantu Jihomoravského centra pro mobilitu SoMoPro. Pavel Babica je autorem a spoluautorem řady odborných publikací a podílel se na řešení mnoha výzkumných projektů.

„Ukázalo se, že shánět místo pro dva lidi na stejné univerzitě je velice složité.“

O práci

Kde momentálně působíte a jakou zastáváte pozici?

Iva: Já jsem momentálně na mateřské dovolené. Předtím jsem působila jako výzkumná pracovnice v Centru pro výzkum toxických látek v prostředí na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

Pavel: Já pracuji v Botanickém ústavu Akademie věd v Brně.

Čím se ve své práci zabýváte? Jaké je vaše výzkumné téma?

Pavel: Je to pestré. Zabýváme se toxikologií a ekotoxikologií, zaměřujeme se na problematiku toxinů sinic, to znamená na vodní květy a toxické látky, které sinice produkují a které mohou zároveň představovat určité nebezpečí.

Lze vaše zjištění aplikovat v praxi, nebo je to čistě základní výzkum?

Pavel: Myslím, že je to docela blízko praxi. Na našem oddělení máme také některé projekty přímo zaměřené na aplikovaný výzkum – týkají se například technologií pro čištění odpadních vod nebo odstraňování nebezpečných látek při výrobě pitné vody. Věnujeme se ale také základnímu výzkumu. Zkoumáme, jaké toxiny se vyskytují v životním prostředí, v jakém množství a jak působí na živé organismy.

Ivo, čím se zabýváte, jaké je vaše výzkumné téma?

Iva: Naše centrum se zabývá chemickými látkami v prostředí – jejich určením, analýzou, biodegradabilitou a toxickými účinky. Já se konkrétně zabývám endokrinními disruptory, tedy chemickými látkami, které ovlivňují hormonální systém zvířat a lidí. Jedná se o základní výzkum, není to nic aplikovaného.

Nicméně je toto téma svázáno s možnými aplikacemi?

Iva: Odebíráme vzorky z životního prostředí, které říkají, jak velký je toxický potenciál pro lidi nebo pro živočichy. Analyzujeme např. vzorky vzduchu, půdy, vody z různých oblastí, včetně Afriky. Aplikovanému výzkumu se blíží, když například odebíráme vzorky vody před tím, než projde čistírnou, a poté – můžeme sledovat, jak dokáže čistírna vodu vyčistit.

V současné době se hodně hovoří o negativním vlivu hormonů z hormonální antikoncepce na životní prostředí. Zmiňuje se například to, že čističky nedokážou tyto ženské hormony zpracovat a ty následně negativně ovlivňují plodnost mužů. Zabýváte se také tímto problémem?

Iva: Ano, je to jedno z témat, která zpracováváme. Ukázalo se, že čističky, kde jsme dělali výzkum, dokážou tyto látky z vody odstranit. Pokud jde o negativní vliv hormonů, jejich podíl v pitné vodě je velmi nízký. Otázkou je ale spíše jejich působení na organismy v řekách. Zjistilo se, že v řekách, kde žijí ryby, se vyskytovalo daleko více samic než samců. Přímo se vzorky mužských spermií ale neprocujeme.

Pavel: Jde spíše o zkoumání mechanismu, kterým k tomuto jevu dochází.

Jak jste se dostali k vědě?

Iva: Mě bavilo pracovat v laboratoři. V rámci bakalářského studia jsem se zaměřila na buněčnou molekulární diagnostiku, což je téma hodně spjaté s laboratoří. Nechtěla jsem jít do komerčního nebo do zdravotnického zařízení, ale spíš se zaměřit na základní výzkum. V rámci diplomové práce jsem potom začala pracovat s buněčnými liniemi. Nebyl to plán, že „budu vědkyně“, ale ta práce mě prostě bavila. Pak jsem dostala možnost pokračovat v doktorském studiu. Chtěla jsem se také podívat, jak se dělá věda jinde. V rámci doktorského studia jsem byla rok v Německu, pak jsme dostali nabídku jet do Ameriky.

Pavel: Já jsem se k vědě dostal dost podobným způsobem. Neměl jsem vizi, že bych chtěl být vědec. Bavily mne přírodní vědy, biologie a problematika ochrany životního prostředí. To mě vedlo k tomu, že jsem si podal přihlášku na obor ochrana životního prostředí a ekotoxikologie na Masarykově univerzitě. Přiznám se ale, že jsem neměl konkrétní představu, co to obnáší a co bych chtěl dělat v praxi. Během diplomové práce se mi zalíbila práce v laboratoři, a tak jsem se rozhodl pokračovat na Ph.D. Tak nějak jsem skončil jako vědec. (směje se)

O stáži v Německu

Ivo, vy jste pobývala na stáži v Německu. Jak jste se k této stáži dostala?

Iva: Když jsem byla na doktorském studiu, rozhodla jsem se, že chci odjet někam do zahraničí. V té době byla možnost vyjet do Německa přes Německou spolkovou nadaci pro životní prostředí (DBU), takže jsem hledala, kam bych mohla jet. Našla jsem si v Lipsku doktorku Kristin Schirmer, která tehdy působila v Umweltforschungszentrum, tedy Centru pro studium životního prostředí. Zaujala mě její webová stránka, kde psala, že kdokoliv, kdo by měl zájem o spolupráci, ji může kontaktovat. Napsala jsem jí. Měla zájem hlavně o ženy. Získala totiž projekt v rámci programu Marie Curie a zaměřila se na ženy z východní a střední Evropy. Nabídla mi tehdy i stipendium. Napsala jsem jí v září a v lednu jsem odjížděla. Nejprve na osm měsíců, pak mi stáž prodloužila ještě o čtyři měsíce.

Jak se vám tam líbilo, jak jste se tam cítila?

Iva: Byla jsem z toho velice nadšená. Zaprvé to bylo něco úplně jiného než tady, a hlavně jsem se tam naučila metody v oblasti molekulární biologie, které jsem po svém návratu zaváděla v Česku. Sice to nebylo to nejdůležitější, ale příjemná byla i výše stipendia.

V čem se vaše německá zkušenost lišila od českého prostředí? Jaké byly hlavní rozdíly?

Iva: V laboratoři působil mezinárodní tým, což zde v té době ještě nebylo zvykem. Byli tam lidé z různých zemí, učila jsem se nové metody. Bylo to velmi otevřené prostředí.

Jak jsou na tom mladí vědci v Německu s možností sehnat financování svého výzkumu?

Iva: Stipendium se podobá platu, který je sice na německé poměry nízký, ale na druhou stranu je dostatečně vysoký, aby umožnil studentům plně se soustředit na výzkum. V Česku, pokud nemá člověk ještě další úvazek, ze stipendia nevyžije. Lidé si v Německu často dělají doktorát až ve chvíli, kdy mají rodinu, což jim umožňuje například i to, že jsou tam dostupné školky.

Mají tam také hodně návratových grantů určených pro ženy po rodičovské dovolené. Například Kristin měla v laboratoři hodně žen. Nemyslím, že to byla pozitivní diskriminace, ale uměla si představit, jak je to pro ně náročné, a dokázala jim vyjít vstříc. Podpora žen se ale netýkala pouze její laboratoře. Pořádal se tam například Den dívek a žen ve vědě. Pro mě to byla úplně nová věc, protože tyto otázky se v Česku v té době vůbec neřešily.

Jak tyto aktivity brali vaši kolegové?

Iva: Brali to úplně normálně, pozitivně; do těchto aktivit se zapojovali i muži.

Jaké to bylo v německém vědeckém prostředí z hlediska soutěživosti a rivality mezi lidmi?

Iva: V té laboratoři rivalita nebyla a obecně tam byla spíše podporována spolupráce. Práce v laboratoři je vždy týmová, vycházeli jsme si vstříc. Věřím ale, že mezi laboratořemi určitá rivalita byla, stejně jako všude jinde – laboratoře totiž mezi sebou soupeří o jeden koláč peněz. Na druhou stranu jsme se ale s ostatními laboratořemi dělili o přístroje.

Jaká největší pozitivita pro vás měla tato stáž?

Iva: V době, kdy jsem odjížděla, jsme tu na výzkum neměli moc peněz. Tam bylo všechno na úplně jiné úrovni. Dostávali peníze z rámcových programů, když jsem si něco vymyslela, nebyl problém to koupit. Vědecká úroveň tam byla také někde úplně jinde. Měla jsem velké štěstí i na laboratoř – ukazovali mi metody, i když to bylo jejich know-how. Nepovažovali mě za konkurenci, brali to spíše jako určitou „pomoc Východu“.

Jaký byl návrat zpět?

Iva: Rok jsme s Pavlem pobývali tady, během toho roku jsme si dodělali doktorát. Věděla jsem, že bych chtěla vyjet nejlépe do nějaké anglicky mluvící země. Rozhodli jsme se, že pojedeme do USA.

O stáži v USA

Jak jste se rozhodovali o tom, kam a zda pojedete na stáž?

Iva: Byla to asi hlavně má touha někam vyjet...

Pavel: Já jsem byl šťastný tam, kde jsem byl. (směje se) Byl jsem tam velice dobře aklimatizovaný, se vším obeznámený, pěkně jsem si tam měřil...

...a do vašeho života vstoupila Iva a převrátila ho vzhůru nohama...

Iva: Já jsem mu pořád bájila o Německu, jak to tam bylo úžasné, všem jsem tím lezla na nervy. (směje se)

Pavel: Chtěli jsme se oba někam posunout. Řekli jsme si, že kdy jindy je vhodnější čas vyrazit, než po dokončení doktorského studia. Je to taková ideální doba před tím, než založíme rodinu. Náš společný školitel pobýval shodou okolností na Michiganské státní univerzitě v laboratoři profesora Uphama a dozvěděl se, že profesor Upham dostal velký výzkumný grant a hledá postdoky. Poradil nám, abychom se o tato místa ucházeli, a zároveň nás dva i doporučil.

To určitě nebylo jednoduché, shánět místo pro dva lidi na stejné univerzitě...

Iva: Ukázalo se, že je to velice složité. Původně jsme měli dostat místo oba dva, ale potom nám nabídli jen jedno místo s tím, že ten druhý může přijet jako partner. Profesor Upham to měl hezky vymyšlené – napsal, že na místo může nastoupit „jeden z nás“, ale nenapsal, že to bude Pavel, jako muž. Myslel si, že jsme manželé a že ten druhý dostane vízum. Dal nám asi tři dny na rozmyšlenou.

Jak jste se rozhodovali o tom, kdo z vás toto místo vezme?

Iva: Nakonec to za nás rozhodl docent Bláha, který v té laboratoři působil. Řekl, že pojedou Pavel, protože právě pro něj to místo původně zamýšlel. Rozhodli jsme se, že se vezmeme a že si budu hledat místo až tam.

Jak jste si tam hledala práci? Byla jste úspěšná?

Iva: Nejdřív jsem pracovala v laboratoři u profesora Uphama. Ta pozice ale nebyla adekvátně placená. Pracovala jsem tam hlavně proto, abych získala doporučující dopis, bez něhož bylo těžké hledat si vhodnější místo. V té laboratoři sice žádali o granty, ze kterých by mě mohli dlouhodobě platit, ale nevedlo se a já jsem byla netrpělivá. Neměla jsem tam delší perspektivu. Začala jsem hledat v inzerátech na Michiganské státní univerzitě, ale dlouho se nikdo neozýval, a tak jsem se jela podívat na druhou univerzitu v Michiganu, v Ann Arboru, která není tak daleko.

Pavel: Asi sto kilometrů.

Iva: Na Ameriku to není daleko.

Pavel: To je kousek. (směje se) Vzdálenost na denní dojíždění.

Iva: Ozval se mi profesor Kuroda, který hledal někoho na pozici postdoka. Jela jsem tam dělat pohovor a prošla

jsem celým přijímacím řízením. Bylo to poprvé, kdy jsem čtyřicet minut mluvila, představovala někomu v angličtině svůj výzkum a snažila se „prodat“. Pak jsem vedla hodinové rozhovory se čtyřmi představiteli univerzity. Byli jsme také společně na obědě s lidmi z laboratoře – hodně tam dají na to, jestli člověk zapadne do laboratoře po lidské stránce. Pak mi poděkovali s tím, že se mi ozvou. Profesor Kuroda se mnou ještě telefonicky něco probíral, aby viděl, jestli jsem schopná mluvit anglicky i po telefonu. Nakonec mi tu pozici nabídl. Byla to postdocká pozice na plný úvazek na dva roky. Rozhodli jsme se, že to místo přijmu, i když to znamenalo, že se přestěhujeme do Ann Arboru.

Pavel: Protože Iva neřídí, museli jsme se přestěhovat, aby nemusela dojíždět. Mně se ale také nechtělo každý den dojíždět, tak jsem si se studenty pronajal byt v East Lansingu. V pondělí ráno jsem jel do East Lansingu do své laboratoře, ve středu jsem se vrátil do Ann Arboru a pak jsem jel zase zpět ve čtvrtek ráno, na víkend pak do Ann Arboru...

Pavle, vy jste taky musel projít takovým náročným výběrovým řízením, když jste se hlásil na danou pozici?

Pavel: Ne. Profesor Upham se rozhodl mne přijmout na základě životopisu a doporučení od docenta Bláhy, se kterým předtím spolupracoval. Jeho doporučení přikládal velkou váhu. Stačilo jen zaslat životopis a to bylo celé. Takže v tomto ohledu jsem to měl mnohem jednodušší.

Kolik let jste tam celkem byli?

Iva: Původně jsme tam chtěli zůstat rok. Nakonec jsme tam zůstali tři a půl roku. Já jsem z toho byla dva roky v Ann Arboru. Pak už nám to dojíždění začalo vadit.

Pavel: Navíc se ten můj tříletý grant chýlil ke konci.

Jak se vám tam líbilo? Jak jste se tam cítili?

Pavel: Já jsem se tam cítil velice dobře.

Iva: Všichni se nás ptali, proč se vracíme domů. Ale bylo to asi hlavně kvůli tomu, že tam bylo hrozně těžké najít dvě pracovní místa v jedné lokalitě. Také jsme věděli o možnosti pokusit se získat projekt SoMoPro pro nás oba.

Mohli byste srovnat americké prostředí s českým?

Iva: V USA nebyl problém dostat se k nejnovějším přístrojům nebo objednat chemikálie. V Lansingu měli navíc zaměstnanci univerzity možnost využívat zdarma univerzitní sportoviště a bazén. V kampusu bylo všechno na jednom místě – měli tam kino, divadlo, dokonce svoji policii nebo elektrárnu. Bylo to vlastně takové malé město. A negativa? V Lansingu se člověk těžko přepravoval jinak než autem. MHD tam moc nefungovala, takže to pro mě bylo komplikovanější.

O pracovním nasazení, pomoci ze strany univerzity a bonusech zahraniční stáže

Často slyším od lidí, kteří byli ve Spojených státech, že je to velmi kompetitivní prostředí, kde tam lidé tráví šestnáct hodin denně v laboratořích. Jaká je vaše zkušenost?

Iva: To se asi nejvíce týká doktorandů v těch nejprestižnějších laboratořích, ale není to pravidlem. Asi jsme měli štěstí, ale ani v jedné z laboratoří, ve kterých jsme působili, nebyla cítit žádná velká rivalita. Četli jsme třeba o tom, že si někde lidé schválně ničí výsledky, schovávají si věci nebo si ovlivňují výsledky, aby experimenty nevyšly. S tím jsme se rozhodně nesetkali. Záleží určitě na konkrétní laboratoři. Já jsem pracovala ve skupině, která byla zpočátku hodně malá, takže k soupeření nebyl důvod a všichni byli hrozně fajn. Všechno jsme si ukazovali, báдали jsme nad stejnými problémy. Všimla jsem si ale, že prof. Kurda vedl laboratoř hodně hierarchicky – doktorand tam musel strávit hodně času, já jako postdok jsem měla větší svobodu.

Pavel: Ale co se týče pracovního nasazení – já jsem dělal jako blázen (směje se).

Iva: Vždyť jsme si kvůli tobě brali taxík ve tři hodiny ráno, abychom se dostali domů z práce! (směje se) My jsme byli naučeni hodně pracovat i odsud. Je ale pravda, že v Americe Ph.D. studenti hodně dřou, a to hlavně proto, aby měli výsledky a dostali postdoktorské pozice, chtějí-li ve vědě zůstat.

Existovaly na vašich univerzitách nějaké programy na zapojení zahraničních studentů do tamní komunity?

Iva: Byly tam programy nejenom pro zahraniční studenty, ale i pro jejich rodiny. A počítali i s tím, že jako doprovázející partner nemusí nutně přijet žena, může to být i muž. To bylo specifikum čínských rodin – velmi často v nich měla vědeckou pozici žena a muž se staral o rodinu. Pro rodinné příslušníky tam byla třeba angličtina zdarma, dobře tam fungovaly různé univerzitní „krajanské“ spolky. Velká podpora začlenění zahraničních studentů a pracovníků byla také v tom, že se člověk mohl obrátit na univerzitu, když měl nějaký problém – třeba s hledáním doktora, se zařizováním řidičského průkazu, s daňovým příznáním...

Pomáhali vám také se sháněním práce?

Iva: Měli program, v němž hledali pozici v rámci univerzity pro partnera-vědce. V mém případě se to nepodařilo, ale věřím, že jiní byli úspěšnější. Pomohli mi ale vyřídít pracovní povolení.

Jak jste nesli odloučení od rodin? Díky tomu, že jste tam byli spolu, jste to asi zvládli daleko snáz, než kdyby do USA odjel jenom jeden z vás...

Iva: V tomhle to bylo jednodušší a Pavel by tam sám asi nikdy nejel. On z toho měl fobii, takže mu hodně pomohlo, že jsem jela s ním. Měli jsme také velké štěstí, že docent Bláha poznal v Lansingu českou komunitu a dal nám na ty lidi kontakt. Pomáhali nám pak hledat bydlení, začlenili nás do komunity, půjčili nám auto... Bylo tam asi deset nebo dvanáct Čechů a Slováků, kteří na univerzitu přišli na postdockové pozice jako my.

Co vám pobyt v USA přinesl, kam vás posunul?

Pavel: Bylo to velice přínosné, nejen co se týče vědecké práce – člověk se tam naučil spoustu nových věcí a některé opravdu špičkové metody –, ale také co se týče navázání kontaktů, získání rozhledu v tom, jak to funguje jinde. Samozřejmě se nám výrazně zlepšila angličtina a člověk také získal sebedůvěru, že je schopen se prosadit i v cizím prostředí.

O návratu do ČR, grantu SoMoPro a rozdílech mezi českým a americkým vědeckým prostředím

Na jaké pozice jste se z USA vraceli? Měli jste už něco domluveného?

Iva: Mně nabídli místo v Centru pro výzkum toxických látek v prostředí. Získali velký projekt s názvem CETOCOEN, v rámci kterého se staví nová budova, a také se z něj financují pracovní pozice. Nabídli mi smlouvu nezávisle na grantu SoMoPro, který jsme s Pavlem nakonec získali.

Pavel: Já jsem měl po celou dobu v Americe malý úvazek na Akademii věd a bylo dohodnuto, že jakmile se vrátím, úvazek se mi zase navýší. Takže v tomto jsem měl jistotu.

V rámci SoMoPro grantu se financuje i výzkum, nebo je to grant, který pokrývá spíše mzdové prostředky?

Iva: Je to dvouletý výzkumný grant, ale zaměřený spíše na člověka.

Pavel: Na podporu vědce, na jeho osobní náklady.

Iva: Účelem je, aby se mohl vrátit za normálních finančních podmínek, které jsou trochu někde jinde, než je běžný tabulkový plat vědce v ČR.

Jaká je dohoda s institucemi, kde v rámci grantu SoMoPro pracujete? Budete v nich moci zůstat i po skončení tohoto grantu?

Iva: Ano. To byla ostatně i jedna z podmínek a pozitivní věc v rámci SoMoPro programu.

Pavel: V žádosti bylo dokonce potřeba popsat, jaká je budoucnost daného výzkumníka a jeho perspektiva v instituci po skončení SoMoPro programu.

Iva: Není to tak, že by nás to omezovalo, kdybychom chtěli zase někam vyjet, ale je to proto, abychom zde měli určitou perspektivu. Je to ale velice těžké. Hodně se diskutuje o tom, co s námi a zahraničními vědci bude po ukončení SoMoPro. Kdyby tu ti zahraniční vědci chtěli zůstat, tak by rázem spadli platem hodně dolů.

Jaký byl návrat ze Spojených států zpátky do České republiky, konkrétně návrat do českého vědeckého prostředí?

Pavel: Vraceli jsme se do známého prostředí. Věděli jsme, co můžeme čekat.

Iva: Hodně se toho ale změnilo. Najednou jsme se vraceli jako samostatní mladí vědci s tím, že bychom chtěli žádat o vlastní peníze. Jako Ph.D. studentku mě moc nezajímalo, kde se dají získat granty. To se teď změnilo – chtěli bychom si vytvořit svůj tým, chtěli bychom docenturu nebo nějaký další kariérní postup.

Myslím, že je škoda, že tady musí vědec často dělat hodně dalších věcí mimo vědeckou práci, což v USA nebylo. Také se mi líbilo, jak v Americe organizují Ph.D. studium. Například se nepředpokládalo, že Ph.D. student ví, jak přednášet, že ví, jak psát články. Tam se to vyučovalo v rámci kurzů nebo tam měli někoho, na koho se mohli v rámci univerzity obrátit. Já jsem se některých těchto kurzů účastnila – např. kurzů akademické angličtiny, jak žádat o místo, jak psát granty, a bylo to rozhodně přínosné. Byla tam například možnost dát si schůzku s někým, kdo projde osnovu odborného článku, kdo poradí, jak ho napsat. V rámci letního kurzu jsme si třeba udělali svoji přednášku a poster a vyučující nám řekl, co je špatně, co by tam mělo být, co upoutá. Poradí, jak vést rozhovor, když jde člověk žádat o práci, jak má působit, jak se má prezentovat, protože tam se klade velký důraz na první dojem. Tady se předpokládá, že Ph.D. student nebo postdok umí všechno, umí vytvořit poster, umí přednášet, a přitom ho to cíleně nikdo neučí. Na americké univerzitě se také klade důraz na zpětnou vazbu – ti, kteří tam učili, měli zpětnou vazbu od svých studentů, takže věděli, v čem se zlepšovat.

Pavel: ...ale někdy to vypadalo, že pro některé asistenty, ale i profesory, bylo hodnocení od studentů alfa a omega. Občas to zabíhalo až do absurdních situací. Někteří si na to stěžovali, obávali se, aby nedostali od nějakého zlomyslného studenta opravdu špatné hodnocení...

Souvisela tato obava třeba s jejich finančním ohodnocením?

Iva: Ne, to ne. Dostávají tam vždy tabulkový plat, který je přesně daný. Tato otevřenost se nám líbila. Tady se platy příliš nezveřejňují. Na tamní univerzitě člověk zadal do systému jméno a hned zjistil, jaký má kdo plat.

Jaké byly v USA finanční podmínky pro doktorandy?

Pavel: V Americe mají Ph.D. studenti stipendium zhruba na úrovni průměrného platu, kdežto u nás na úrovni minimální mzdy.

Iva: Často měli rodiny, byli samostatní, což tady není možné. Když tu má někdo jenom stipendium, tak je většinou buď závislý na rodičích, nebo na tom, co si vydělá jinde.

Pavel: Také se mi zdálo rozdílné vnímání toho, že člověk působí na univerzitě. Když jsem někam přišel a řekl jsem, že pracuju jako vědec na univerzitě, bylo to vnímáno pozitivně, s určitým respektem. Lidé si tam byli více vědomi toho, že to je pro společnost užitečné zaměstnání.

Iva: A také toho, že není tak jednoduché se jako vědec někde uchytit...

Pavel: ... že je za tím také nějaké úsilí. Kdežto tady... Neříkám, že to platí vždy, ale mám pocit, že člověk pomalu musí obhajovat to, že je vědec a že je placen ze státní kasy – což třeba ani v mnoha případech není pravda. Prestiž vědců tu podle mého názoru není moc vysoká.

Iva: Zdá se, že ve společnosti má lepší renomé aplikovaný výzkum, ten lidé lépe přijímají. Často se ale zapomíná, že bez základního výzkumu žádný aplikovaný nikdy nebude. Oni se sice zeptají: „K čemu to je?“ Člověk ale nikdy

neví, když má nějakou ideu, jestli to k něčemu aplikovanému v budoucnu nepovede. Aby se k něčemu došlo, je třeba vyzkoušet další cestičky, které k ničemu nevedou. Člověk má hypotézu, dostane na to grant a zjistí, že to je slepá ulička, ale opublikuje to, aby ostatní věděli, že tudy se už nemají pouštět. To je také důležitá informace. Mnohdy se ale také stalo, že z toho základního výzkumu, který zprvu vypadal úplně scestně, vzniklo něco důležitého a aplikovalo se to třeba až za sto let. Práce Mendela, který pěstoval hrách, také nejdřív vypadala úplně „neaplikovaně“ – a podívejme se, kolik aplikací má genetika dnes.

Pavel: Když člověk dělá aplikovaný výzkum, může říct: „Vybádal jsem nějakou technologii a ta je dobrá na to a to.“ Je to pak vnímáno pozitivně. Ale pokud je to základní výzkum, špatně se to lidem podává.

Iva: V Americe byla popularizace vědy na vyšší úrovni, což mi tady chybí. Tam se na univerzitních stránkách každý týden objevovaly popularizační články o tom, co se vyzkoumalo. Byl k tomu rozhovor, aby se ukázalo, co univerzita dělá. Tady vypadá popularizace vědy dost špatně. Teď jsme nedávno viděli v televizi pořad Česká hlava, kde se vyhlašovala vědecká ocenění, a přišlo nám jako velká škoda, jak to bylo podané. Vědci tam neměli téměř žádný prostor, v přímém přenosu nic neřekli, nebylo tam vysvětleno, za co získali ty ceny. Bylo to hlavně vyplněné hudební produkci.

Pavel: Bylo to desáté výročí Českých hlav a hlavním motivem pořadu bylo, kdo ten pořad v minulosti moderoval, nikoliv třeba to, kteří vědci získali za těch deset let ocenění.

O hodnocení vědy

V posledních letech se v České republice vede velká diskuse o hodnocení vědy. Jak je to ve Státech? Také tam jsou všichni posedlí počítáním bodů?

Iva: Tam je důležité, kde publikujete, zatímco tady se hraje spíše na kvantitu. Když „můj“ profesor žádal o pozici na univerzitě, velice mu pomohlo, že měl ve svém oboru publikovaný článek ve velice prestižním časopise. Pak je také důležité, kde dělal člověk Ph.D., na jaké univerzitě, v jakém týmu.

Co si myslíte o systému hodnocení nastaveném v České republice?

Pavel: Může být problematické používat stejnou metodiku napříč různými obory. Ale i když třeba to, jak to funguje u nás na ústavu, není dokonalé, myslím, že to je spravedlivé.

Iva: Na univerzitě je to podle mě složitější, protože mimo výzkum tam mají na starost i výuku, což RIV nezohledňuje. V Americe se hodnotily obě části, včetně pedagogické práce, která také zabere spoustu času. U nás to takto zohledněné není. Univerzita se tváří jako vědecké centrum, primární by ale pro ni měla být výuka. Sice se zvýšily počty studentů, ale kvalita výuky se neměří. A nikam se ani nezapočítává popularizace vědy, takže není tlak na to, abychom se popularizaci věnovali. Podobné je to i s aktivitami pro střední školy – je mnoho způsobů, jak vtáhnout mladou generaci do vědy, aby se hlásila na technické nebo přírodovědné obory. Zaměstnavatel ale řekne: „Dobře, dělejte si to, ale v rámci svého volného času, ať to není na úkor vědecké práce, protože za tu dostáváme

peníze.“ Naše centrum dělá různé akce, pro základní i střední školy, ale všechno to často děláme v rámci svého volného času a v hodnocení naší práce se to téměř neodráží.

O plánech do budoucna a kombinaci pracovního života a rodičovství

Máte nějaké konkrétní plány do budoucna? Chtěli byste ještě někam odjet?

Iva: Původně jsme si říkali, že bychom ještě chtěli v rámci Evropy někam vyjet, ale nejlépe se hledá místo, když je člověk začínající vědec – pak už je to spíše na krátkodobější cesty. Také jsme teď zapojeni do různých aktivit a už není tak jednoduché to všechno opustit a odjet. Na pozici Ph.D. studenta to bylo jednodušší, protože člověk neměl takovou zodpovědnost. Teď máme oba studenty a kvůli budoucímu fungování neustále podáváme granty.

A co se týče vaší nové rodinné situace (narození dcery), říkala jste mi, že byste se chtěla vrátet brzo zpět do práce...

Iva: V grantu SoMoPro jsou peníze, které je nutné utratit do roku 2013, a byla by škoda je nevyčerpat. Naše centrum je v tomto ohledu velmi otevřené a přizpůsobí se nové situaci mé rodiny. Vědecké povolání je naštěstí flexibilní, není to práce „od do“. Mám také studenty, kteří pracují na mém tématu, takže bych nemusela být neustále v laboratoři a spíše bych mohla práci koordinovat.

Máte domluvené hlídání, nebo se s Pavlem budete střídat?

Iva: Zatím se střídáme.

Pavel: Až půjde Iva do práce, budeme to asi muset řešit hlídáním.

Iva: Nabízela se nám Pavlova mamka, jenže nebydlí v Brně. Dali bychom přednost někomu známému, ale asi si budeme muset někoho najít.

Jak vám vyhovuje nastavení rodinné politiky a péče o děti v ČR?

Iva: V některých vědeckých oborech člověk nemůže vypadnout na dlouho z práce, takže mi chybí podpora krátkodobého i dlouhodobého hlídání dětí. Když se tady stavěl kampus, chtěli jsme, aby se tu zřídila školka, ale nešlo to. Myslím, že by se tu ale uživila moc dobře – člověk by nemusel dojíždět jinam, mohl by tam zaskočit i během dne. Tak to ostatně fungovalo ve Státech i v Německu.

Pavel: Možná to je u nás neobvyklé, že Iva nastupuje do zaměstnání hned po mateřské...

Iva: Když řeknu, že půjdu po půl roce do práce, dívají se na mě, jako bych byla krkavčí matka. Zdá se mi, že se musím obhajovat, vysvětlovat, jak je to s tím grantem. Musím neustále objasňovat, proč se chci do práce vrátit.

Pavel: Přitom třeba v Americe se ženy vrací po šestinedělí, po dvou měsících. V té akademické sféře je to tomu uzpůsobené.

Iva: Měl by existovat nějaký střed. Zdá se mi, že by mělo být umožněno obojí. Když chce žena zůstat doma, měla

by mít možnost, a když se chce vrátit, měla by mít možnost se vrátit – mít možnost vrátit se na částečný úvazek, pracovat z domova. Mně připadá, že tady se to často bere tak, že pokud někdo pracuje z domova, že se fláká. Ale výsledky práce jsou snadno měřitelné.

Pavel: Těhotné ženy jsou tam navíc respektovány jako odbornice ve svém oboru, které samy nejlépe posoudí, co mohou a nemohou dělat, aby nepoškodily dítě, a jak tomu mohou přizpůsobit svůj pracovní režim v laboratoři. Zatímco tady bylo striktně dané, že Iva v průběhu těhotenství nesměla pracovat v laboratoři a musela dělat jen kancelářskou práci.

Skutečně celou dobu těhotenství?

Iva: Ano. Je tu podmínka, že se těhotenství musí nahlásit a zaměstnavatel ženě musí umožnit pracovat mimo laboratoř. Pokud by ta možnost nebyla, zůstává těhotná žena na rizikovém těhotenství, což se tu děje docela často. Oni se tím chrání, ale na druhou stranu si myslím, že jsem odborník a umím posoudit, co by mi mohlo uškodit.

Uvažovali jste někdy o tom, že byste z vědy odešli, že byste šli dělat úplně jinou práci?

Iva: Můžu říct, že jsem si nedokázala představit, že budeme oba dělat vědeckou kariéru a zároveň mít rodinu. Dokázala jsem si představit, že kdyby to nešlo skloubit s rodinou, hledala bych si práci mimo vědu. Stále nevíme, jestli to půjde organizačně propojit, dcera je zatím hodně malá, jsou jí tři měsíce. Vědecká práce je časově náročná a také je tu finanční otázka – člověk musí neustále hledat granty, protože ze základního platu by nevyžil.

Pavle, vy jste někdy uvažoval o tom, že byste odešel z vědy, že byste šel dělat něco jiného?

Pavel: Uvažoval jsem o tom, ale ne úplně vážně. Někdy jsem si říkal, jestli to mám zapotřebí. Jsou různá období, kdy nejsou výsledky nebo se nedaří experimenty, je velký stres, pořád přesčas, a tak si člověk říká, jestli by mu někde jinde nebylo lépe...

Iva: Také mi chybí zpětná vazba. Ve vědě je hodně těžké dostat zpětnou vazbu na svou práci. Člověk sice pobírá nějaký plat, který ale bez grantů není moc vysoký. Práce to sice není „od do“, ale když se člověk chce uplatnit, znamená to hodně hodin práce navíc včetně víkendů. Společenské docenění také moc není. Ale pak je tu zase ta flexibilita, neustále nová témata, člověk může dělat, co ho napadne, pokud si na to sežene financování. Práce se studenty, s mladými lidmi je dynamická, je tu možnost vycestovat na konference. Takže zatím mi to víc dává, než bere. Ale dokážu si stejně tak představit – a myslím, že je to hodně dané tím, že teď máme malou dcerku –, že bych měla práci ve vymezeném čase s tím, že bych pak měla čistou hlavu a věnovala se rodině. Když jsme byli mladší, byla pro nás věda prioritou, bavilo nás to a dali jsme tomu hodně. Byl to zároveň i náš koníček. Teď se nám trochu mění hodnotový žebříček a umím si představit, že bych nemusela myslet neustále na výzkum...

Pavel: Možná je to také tím, že jsme dva, pak se člověk nedokáže od toho tématu odpoutat. U večere se řeší články, granty, experimentální designy a podobné věci. (směje se)

O ženách ve vědě

Řešilo se v Německu nebo USA nějakým způsobem téma žen ve vědě?

Iva: Ano. Líbilo se mi, že v Americe i v Německu se téma žen ve vědě diskutovalo teoreticky, ale zároveň se tam reálně snažili začlenit ženy do vědy. Tady se to zřejmě studuje na té akademické rovině, ale není to příliš namířeno na to, jak tuto situaci změnit. Já mám velké štěstí, že jsem v Centru, které je v tomto směru otevřené, ale nevím, jestli to tak funguje i jinde. Když se vezme procentuálně, kolik je žen ve vědě, ukazuje se, že se z vědy postupně ztrácejí. To se hodně řešilo v Americe, kde ukazovali poměry mužů a žen ve vědě, a z dat bylo patrné, že po postdoku z vědy hodně žen odchází.

V čem podle vás spočívá hlavní problém? Proč ženy odcházejí z vědy?

Iva: Podle mě je hlavní problém v návratu z mateřské. Řešili jsme to i teoreticky, chodila jsem na seminář, který se tomu věnoval. Mimo jiné jsme tam řešili i dvoukariérová manželství – ukazovali nám, jak to funguje nebo nefunguje. V partnerstvích, kde je nastavený model, že se žena stará o rodinu a muž se věnuje finančnímu zabezpečení, žena nemůže dát vědě potřebný čas. Je těžké skloubit obojí, pokud se nezapojí muž a pokud společnost neumožní ženě zapojit se do práce. Na tom semináři jsme řešili třeba i to, že si ženy často říkají, jestli mají zapotřebí se takhle honit – vědě se musí věnovat mnoho hodin a už jim proto nezbývá čas pro rodinu a jiné vyžití. Líbilo se mi, že tu otázku otevírají a že tam pořádají semináře, kde se o tom diskutuje. Ten seminář vedla paní, která hovořila o tom, že to často končí tím, že když jsou spolu dva vědci, tak žena pomáhá manželovi v týmu. Vyprávěla, že také byla v týmu svého manžela, organizačně zajišťovala projekt, a když byli na konferenci, tak za nimi přišli z jiné univerzity, ale bavili se jen s jejím manželem. Vůbec nebrali v potaz, že je to ona, kdo dělal ten projekt a kdo o něm věděl nejlépe. Brali ji jen jako asistentku na nižší úrovni a obraceli se jen na jejího manžela.

To popisovaly i některé páry v naší knize *Akademické duety*...

Iva: Přitom u Číňanů v USA bylo úplně normální, že pracovala žena a muž se staral o děti. Kdybychom tady řekli, že Pavel zůstane doma a já půjdu pracovat, byla bych za kariéristku. Mě by zajímalo, kolik mužů by jelo s partnerkou do zahraničí s tím, že se budou starat o rodinu, když by jejich manželka dostala pozici v Americe. Líbilo se mi také, že v Americe nikdo nikoho nehodnotil, nebyla bych tam v pozici, že musím vysvětlovat, proč se po půlroce vracím z mateřské. Spíš nám za oceánem závidí, že můžeme být dlouho doma. Když jsme jim řekli, že u nás trvá rodičovská až čtyři roky, brali to jako pozitivní jev. Těžko jsme jim vysvětlovali, že ta žena se často dostane úplně mimo svou pracovní pozici a že často nemá možnost se do práce vrátit. Mně by se líbila nějaká střední cesta, jako mají třeba v Německu. Rodičovská je tam rok s tím, že nabízejí možnost vrátit se a kombinovat péči o rodinu s částečným úvazkem.

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová s přispěním Alice Červinkové.

Jakub Steiner

Mgr. Jakub Steiner, Ph.D., se narodil v roce 1977. V roce 2000 vystudoval teoretickou fyziku na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Rozhodl se však změnit obor a v roce 2004 absolvoval magisterské studium ekonomie na CERGE-EI, kde v roce 2006 obhájil svou disertační práci. Než se začal věnovat vědecké práci, působil v letech 2000–2002 jako terénní sociální pracovník se zaměřením na romskou problematiku. V roce 2006 pracoval na London School of Economics, mezi lety 2006 a 2009 pracoval na University of Edinburgh a od roku 2009 působí na Northwestern University, Kellogg School of Management v oddělení Managerial Economics and Decision Sciences. V roce 2011 mu byl udělen Fellowship J. E. Purkyně pro význačné vědecké pracovníky, jehož cílem je mj. umožnit návrat mladých vědců českého původu pracujících dlouhodobě v zahraničí na pracoviště Akademie věd ČR. V současné době působí na CERGE-EI jako senior researcher. Je řešitelem řady grantů a výsledky své práce publikuje v prestižních zahraničních časopisech. Věnuje se také pedagogické práci.

„Důležité je i to, že člověk dostane relativně dobrou zpětnou vazbu na sebe, své schopnosti a talent.“

O cestě k vědě

Kde v současné době působíte a jakou zastáváte pozici?

Teď jsem v jakémsi přechodném stadiu. Působím sice na Northwestern University na Kellogg School of Management v USA, ale fyzicky jsem už od května v Praze a jsem domluven s CERGE, že tam nastoupím v rámci svého Purkyněho Fellowshipu, který mi začne od ledna 2012. Zároveň mám ale ještě tento akademický rok závazky vůči Kelloggu, kde musím odučit polovinu semestru.

Vy jste už v minulosti spolupracoval s CERGE?

Vystudoval jsem tam a celou dobu jsem s nimi udržoval kontakty. Když moje žena onemocněla a zdálo se, že se budeme muset vrátet do Prahy, oslovil jsem je a oni mi nabídli pozici s definitivou. Když jsme se domluvili, oslovili Akademii věd a ta se rozhodla poskytnout mi na mou pozici v CERGE finance v podobě pětileteho Purkyněho Fellowshipu. CERGE se ale zavázalo mě platit, i kdyby ten fellowship nebo jiný grant nevyšly.

Pojďme zrekonstruovat vaši cestu. Jak jste se dostal až na svou současnou pozici? Ve vašem životopise jsem se dočetla, že jste prošel i velice prestižními institucemi, jako je London School of Economics...

Nerad se stěhuju, ale nakonec se mi to stalo mnohokrát. (směje se) Vystudoval jsem nejdřív Matfyz a pak jsem chvíli pracoval s Romy. Byla to napůl dobrovolnická práce pro Člověka v tísni. Pak jsem ale přišel na to, že bych chtěl dělat vědu společenského zaměření. Vzhledem k tomu, že jsem měl matematické vzdělání, ekonomie pro mě byla dobrý kompromis. Šel jsem proto na CERGE, kde jsem vystudoval magisterské a posléze i doktorské studium ekonomie. Protože ale CERGE nezaměstnává svoje absolventy, aby nedošlo k degeneraci instituce, musel jsem se po dokončení doktorátu, pokud jsem chtěl dál dělat akademickou ekonomikou, odstěhovat z Prahy.

O London School of Economics jsem zavadil pouze krátce. Když jsem tam pobýval, pozvali si mě na přednášku do Edinburghu, protože jim někdo onemocněl. Moje přednáška se jim líbila, a protože zrovna někoho hledali, nabídli mi tam místo. Proto jsme se jako rodina přestěhovali do Edinburghu, kde jsme žili tři roky. Bylo to tam hezké po pracovní i osobní stránce. V Edinburghu si mě našla Northwestern University, jejich Kellogg School of Management. Ta mi dala ve všech směrech lepší nabídku, a proto jsme se rozhodli, že to tedy zkusíme. V roce 2009 jsme se tak přestěhovali do Chicaga, kde jsme pobývali doteď.

Co vás motivovalo odklonit se od původního vzdělání? Vystudoval jste Matematicko-fyzikální fakultu, pak jste se ale rozhodl věnovat romské problematice. Mělo to nějaký důvod?

S kamarády jsme při studiu na vysoké škole dělali tábory pro romské děti, což bylo zábavné a zajímavé. V té době

jsem končil Matfyz a upřímně řečeno mě to ke konci moc nebavilo. Nevěděl jsem, co bych chtěl v životě dělat, a zároveň jsem byl ve věku, v němž si člověk ještě může dovolit dělat něco „jen tak“. Domluvil jsem se tedy s Člověkem v tísní a dělal jsem pro ně něco, čemu se dnes říká „terénní sociální práce“. Motivací pro mě bylo, že jsem znal ty smíchovské romské rodiny a věděl jsem, že budou ze svých domovů postupně vystěhovávány. Myslel jsem si, že pro ně můžu být užitečný, a zároveň to pro mě byla zajímavá práce. Věděl jsem ale také, že to nechci dělat celý život, po dvou letech jsem toho nechal.

Vyčerpávalo vás to?

Bylo to emočně náročné, protože potíže romských rodin byly obrovské – od bydlení po problémy s dětmi, s drogami. Já jsem přitom neměl žádný trénink pro sociální pracovníky, takže jsem si neuměl udržovat potřebný odstup. Bral jsem to všechno velmi osobně.

Jak vás napadla ekonomie?

Měl jsem to už trochu rozmyšlené před tím, než jsem začal pracovat s Romy. Věděl jsem o CERGE a zároveň i o tom, že nabízí studium lidem, kteří mají technické vzdělání a nemají vzdělání v ekonomii. Zajímala mě teorie her, která je jednou z metod ekonomie a pohybuje se na rozhraní ekonomie a matematiky.

Čím konkrétně se ve své práci zabýváte?

Zabývám se tzv. koordinačními problémy. To jsou situace, kdy mají lidi důvod dělat to, co dělají ostatní lidi kolem nich. Tak například, kdybyste měla vklady v bance a všichni ostatní by si je chtěli vyzvednout nebo byste se domnívala, že si je chtějí všichni vyzvednout, tak bude ve vašem zájmu, abyste se k těmto lidem přidala. Podobných situací je ale mnoho – od politických revolucí, ke kterým se chcete přidat, pokud se k nim budou přidávat ostatní, po útoky na měnu, které se chcete zbavit, pokud se jí zbavují ostatní. Já zkoumám tento jev spíše na abstraktní úrovni, kdy se nesnažím řešit nějaký konkrétní problém, ale spíše rozvíjím metodologii, jak lze tyto jevy zkoumat. K tomu se používají abstraktní matematické modely.

O životě v Edinburghu

Jak dlouho jste pobýval v Edinburghu?

Tři roky. Moje pozice spočívala v tom, že jsem vedl kurzy zhruba v rozsahu padesát, šedesát hodin ročně. Učení bylo tedy velmi málo, takže jsem si ve zbývajícím čase mohl dělat víceméně, co jsem chtěl. Měl jsem štěstí, že jsem publikoval nějaké články, díky nimž si mě pak všimli v Americe. Nabídlí mi, abych se tam přihlásil o místo, a vzali mě. Shánět práci na mezinárodním trhu je těžké, když vycházíte z českého prostředí. Myslím, že nás to trochu znevýhodňuje.

Jak jste se cítil v Edinburhu? Jak byste charakterizoval tamní vědecké prostředí?

Bylo to hodně kooperativní prostředí. Byla to velice dobrá katedra, která patří mezi špičky evropského výzkumu. Zároveň to ale není „střecha světa“, takže tam lidé na sebe měli čas – povídali si a například si i vzájemně četli nedokončené rukopisy a komentovali si je. Pro mě to bylo velmi příjemné a plodné období.

Jaké podmínky měli na univerzitě v Edinburhu mladí vědci a vědkyně? Měli možnost dělat vlastní vědeckou práci?

Celý systém financování vědy ve Velké Británii je založen na tom, že jednou za několik let přečte komise články, které vytvořili lidé na všech katedrách ve Velké Británii, a posoudí je. Každý tam pošle pouze čtyři své články, které za tu dobu napsal, takže není tlak na kvantitu. Zájmem jednotlivých kateder je naopak to, aby jejich lidi za ta léta publikovali čtyři články co nejvyšší kvality. Podle splnění těchto kritérií pak katedry dostávají celkem dost peněz. Lidé proto mají prostor, aby se mohli věnovat kvalitní vědě. Mladí vědci například dostávají přiděleného mentora, s nímž mohou konzultovat procesy publikování, mohou ho požádat, aby se jim podíval na jejich článek, než ho někam pošlou, atd. Pokud jde o granty, na těch nejlepších místech není tlak na granty vůbec žádný, protože univerzity jsou natolik bohaté, že jsou schopny výzkum zaplatit samy. Úplní začátečníci, jako jsem byl třeba já, také nemají důvod hledat si granty. Myslím si, že to je dobře, protože granty mladé vědce brzdí a není dobré, aby se za nimi neustále hnali.

Existovaly v Edinburhu nějaké programy na zapojení zahraničních studentů a výzkumníků do tamního kolektivu?

Všichni jsme tam byli tak nějak cizinci. Nebyl mezi námi ani jeden Skot. Nejvíc lidí bylo z Anglie, ale byli tam i Španělé, Němci, Japonci, ruská emigrantka do USA. Bylo to hodně multikulturní prostředí. Celkem nás bylo 21, takže tam žádné formální programy nebyly. Panoval tam ale velmi kolegiální duch. Protože jsme byli všichni víceméně přistěhovalci do Edinburhu, různě jsme se zvali k sobě domů, pořádali se večírky a společenský život byl poměrně aktivní.

Zajímalo by mě, jak se vaše žena stavěla k tomu, že odjedete do Velké Británie...

Tenkrát jsme neměli moc jiných možností, protože bych tady místo nesehnal. V Edinburhu mi nabídli místo, které nám umožňovalo normálně žít, pronajmout si byt a fungovat jako rodina. Moje žena měla navíc cestovatelského ducha – před tím, než jsme se poznali, pobývala dlouhodobě ve Vietnamu. Nebylo pro ni ale lehké přestěhovat se a neměla jasno, do jaké míry to skutečně sama chce. Na druhou stranu ale měla ráda Velkou Británii a upřímně řečeno, moc jiných možností nám opravdu nezbývalo.

Potkali jsme tam řadu Čechů nebo Česchoangličanů s malými dětmi, se kterými jsme se spřátelili. Moji ženu bavila krása Edinburhu, ale samozřejmě jí vadilo odloučení od rodiny. Hodně jsme mezi Prahou a Edinburhem cestovali. Trávili jsme v Praze zhruba tři měsíce do roka, takže to odloučení nebylo tak velké. Měli jsme pražský i edinburský byt a pendlovali jsme mezi nimi.

Jak jste to zvládali s péčí o dcerku? To muselo být určitě náročné – v cizí zemi, bez babiček, dědečků, bez jakékoliv rodinné pomoci...

Jolanka chodila na dopoledne do školky, aby si žena vydechla. Také se v té době snažila na dálku dodělat pedagogickou fakultu, kterou měla rozstudovanou. Měla sice pracovní povolení v rámci Evropské unie, ale neměla typ kvalifikace, který by jí nějak lehce umožnil najít si tam práci. Chvilí ale také vypomáhala ve školce, kam chodila Jolanka. Poté, co se u ní objevily první zdravotní problémy, to ale přehodnotila. Vzdala vysokou školu a začala hrát loutkové divadlo a s kamarádkou tam rozběhly projekt, kdy chodily po školkách a hrály dětem loutkové divadlo. Trochu si tím přivydělávala, ale hlavně ji to bavilo.

O životě v Americe

Pojďme se teď přesunout k vašemu pobytu v Americe. Jak se americké prostředí odlišovalo od toho v Edinburghu?

Kellogg patří v oboru ekonomie v rámci amerických univerzit mezi deset nejlepších pracovišť. Byli tam velmi úspěšní kolegové, jezdili tam přednášet nejzajímavější vědci. Zároveň to ale bylo velice stresující prostředí. Můj kontrakt byl na pět nebo šest let s tím, že se uvidí, jestli pak dostanu definitivu, nebo budu muset odejít. Definitivu přitom dávají pouze zhruba polovině lidí a druhou polovinu lidí vyhodí. To ovšem není ostuda, protože i když člověka vyhodí z Kelloggu, klidně může dostat definitivu třeba na LSE. (směje se) Většinu lidí to ale strašně vystresuje na několik let dopředu, a všichni se proto hodně snaží. Je sice pravda, že tam byli chytrí lidé, ale zároveň se mezi sebou méně bavili, protože pořád hrozně dřeli. V tomhle byl Edinburgh příjemnější.

V Kelloggu šlo o tzv. „business school“, což je pracoviště, které zároveň vyučuje dravé byznysmeny. Já jsem je učil 10 týdnů ročně a zbylých 42 týdnů jsem si mohl dělat, co jsem chtěl, s tím, že za pět let přijde ortel. Takže těch zbylých 42 týdnů lidé většinou dost dřeli na svých člancích. V Edinburghu jsem učil mnohem méně než v Kelloggu, ale na druhou stranu můj plat v USA byl třikrát vyšší.

Během našeho pobytu v USA moje žena vážně onemocněla. O několik let později nemoci podlehla.

Dovedu si představit, že vzhledem k onemocnění své ženy jste v té době patrně nemohl jet v plném tempu. Jak se k vám stavěla univerzita?

Northwestern University byla dost nápomocná. Nabídl mi rok placeného volna, abych mohl být se ženou v Praze. Pak jsme se ale vrátili do Ameriky. Byla tam možnost, že by se žena zapojila do nějaké klinické zkoušky. Pro univerzitu bylo důležité, abych odučil své kurzy. Přitom nebylo jasné, jestli je budu moci odučit, jestli nebudu muset být v Praze. Nevěděli, jestli si nemají hledat nějakou náhradu.

Kdyby se mnou v té době univerzita ukončila pracovní poměr, znamenalo by to velký problém z hlediska zdravotního pojištění. V USA mají totiž systém zdravotního pojištění navázaný na zaměstnání. Pokud je člověk zaměstnancem nějaké firmy, například univerzity, zdravotní pojišťovna se zaváže pojistit všechny zaměstnance této univerzity a jejich rodiny. Žena a dcera tedy neměly svoje nezávislé zdravotní pojistky. Kdybych nebyl

zaměstnancem univerzity, žena by pojistku nedostala, protože by ji jako člověka, který měl už jedno kolo rakoviny za sebou, nikdo nepojistil. Pokud by mi tedy ukončili pracovní úvazek, přišla by žena o nárok na zdravotní pojištění, a tedy i o možnost participovat na klinické zkoušce. Byla to tedy jejich velkorysost.

Věděli, že se pravděpodobně budeme stěhovat do Prahy, přitom se zavázali, že mě budou platit a prodlouží mi smlouvu o rok. Když se například někomu narodí dítě, taky se mu automaticky prodlužuje pracovní smlouva o rok.

Ženám i mužům?

Ano. Brali moji situaci jako něco podobného. Takže aniž bych o to žádal, napsali mi, že mi prodlouží smlouvu o rok a nabízejí mi de facto pracovní volno, kdy můžu být „off-campus“, věnovat se rodině, a pokud to bude v mých silách, odejdu tam odučit těch deset týdnů.

Jakým způsobem zvládáte péči o dcerku?

Sami dva jsme teprve krátce, takže nevím, jak to budu dlouhodobě zvládat. Ale poměrně významně mi pomáhají rodiče. Jolanka chodí do školy, kde může zůstat i trochu déle. Moje práce je navíc hodně flexibilní.

Věnovala se vaše žena v Americe nějaké práci? Podařilo se jí tam najít pracovní místo?

Amerika poskytuje poměrně nevýhodná víza pro rodinné příslušníky. Najít zaměstnání tak pro ni bylo poměrně těžké. Moje žena si odnesla do USA své loutky a pokračovala v tom, co začala už v Edinburghu. První rok se trošku rozkoukala a pak zase začala dělat loutková představení pro školky a kamarády. Byl to ale spíš koníček než práce. Druhý rok pak bojovala o život, takže nepracovala. Univerzita nám pomáhala s vyřízením zelené karty. Myslím, že kdybychom se nevraceli a žena neonemocněla, možná by to pracovní povolení už měla.

Takže jste plánovali, že tam zůstanete?

Ne, neměli jsme to rozmyšlené, ale žena se chtěla časem vrátit do Evropy. Říkali jsme si, že pokud to bude v Americe snesitelné, tak tam těch pět let, co jsem měl pracovní smlouvu, zůstaneme a pak se uvidí. Ale neměli jsme jasné plány, pro nás to byla velká neznámá, přestěhovat se do úplně nové země.

Našli jste si v Americe nějaké přátele?

Myslím, že jsem se tam s kolegy lidsky sblížil zejména ten druhý rok, když byl náš osud tak pohnutý. Začali se se mnou bavit i o jiných věcech než o výzkumu a člancích. Člověk se také lehce seznámí přes děti a moje žena na to měla talent. Navštěvovali jsme se s rodinami, které měly děti v podobném věku.

O výhodách a nevýhodách zahraničních vědeckých pobytů

Jakou roli hrály zahraniční stáže ve vaší kariéře? Co to pro vás znamenalo, kam vás to posunulo?

Člověk vidí dobrý výzkum ostatních lidí kolem sebe, lépe chápe, které výzkumné otázky jsou zajímavé a které ne, získá lepší perspektivu, protože vidí spoustu dobrých přednášek. Dalo mi to také hodně času, protože jsem učil jen poměrně málo a žena byla napůl v domácnosti. Já jsem se sice také hodně věnoval dceři, ale věděl jsem, že kdykoli potřebuju, můžu nějaký čas intenzivně pracovat. Nevysiloval jsem se ani psaním nekonečného množství žádostí o granty a nemusel jsem produkovat obrovské množství nějakých „pseudovýstupů“. Mohl jsem pracovat tak, že jsem třeba dva roky nepublikoval vůbec, ale pak jsem měl jeden slušný výsledek. Kromě toho jsem také potkal zajímavé spoluautory, které si – pevně doufám – udržím. Měl jsem možnost seznámit se s anglosaským způsobem výuky a dalo mi to také určitou „viditelnost“, která je sice závislá především na publikacích, určitou roli ale myslím hraje i to, z jaké jste univerzity. Důležité je také to, že člověk dostane relativně dobrou zpětnou vazbu na sebe a své schopnosti a talent. Dozví se, že není nejlepší ani nejhorší na světě, a to je informace, která je pro každého určitě užitečná.

Našel byste i nějaká negativa?

Já se nerad stěhuju a Amerika mi se svým životním stylem moc nesesdla. Mně osobně se žije v Praze dobře, mám tady rodinu i kamarády.

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Elena Tulupova

Elena Tulupova, MSc., se narodila v roce 1975 v Petrohradě, kde také vystudovala a výzkumně působila. Před šesti lety se usadila v České republice. Má badatelskou zkušenost z Německa, zajímala se o ni i jedna španělská univerzita, s manželem se ale rozhodli pro Prahu. Nejprve působila v základním výzkumu v Ústavu experimentální medicíny AV ČR, pak se přesunula do Ústavu veřejného zdravotnictví a medicínského práva 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy, kde se věnuje aplikovanému výzkumu. Zabývá se zde výzkumem podpory zdraví cizinců a pedagogicky se zaměřuje na oblast veřejného zdravotnictví. Kromě vědecké práce se věnuje aktivitám v neziskové oblasti, je zakladatelkou občanského sdružení Agency for Migration and Adaptation AMIGA, které se zaměřuje především na zprostředkování dobrovolnické práce mezi pomáhajícími institucemi a vědci. Od března 2012 je rovněž koordinátorkou Konsorcia nevládních organizací pracujících s migranty v ČR.

„Připadalo mi, že dobrovolnickou práci může dělat jenom blázen, no a nakonec mi to změnilo život.“

O veřejném zdravotnictví a podpoře zdraví cizinců

Kde v současné době působíte a na čem pracujete?

Právě jsem nastoupila jako odborná asistentka v Ústavu veřejného zdravotnictví a medicínského práva 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Budu se tam zabývat výzkumem zaměřeným na podporu zdraví cizinců a také budu učit veřejné zdravotnictví.

Co se skrývá za souslovím „podpora zdraví cizinců“?

Jedná se o určité problémy spojené se zdravím, s procesy migrace a se strukturou systému veřejného zdravotnictví v České republice. V současné době došlo u zdravotního pojištění cizinců k propojení s komerčními pojišťovnami, z čehož vzniká řada problémů. Jedná se také o nedostatek informovanosti cizinců o systému veřejného zdravotnictví v Česku, což může vést k ohrožení jejich zdraví, ale také zdraví českých občanů, protože by mohlo dojít ke zhoršení epidemiologické situace.

Problematický přístup cizinců k veřejnému pojištění je v současné době poměrně diskutované téma. Jaký je váš názor?

Připojuji se k výzkumům, které ukazují, že komerční pojištění není ideální a struktura tohoto pojištění znemožňuje přístup ke kompletní zdravotní péči, především co se týče ohrožených skupin, mezi které patří děti a těhotné ženy. A další okruh problémů představuje nedostatek informovanosti nebo jazyková bariéra mezi pacienty a ošetřujícími personálem ve chvíli, kdy migranti žádají o zdravotní péči. Právě tím se budu zabývat. Je to pro mě nové téma, dosud jsem se věnovala jiným výzkumným oblastem, teď jsem ve stadiu, kdy se snažím do tohoto tématu proniknout.

O cestě do českého akademického prostředí

A odkud tedy přicházíte – odborně a oborově?

Vystudovala jsem farmacii na vysoké škole, ale jako farmaceutka jsem pracovala po vysoké škole jenom rok a pak jsem se věnovala výzkumu. Nejprve v oblasti rostlinné biotechnologie, pak jsem přešla do molekulární biologie a genetiky a v tomto oboru jsem také působila tady v České republice v Ústavu experimentální medicíny Akademie věd. Začínala jsem v oddělení molekulární biologie nádorů a poslední rok a půl jsem byla v oddělení genetické ekotoxikologie, které se zabývá vlivem znečištění ovzduší – především na Ostravsku – na genetické parametry člověka.

Můžete popsat svou vzdělávací dráhu?

V roce 1998 jsem ukončila vysokou školu a v dalším roce jsem nastoupila na doktorské studium. Odešla jsem ale ještě před jeho dokončením do Prahy kvůli problémům s vedením ústavu. Šlo o peníze. Protože v té době jsem byla už v zahraničí, mysleli si, že je ze mě milionářka, a očekávali nějaký sponzorský dar v řádech desítek tisíc korun. Takže to nedopadlo, a přesto, že můj šéf tady se bránil tomu, abych nastupovala do doktorského studia znovu, nakonec k tomu došlo. Takže v tuto chvíli dokončuji doktorské studium tady v Česku.

Jak jste se dostala do českého akademického prostředí?

Pracovala jsem v Petrohradě, v Petrohradské státní chemicko-farmaceutické akademii, psala jsem disertační práci, dělala výzkum, ale postupně se pro mě ta práce stávala více a více neuspokojivou. Neměla jsem pocit, že její výsledky někdo potřebuje, a také finanční podmínky byly velmi špatné. Odešla jsem a nějakou dobu jsem se ještě zabývala výzkumem protivirových látek v jednom lékařském výzkumném ústavu. V té době jsem začala uvažovat o tom, že bych jela pracovat do zahraničí. Česká republika mě napadla jako možná varianta, intuitivně, ale nenašla jsem žádné centrum, které by odpovídalo mému výzkumnému zaměření. Zároveň jsem v té době dostala pozvání do Mnichova na Technickou univerzitu. Když jsem měla vyřízené všechny papíry včetně víza, zjistila jsem, že jsem těhotná. Zůstala jsem tedy v Petrohradě. Když byl synovi asi jeden rok, manžel se rozhodl, že by chtěl pracovat v zahraničí. Našel si práci v Praze a já jsem začala zkoumat možnosti svého zaměstnání zde. Manžel mi doporučil Ústav experimentální medicíny, protože z toho ústavu měl také pozvání, ale nakonec si vybral Univerzitu Karlovu. Prohlédla jsem si brožurku, našla oddělení, které mi vyhovovalo, a poslala tam svůj profesní životopis. To oddělení sice neodpovídalo mému výzkumnému zaměření, protože jsem se v genetice příliš nevyznala, zdálo se mi ale zajímavé to zkusit. Do dvaceti minut jsem dostala odpověď na svůj email a pak už se to začalo rozvíjet. Přijela jsem nejprve na tři měsíce na turistické vízum, představit se, podívat se na tu práci, seznámit se, abychom se rozhodli. Dohodli jsme se na další spolupráci, ale trvalo ještě půl roku, než jsem získala pracovní vízum, na které jsem čekala zase v Petrohradě.

Zmínila jste, že jste získala pozici na Technické univerzitě v Mnichově, ale místo jste nepřijala, protože jste zjistila, že jste těhotná. Když jste o tom místě uvažovala, byl by váš manžel, který je také vědec, tenkrát jel s vámi?

On v té době nápad jít do zahraničí moc nepodporoval. To se změnilo až pak. Předpokládala jsem, že pojedu sama. Ale nakonec zřejmě pochopil, že vědecká práce v Petrohradě není příliš perspektivní. A měli jsme dítě, což znamenalo větší odpovědnost, takže jsme museli zvažovat lepší pracovní podmínky. Kromě financí jsme uvažovali také o prostředí, o vstřícnosti vůči matkám, dětem, jaké školky a školy jsou dostupné atd. Rozhodně je tady systém mnohem vstřícnější k dětem než v Petrohradě.

Jak jste získávala informace a představu o zdejším systému?

Manžel jel jako první a všechno to tady prozkoumal. Musím říct, že jsme před tím, než jsme přijeli, neměli moc

informací. Nemyslím, že je to dobře, ale nějak jsme nebyli schopni informace sehnat, takže manžel je víceméně musel zjišťovat až tady.

A vy jste čekala tak dlouho na vízum?

Ano. Vymýšleli různé papíry a úpravy. Mám pocit, že ten proces je věc náhody, může to být vyřízené za dva dny, a může to trvat měsíce. Když to trvalo už příliš dlouho, můj šéf tady v Praze ztratil trpělivost, zavolal na ministerstvo, udělal velký randál a druhý den jsem vízum dostala, takže to tam zřejmě leželo už dávno připravené.

O životě v Česku

Jak máte v současné době upravený pobyt?

Teď mám trvalý pobyt. A ten jsem získala v rámci projektu Ministerstva práce a sociálních věcí „Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“. V tuto chvíli bych ho ale měla i tak, protože jsem tu už šest let a trvalý pobyt se udílí po pěti letech.

Jaké byly největší peripetie, se kterými jste se tady potýkali první měsíce, možná roky?

Prakticky všechny problémy byly spojeny s cizineckou policií, to bylo každý rok velké trápení, ztráta minimálně měsíce s prodloužováním víza. Přesto, že jsme měli práci a papíry v pořádku, vždycky to bylo moc nervózní období. Úplně na začátku, poté, co jsme se přistěhovali, jsme řešili věci ohledně bydlení, sháněli jsme nájem, ale to šlo nakonec docela rychle. Také to bylo zpočátku těžší bez znalosti jazyka.

Náročné bylo období, kdy jsme ještě neměli trvalý pobyt. Náklady na dítě vzrůstají kvůli tomu, že zdravotní pojištění dítěte musí platit sami rodiče, takže první čtyři roky byly náročné. V té době nám hodně pomohlo, že jsme externě spolupracovali s Vídeňskou univerzitou.

Když jste odcházeli z Petrohradu do Prahy, bylo to s představou, že je to na delší dobu nebo natrvalo? Jak jste o tom tenkrát přemýšleli?

Počítali jsme, že to bude na delší dobu. Říkali jsme si, že kdybychom odjžděli z Česka, spíš bychom jeli ještě někam jinam. Určitě jsme neuvažovali o návratu do Ruska. Já jsem docela cestovala a měla možnost vidět různá univerzitní prostředí. Dostala jsem pozvání například i do Španělska, takže jsme uvažovali o tom, jak to kde vypadá, jaké jsou kde silné a slabé stránky, a Česká republika odpovídala nejvíc našim představám nebo požadavkům. Česko je často chápáno jako tranzitní země, jako vstup do Evropy, odkud se pak pokračuje jinam. Já to tak nechápala. Kdybych chtěla jít rovnou třeba do Německa, tak bych se spíš pokoušela najít si práci přímo tam.

Váš manžel působí tady v Čechách v základním výzkumu na Univerzitě Karlově?

Ano. Na přírodovědecké fakultě, na katedře virologie, zabývá se viry.

Jak se vám daří to skloubit? Jste vědecký pár, máte dítě...

No, já nevím. Kdybychom měli víc možností, třeba rodiče, babičky, tak by to určitě bylo snadnější. Ale nějak to zvládáme. Je to spíš na mně. Uvidíme, jak to bude v Ústavu veřejného zdravotnictví. Do toho přibude výuka a zároveň práce pro neziskovou organizaci. Je to komplikovanější také vzhledem k tomu, že jsme se s manželem právě rozvedli.

O cestě k aplikovanému výzkumu

Jak vznikla spolupráce s Vídeňskou univerzitou, kterou jste zmiňovala?

Ta byla založena ještě v době, kdy jsem působila v Petrohradě. Některé dřívější kontakty jsem dále udržovala a rozvíjela, například s jedním profesorem z Nizozemska, který mě podpořil v tom, abych v Petrohradě zorganizovala mezinárodní seminář. Tam jsem se seznámila s profesorem z Vídně a vznikla z toho výzkumná spolupráce, která se pak přenesla na Karlovu univerzitu. Manžel tady dělal vlastní výzkum a já jsem koordinovala spolupráci, psala články a granty. Pak vznikly i nějaké další projekty, které, myslím, asi pokračují dál, i když už tam nepracuji.

Hovoříte o spolupráci založené na vaší schopnosti komunikace?

Ano, proto jsem se vlastně rozhodla, že změním obor. Pochopila jsem, že moje komunikační schopnosti jsou mnohem lepší než moje vědecké schopnosti. Nechci říct, že nemám žádný vědecký potenciál. Například když jsem byla v Německu, to byla stáž na měsíc a měli jsme velmi rozsáhlý plán výzkumu, pracovala jsem minimálně dvanáct hodin denně a pochopila jsem, že bych mohla dosáhnout víc, kdybych se na tu práci skutečně soustředila. Zamyslela jsem se nad tím a zeptala se sama sebe – chci to, nebo ne? A uvědomila jsem si, že asi ne, že potřebuji víc té práce s lidmi, a udělala jsem rozhodnutí odejít ze základního výzkumu.

Zůstáváte tedy v akademickém prostředí, ale u aplikovaného výzkumu.

Ano, to je pro mě moc důležité, že budu mít opravdu úzké spojení s akademickým prostředím.

O dobrovolnické práci

Řekněte mi něco o tom, jak se angažujete ve věcech okolo migrace a zahraničních vědců v Česku...

Vycházela jsem z vlastní zkušenosti. Možná je to na univerzitě trochu jinak, ale areál Akademie věd v Krči je uzavřené místo daleko od centra, hodně lidí tam tráví většinu času a nejsou příliš ve spojení se společností. Zároveň jsem byla v období, kdy jsem uvažovala o tom, co dál. Zdálo se mi, že jsem ve svém výzkumu dosáhla určité hranice, a potřebovala jsem se rozhodnout, zda jít víc do hloubky, abych mohla pokračovat ve své vědecké práci, nebo začít dělat něco jiného. Došla jsem k tomu, že už bych chtěla laboratorního výzkumu nechat. Neměla jsem ale vůbec představu, co bych mohla dělat jiného. Co se týká migrace, zpočátku jsem vyloženě zájem o věci týkající se migrace neměla, řešila jsem své osobní problémy a znala zkušenosti kolegů a kolegyň. Pak přišel zlomový bod, který mě nasměroval. Náhodou se ke mně dostala informace o konferenci ve Státním zdravotnickém ústavu, která se jmenovala Podpora zdraví cizinců. Vydala jsem se na ni spolu s kolegyní z oddělení, vyloženě ze zájmu, ve svém volném čase.

Na té konferenci jsem se seznámila s doktorkou Hnilicovou z Ústavu veřejného zdravotnictví, se kterou jsme zůstaly v kontaktu a postupně začaly spolupracovat. Před Vánoci jsem dostala pozvánku zúčastnit se výběrového řízení v Ústavu veřejného zdravotnictví. V té době jsem došla k tomu, že bych se chtěla zaměřit na výuku, mluvila jsem o tom i se svým tehdejším šéfem. Řekla jsem mu, aby počítal s tím, že budu hledat nějakou jinou práci, nějaký jiný směr.

Zároveň nás na té konferenci ohromilo to, že v České republice je mnoho lidí, kteří se o tu problematiku zajímají, a také jsme zjistily, že existují neziskové organizace zaměřené na pomoc migrujícím. Kdybychom o nich věděly dřív, mohly jsme vyřešit mnoho problémů. Poté jsem se jednak začala informovat od lidí v areálu Akademie věd o nových projektech nebo změnách v zákonech, které by mohly ovlivnit vědce-cizince, a také jsme spustily projekt, který pomáhá vědcům-cizincům zapojit se víc do společenského života v České republice. Začaly jsme navazovat spolupráci s dobrovolnickými centry různého zaměření v Praze. Hledání dobrovolníků a propojování vědců-cizinců a dobrovolnických center je hlavní náplní naší neziskovky.

Čemu konkrétně se ve své neziskovce věnujete?

Pořádáme cyklus přednášek pro veřejnost, například včera jsem měla v Thomayerově nemocnici přednášku o prevenci rakoviny. Nemusí to být ale nutně napojené na konkrétní vědeckou práci. Podporujeme aktivity, při nichž chce člověk zkusit něco jiného, třeba práci s dětmi, seniory.

Na začátku jsme předpokládali, že bude projekt zaměřen jen na vědce, ale teď jsme došli k tomu, že to bylo dáno blízkostí prostředí, ve kterém jsme znali hodně lidí. Kolegové nám říkali, že o dobrovolnickou práci nebude mezi migranty velký zájem, protože makají a na nic jiného nemají čas, a ti, kteří mají hodně peněz, nebudou zase chtít dělat nic pro druhé. Nakonec se ukázalo, že to tak vůbec není, zájem o dobrovolnickou práci je velký a jako dobrovolníci se hlásí lidé z různých prostředí, rozdílného postavení.

Jak jste přišla na nápad rozvíjet dobrovolnictví?

To vychází z mé vlastní zkušenosti. Byla jsem tu už rok a zjistila jsem, že prakticky nemluví česky, protože celá práce se odehrává v angličtině. V laboratoři pracovali většinou cizinci a mluvili jsme spolu anglicky a s nikým mimo práci jsem se nestýkala. Náhodou jsem narazila na informaci o dobrovolnickém centru Lékořice v nemocnici Krč. Šla jsem tam a byla to obrovská zkušenost. Do té doby jsem o dobrovolnické práci neslyšela, připadalo mi, že to může dělat jenom blázen, no a nakonec mi to změnilo život. To prostředí dává mnohem větší možnost navázat komunikaci, protože dobrovolnická práce je postavená na důvěře.

S kým například spolupracujete?

S centrem Lékořice, kde jsem působila, jsme přirozeně začali. Vědci z areálu vedou lekce ruské konverzace, pořádáme tam přednášky, dobrovolníci chodí na oddělení hrát si s dětmi. Pak s občanským sdružením Zajíček na koni, které se zaměřuje na handicapované děti. Pak s organizacemi, které se zabývají migranty, třeba InBáze Berkat. To je teď náš největší projekt. Spojili jsme se s městskou částí Praha 2, respektive oni nás sami oslovili, a spolupracujeme s Centrem sociálních služeb Praha 2 a Klubem aktivního stáří na projektu zaměřeném na seniory.

V Ústavu molekulární genetiky AV ČR jste organizovali festival...

Musím to upřesnit, my jsme byli spoluorganizátory. Když jsme zakládali AMIGU, hledala jsem lektory ruštiny a ozvala se mi kolegyně z UMG AV ČR Valerije Volkova. Přestože jsme několik let pracovaly vedle sebe, do té doby jsme se nestýkaly. Seznámily jsme se a hovořily o různých nápadech. Vyplynula z toho spolupráce na přípravě festivalu, jehož hlavním iniciátorem byl iránský vědec Yahya Sohrabi. Ten uspořádal v Ústavu molekulární genetiky již před rokem pro zaměstnance krčského areálu iránské kulturní odpoledne. Byl zájem na to navázat a akci rozšířit, festival měl velkou podporu ředitele Hořejšího. Oproti předchozímu ročníku byl festival otevřený veřejnosti. Nejvíce jsme pomáhali s propagací. Navázali jsme také spolupráci s občanským sdružením Fórum Věda žije!, které nám poskytlo výstavu fotografií „Plody české vědy“.

Zmínila jste Fórum Věda žije!, které vzniklo z protestu proti vládní politice vůči Akademii věd ČR a systému hodnocení vědy. Nakolik jste pocítila tlak na publikování, vykazování?

Já se politice nevěnuji, nudí mě. Působím v iniciativě za práva migrantů, tam se dozvídám některé politické souvislosti, ale soustavně politiku nesleduji. Ačkoliv se ve Fóru Věda žije! sama neangažuji, považuji takové aktivity za velmi důležité a podporuji je. Nedávno jsem byla pozvaná na jejich schůzi, kde jsme hovořili o další možné spolupráci. Shodli jsme se na tom, jak je důležité získat podporu širší veřejnosti přímou komunikací s lidmi. Nemusí jich být milion. Když bude na nějaké přednášce pět, deset lidí a podaří se nám v něčem ovlivnit jejich názor, považuji to za velký přínos. Když jsem začala dělat přednášky pro veřejnost, uvědomila jsem si, jak účinná je osobní komunikace s lidmi. Svým způsobem pracuji pro veřejnost a lidé mají právo vědět, co děláme a jak s tím zacházíme.

Tohle možná určitým způsobem souvisí s vaším přechodem od základního k aplikovanému výzkumu. Jaký máte k základnímu a k aplikovanému výzkumu vztah?

Musím říct, že se to za poslední roky proměnilo. Vždycky jsem si moc vážila vědy a obdivovala její potenciál. Měla jsem také velké štěstí, že jsem měla možnost dělat základní výzkum a používat moderní metody, třeba v předchozí laboratoři genetické ekotoxikologie jsem pracovala s čipovou technologií. Dědala jsem analýzy pomocí čipů, kdy jeden čip umožňuje výzkum čtyřiceti osmi tisíc genů najednou. Je to úžasné, kam věda dospěla. Také považuji za důležité, aby byla rozhodnutí například v oblasti ekologie podepřena vědeckými studiemi, které se zabývají dopadem na lidské zdraví. Chápu, že v moderní společnosti je nezbytné, aby všechno bylo podloženo kvalitativními i kvantitativními studiemi. Stala se mi ale příhoda, kterou považuji za zlomovou a která ovlivnila, čím se budu zabývat.

Zajímala jsem se o epigenetiku a o vliv znečištění na epigenetické změny v organismu. Četla jsem článek v renomovaném časopise, který se týkal vlivu prostředí na vývoj v prenatálním období a v raném věku dítěte. Kromě fyziologie se část textu věnovala i psychickému zdraví a na prozkoumání vztahů používali metody, které jsem v té době používala i já, právě tu čipovou technologii, takže jsem věděla, jak drahý výzkum to byl. Mimo jiné se tam touto metodou prokazovalo, že fyzický kontakt s matkou trvajícím alespoň čtyři hodiny denně má vliv na profily DNA v mozkových buňkách a snižuje se šance vzniku psychických poruch v průběhu života, například schizofrenie, a naopak absence fyzického kontaktu riziko psychických poruch prudce zvyšuje. Najednou mi došlo, že potřebujeme utratit miliony korun, abychom uvěřili tomu, že fyzický kontakt matky a dítěte je prospěšný pro psychický vývoj dítěte. A tak jsem si řekla, že s tím chci skončit. Věřím, že je důležité vynakládat na vědu peníze, ale já to už dělat nechci. Raději použiji své znalosti k tomu, abych lidi přesvědčovala o tom, že nemusí čekat, až přijde nějaký vědec a vymyslí tabletu, které je vyléčí ze všeho, od infarktu po rakovinu. Jde o to dodržovat základní pravidla, která jsou známá už dávno, to pomůže víc než čekání na zázraky.

Co pánujete ve své práci v blízké době?

Chtěla bych se teď zaměřit na to, aby se vědci víc zapojovali do společnosti. Například mě oslovilo Mateřské centrum Klubičko, že by chtěli přednášku nebo rozhovor s nějakou ženou z arabských zemí, promluvit si o jejich životě. Myslím, že taková osobní komunikace je velmi důležitá. Teď jsme měli první velkou akci, po jejímž skončení mi vedoucí té organizace řekla, že se jí do spolupráce vlastně příliš nechtělo, patří mezi ty, kteří mají Rusko spojené s rokem 1968. Svěřila se mi pak se svými obavami a také s tím, že úplně změnila názor a ve spolupráci by chtěla pokračovat. Tohle je pro mě důležité.

Rozhovor připravila Alice Červinková.

Hana Vaisocherová

Mgr. Hana Vaisocherová, Ph.D., se narodila se v roce 1978. V roce 2002 ukončila studium biofyziky a chemické fyziky na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde o čtyři roky později úspěšně obhájila doktorský titul. V roce 2003 začala pracovat v Ústavu fotoniky a elektroniky AV ČR, kde mezi lety 2005 a 2007 neformálně vedla menší výzkumnou skupinu věnující se biosenzorům. V roce 2007 odjela na dvouletou postdoktorskou stáž do USA na Department of Chemical Engineering na University of Washington v Seattlu. Po absolvování stáže se vrátila zpět do Ústavu fotoniky a elektroniky, kde působí od roku 2008 dodnes. Hana Vaisocherová je autorkou a spoluautorkou řady publikací a jednoho patentu. Kromě výzkumu se věnuje také vedení disertačních prací. Za svou práci získala řadu ocenění. Mezi nimi např. Bolzanovu cenu UK za nejlepší soutěžní disertační práci a v roce 2011 stipendium L'Oréal–UNESCO pro ženy ve vědě.

„Jednou jsem dokonce pracovala v kuse 48 hodin.“

O postdoktorské stáži v USA

V roce 2006, kdy s vámi dělala rozhovor moje kolegyně v rámci projektu „Mladé talentky“, jsme vás zastihli v době před dokončením doktorátu. Hovořila jste také o tom, že se chystáte na postdoktorskou stáž do USA...

Doktorát jsem dokončila a do USA jsem odjela těsně po ukončení. V září nebo v říjnu jsem obhájila Ph.D. a v prosinci jsem odjela do Seattlu na University of Washington. Tam jsem působila necelé dva roky a vracela jsem se odtamtud v šestém měsíci těhotenství. Než jsem šla na mateřskou, chvíli jsem ještě pracovala na ÚFE AV ČR. Během mateřské jsem se snažila nevypadnout úplně z práce. Když to šlo, konzultovala jsem se studenty jejich články, chodili za mnou domů, což bylo hrozně fajn. Psali jsme také články, založené ještě na mojí práci z USA, spolupracovala jsem na psaní grantových žádostí a tak dále. Snažila jsem se udržet si kontakt a úplně z toho nevypadnout. Pak jsem ale zhruba po půl roce od narození první dcery znovu otěhotněla. Teď, když je té mladší dceři lehce přes rok, se vracím zpět do práce na částečný úvazek díky stipendiu L'Oréal, které jsem získala.

Vrátila bych se k vaší postdoktorské stáži. Kde přesně jste byla?

Byla jsem na Department of Chemical Engineering na University of Washington v Seattlu, která je myslím v první patnáctce žebříčku nejlépe hodnocených světových univerzit. Pracovala jsem v oddělení profesora Jianga a byla to pro mě ohromně cenná zkušenost, teď zpětně na to ráda vzpomínám.

Kdo vám tuto stáž zprostředkoval?

S tímto oddělením jsme na ÚFE spolupracovali dlouhé roky, protože náš vedoucí oddělení, pan inženýr Homola, na této univerzitě dlouho působil a spolupracoval také s panem profesorem Jiangem. Vzhledem k tomu, že jsem se tam ucházela o místo na základě osobního doporučení pana inženýra Homoly, měla jsem o dost snazší cestu se tam na postdok dostat.

Tam musí být určitě obrovský přetlak studentů...

Co jsem slyšela, denně chodí panu profesoru Jiangovi třicet e-mailů s žádostmi o postdok nebo o nějakou jinou pozici. Mně pomohlo určitě osobní doporučení i naše dlouholetá spolupráce s jejich pracovištěm. Potřebovali navíc někoho, kdo bude umět to, čemu jsem se věnovala já, takže to byla i taková souhra okolností. Brala jsem jako plus, že můžu pracovat na tom, co už umím. Protože se mi tou dobou už dost horšil zrak, neměla jsem tak moc odvahy se pouštět do úplně jiných a pro mě nových metod. Možná to byla chyba, možná jsem mohla odjet někam jinam, ale tenkrát jsem se neodvážila začínat s úplně novými věcmi. Dneska bych zpětně možná přemýšlela i o jiných místech, abych třeba získala jiné zkušenosti z jiných oblastí, nicméně pořád to pro mě byla velice cenná zkušenost a naučila jsem se tam spoustu věcí.

Co vám to dalo?

Dalo mi to spoustu profesních i osobních zkušeností. Určitě celou řadu odborných zkušeností. Taky si myslím, že jsem možná získala profesionálnější přístup k vědecké práci. V USA byl kladen velký důraz na výsledky a člověk se musel opravdu hodně otáčet, aby těch výsledků dosáhl. Takže určitě mě to naučilo rychlosti a flexibilitě při řešení daného problému. Musela jsem se například naučit rychle reagovat na schůzích. Když člověk nezareagoval hned, zareagoval někdo jiný, kdo z toho pak měl kredit. Pak mi to samozřejmě přineslo i zlepšení jazykových schopností, už jenom díky denní komunikaci s kolegy.

Našla jste si tam také kamarády, nebo to byly pouze čistě profesionální vztahy?

Já jsem neměla moc času. Mám problém s tím, že skoro nevidím. Protože jsem tam byla sama, měla jsem obavy jít někam večer nebo vyrazit na nějaký večírek, protože jsem si nebyla jistá, jak bych se potom dostávala domů. První rok jsem navíc nebyla moc důvěřivá, takže jsem se přátelila jen s lidmi z práce, to bylo ale pořád více méně jen o práci. I když to bylo příjemné, že jsme si popovídali, nebyla tam taková ta intimita a blízkost, co člověk cítí u přátel.

Od lidí, co byli na postdoku v USA, často slyším příběhy o neuvěřitelném pracovním nasazení.

Ano, mohu potvrdit, i když teď zpětně vím, že hodně záleží na vás, jak si to zařídíte. Jednou jsem dokonce pracovala v kuse 48 hodin.

Čtyřicet osm hodin?

Ano, jednou se mi to povedlo. (směje se) Byl to ale extrém, úplně šílený extrém. Běžely nám nějaké termíny, něco se muselo naměřit a zpracovat kvůli tomu, že existovalo riziko, že jiné pracoviště podá patent.

To je strašná představa.

Ale pak jsem celý den prospala. Dneska už bych myslím dovedla říct ne. Tenkrát tam byl ale člověk nový, a jak se snažíte uspět v tak velké konkurenci, děláte i věci, které jsou až zdraví škodlivé. (směje se)

Jak jste se v takovém prostředí cítila?

První rok to nebylo nic moc. Potřebovala jsem se tam zorientovat a naučit se spoustu věcí. Zezačátku se tam občas objevovala i nějaká nedorozumění. Myslím si ale, že to není o tom, že to tam je třeba horší nebo lepší než tady, ale spíš je to jiné. Člověk si musí navyknout na určitý styl. To si prožívá každý, kdo někam odjede.

Jak jste stáž řešila z hlediska svého partnerského vztahu?

Bylo to složité, protože v roce 2006, kdy jsem odjížděla, jsem měla partnera, který zůstal tady v Čechách. Nemohl tam se mnou tenkrát odjet, takže jsem tam většinu času byla úplně sama. První rok jsme spolu komunikovali jen „na dálku“ a po roce náš vztah skončil. Oba jsme si řekli, že tohle není cesta do budoucna. Pak se tam objevil můj

současný muž... (směje se) Možná ale nebylo tak špatné, že jsem ze začátku byla sama, protože když pracujete čtrnáct hodin denně, pak přijдете domů, těžko se můžete ještě někomu aktivněji věnovat. Byla jsem nakonec ráda, že když jsem přišla domů, byl tam klid a já jsem si mohla pustit televizi nebo si jít zaběhat, udělat si prostě takovou tu chvilku pro sebe. Druhý rok, když už jsem tam byla zajatá, to bylo víc v pohodě a člověk už neměl takové obavy jít s někým ven. Nakonec jsem se tam setkala se svým současným mužem a hodně jsme cestovali. Byla to paráda. Znali jsme se už z dřívější doby z Prahy. Studovali jsme spolu celou VŠ – ve stejném ročníku i stejný obor.

Jak jste se tam dali dohromady?

Můj budoucí muž byl v té době na postdoku v San Franciscu. Máme takovou partu ze školy a náš společný kamarád mi o něm napsal, že je zrovna taky v USA, že mu mám zavolat. Tak jsme si zavolali a on za mnou pak přiletěl do Seattlu. A pak už to šlo ráz na ráz, domů do Čech jsem se vracela těhotná. (směje se)

O kombinaci pracovního života a rodičovství

Jak dlouho jste celkem byla doma s dětmi?

Necelé tři roky. To je hrozně! (směje se)

V rozhovoru pro „Talentky“ jste řikala, že si myslíte, že péče o děti „je opravdu náročný džob, kam se hrabe věda“. Naplnilo se v tomto ohledu vaše očekávání?

Naprostu naplnilo! Myslím, že odnaučit dítě od plen je přímo vědecký projekt! To není vůbec žádná legrace a trvalo nám, než se to podařilo. Ptáte se, jak na to dítě jít, jak mu to vysvětlit. Navíc, věda má určité zákony a člověk může očekávat, jakým směrem se vaše práce bude ubírat. Ale u dětí? U těch je to naprostý chaos! Nemůžete předpokládat vůbec nic! Myslím, že to je přesně tak, jak jsem tehdy řekla. (směje se)

Ovlivnila vaše zkušenost s rodičovstvím nějakým způsobem vaše pracovní plány, vaše ambice?

Moje ambice to myslím neovlivnilo, ale trochu mě to usměrnilo. Dříve jsem byla hodně aktivní a možná i trochu naivní ve svých očekáváních. Myslím, že teď už na věci koukám s určitým nadhledem.

Jak to všechno zvládáte? Máte nějaké hlídání nebo jesličky?

V Březiněvsi, kde bydlím, žádné státní školky ani jesle nefungují. Díky L'Oréalu si můžu platit soukromou školku a pomáhá nám taky moje babička. Ráda bych si najala chůvu, aby si babička mohla trochu odpočinout.

Babičkou myslíte svou maminku, nebo svou babičku?

Moji babičku.

Tak to je neuvěřitelné!

Myslím, že moje babička strčí moji i mužovu maminku hravě do kapsy. Je neuvěřitelné, kolik toho zvládne! Když potřebuju, pohlídá obě děti, u toho vytře, uklidí, navaří, děti jsou spokojené, prostě všechno funguje, jak má. Já to dost dobře nechápu, protože sama to takhle nestíhám.

To je úžasné! Kolik je babičce let?

Sedmdesát tři. Myslím, že s našimi babičkami by se měly točit rozhovory, protože bez nich bychom to těžko zvládaly.

To v rozhovorech s vědkyněmi slyším často.

Ano, je to tak. Jak to, že jsou ty ženy takhle úspěšné, když mají malé děti? Protože mají babičky! Myslím, že babičky by si taky zasloužily nějaká stipendia! (směje se)

L'Oréal by mohl udělovat stipendium pro babičku nebo matku vědkyně...

To by nebylo špatné. Já bych to babičce moc přála. Kdybych měla možnost, chtěla bych jí maximálně zpříjemnit život. Za to všechno, co pro mě dělá, jak mi pomáhá. Je pro moji práci naprosto klíčová.

V rozhovoru pro „Talentky“ jste také říkala, že si myslíte, že je dobré, aby se na rodičovské vystřídali oba partneři. Jaká byla nakonec realita?

Realita byla trochu jiná. Ze své zkušenosti vím, že po muži, který má náročnou práci, nemůžu večer chtít, aby doma dělal bůhvíco. O možnosti, že bychom si to prohodili a on šel na rodičovskou a já se vrátila do práce, jsme mluvili. Jenomže když jsme zvažili finance, rozhodli jsme se, že to není schůdné. To bych musela být platově někde jinde, abychom si to mohli dovolit.

Předpokládám, že manžel asi nepracuje ve vědě...

Je také vystudovaný vědec a původně se vědě věnoval. Aby nás uživil, začal ale dělat manažera v jedné velké farmaceutické firmě.

Myslíte si, že prostředí v ČR je nakloněné potřebě vědců a vědkyň kombinovat práci a rodičovství?

Podle mě to tak rozhodně není. Měla by tu být možnost umístit někam děti už třeba od půl roku, pokud by se vědkyně chtěla vrátit. Myslím, že by bylo příjemné mít děti umístěné někde tady poblíž. Takové školičky, kde by byl školený personál, děti by byly v kolektivu, bylo by o ně dobře postaráno a byla by to celodenní péče, nejenom hlídání na pár hodin, to by určitě bylo prospěšné.

O ceně L'Oréal-UNESCO pro ženy ve vědě

V roce 2011 jste získala stipendium L'Oréal pro ženy ve vědě. Co vás motivovalo k tomu, abyste se přihlásila do soutěže?

V první řadě bych řekla, že vysoká prestiž této soutěže. Když jsem pracovala v Americe, občas jsme si mohli vybírat kolegy. Když se do týmu hlásila mladá dáma, která měla v životopise toto stipendium, bylo to považováno za velké plus. Druhým důvodem byly samozřejmě peníze. Toto stipendium je oproti jiným úžasné v tom, že peníze jsou přímo pro vás. Nemusíte vykazovat, co si za to koupíte, je to čistě na vás. Já jsem měla samozřejmě určitou představu, jak bych peníze použila. Šla jsem do toho s tím, že když stipendium získám, budu se moci dříve vrátit do práce z rodičovské. Mám malé děti – mladší holčičce je rok a starší dva a půl a jenom z příjmů z Akademie bych nezabezpečila hlídání. Takže díky stipendiu můžu začít pracovat na částečný úvazek, abych dostála svým závazkům a přitom to ještě zvládla nějak skloubit s rodinou.

Motivoval vás někdo k tomu, abyste se do této soutěže přihlásila?

O tu cenu jsem se ucházela už před dvěma lety, když se mi narodilo první dítě. Tenkrát mě motivoval pan ředitel našeho ústavu a můj nejbližší nadřízený s tím, že to mám zkusit. Dostala jsem se tehdy mezi finalistky. Teď, když jsem se hlásila podruhé, mě opět oba podpořili. Panu řediteli jsem přímo řekla, že pokud bych uspěla, mohla bych se vrátit dříve do práce. Okamžitě jsem získala jeho podporu. Ale jestli si dobře vzpomínám, tak ta úplně první myšlenka znovu to zkusit přišla ode mne. Jsem prostě soutěživá.

Co si myslíte o podobných cenách?

Myslím, že L'Oréal možná vnímá to, že jsou ženy-vědkyně trochu nedocenené, což vyplývá z toho, že když je ženě do pětácti a chce mít děti, kariéra se na chvíli prostě musí zastavit. Bohužel si myslím, že třeba v Čechách není možnost, která je běžná ve světě, že pokud žena chce, může se vrátit po porodu kdykoliv pohodlně do práce. Vycházejí jí vstříc v zaměstnání, jsou tam zařízení jako školky a jesle, doprava dětí do školek atd. Takové možnosti u nás nejsou a myslím, že je to chyba.

L'Oréal je jediná firma u nás, která takovým způsobem podporuje ženy ve vědě. Já bych byla klidně pro, ať se podobná stipendia udělují i mužům. Nerozdělovala bych to tedy na ženy a muže, ale omezila bych to pouze věkem a podporovala bych mladé lidi po doktorátu, co dostudovali a potřebují se nějakým způsobem rozjet. Na jednu stranu tato stipendia můžou vypadat nevědecky, L'Oréal je přece kosmetická firma, i když velmi významná, ale na druhou stranu udílení stipendií schvaluje vědecká komise, takže mají i velký vědecký kredit. A toho já si taky velice cením. Znamená pro mě velice mnoho, že mě vybrala taková vědecká esa a ocenila moji práci.

Zaznamenala jste v souvislosti s vyhlášením ceny L'Oréal zvýšený zájem o svou osobu?

Zaznamenala jsem zvýšený zájem médií. Zatímco předtím byl nulový, najednou byl obrovský. Z mého pohledu vědce, a navíc ještě matky, která byla do té doby zavřená doma s dětmi, to byl opravdu šok, to jsem skutečně

nečekala. Zároveň to ale bylo příjemné a snažím se tu možnost maximálně využít k propagaci vědy i propagaci stipendia, protože si to zaslouží. Jsem za tu cenu vděčná a myslím, že je moc důležité, aby si lidi také uvědomili, že nejsme laboratorní kravy v bílých pláštích, co nemají ponětí o normálním životě. (směje se) Dokonce si naši práce na základě článku na webu v Hospodářských novinách všimlo jedno prestižní pracoviště v Německu a oslovilo mě s tím, že by měli zájem o spolupráci.

Mohla byste přiblížit projekt, s nímž jste vyhrála cenu?

V ÚFE pracuji v Oddělení optických senzorů. Konkrétní projekt, za nějž jsem obdržela cenu, se týká vývoje senzoru pro kontrolu kvality potravin. Ten princip je v podstatě jednoduchý. Ve finále se jedná o malou krabičku, která pro nás dokáže signál z malého čipu ponořeného do vzorku z konkrétní potraviny zviditelnit takovým způsobem, že jsme schopni rozeznat vazbu škodlivých látek (můžou to být bakterie, toxiny apod.) na čip. Na základě toho pak zjistíme, zda je daná látka v potravine přítomna. Oproti konvenčním metodám, které jsou certifikované pro kontrolu kvality potravin, by tato metoda měla být mnohem rychlejší. Doba stanovení přítomnosti určité nebezpečné látky, například nějaké nebezpečné bakterie, třeba Salmonelly, by se oproti desítkám hodin měla zkrátit na desítky minut. Mým cílem je zkrátit tuto dobu až na dvacet minut. Zároveň by to mělo být zařízení, které bude „příjemné“ koncovým uživatelům, na které není potřeba být speciálně vyškolen a mít léta zkušeností. Hlavním trikem mého projektu přitom není vyvinout ten „hardware“ samotný, protože na tom tady spolupracují moji šikovní kolegové; klíčovým problémem pro mě a mé úzké spolupracovníky je vyvinout novou speciální metodu pro ukotvení receptorů na povrch čipu. Receptory je totiž třeba ukotvit tak, aby dobře rozpoznávaly hledané látky, a to i v poměrně složitých roztocích, jako jsou třeba husté ovocné šťávy, kde mimo hledané látky plave i spousta jiných věcí. Když to řeknu zjednodušeně, když se daný čip vloží například do džusu, ve kterém plave spousta věcí včetně kousků pomeranče, je potřeba, aby se těmito látkami povrch čipu „nezaplácnul“, ba co víc, aby se na něj kromě hledaných látek, které se mají uchytit na receptory, nelepilo vůbec nic. Jedním z hlavních problémů biosenzorů a dalších „čipových technologií“ je to, že dobře fungují v laboratoři při práci se zředěnými a jinak upravenými vzorky, ale v běžné praxi s reálnými vzorky mají řadu problémů s takzvanou nespecifickou vazbou. Ta souvisí s velkým šumem na pozadí, způsobeným nadměrnou vazbou látek, které se tam vázat nemají.

Je mi jasné, že takový výzkum nelze ufinancovat z 250 000,-, které jste získala v rámci stipendia L'Oréal...

Samozřejmě, pracuji na tomto projektu v rámci grantu, který získalo naše oddělení. V podstatě jsme na podobném tématu už začali pracovat před několika lety ve spolupráci s americkou agenturou U. S. Food and Drug Administration, která schvaluje léčiva a podobně, dále jsme s nimi spolupracovali během mého pobytu v Americe.

Jak na váš úspěch reagovali vaši kolegové a kolegyně?

Na něco podobného se mě ptali v televizi. (směje se) Tak samozřejmě, můžu říct, jaké jsem měla pocity. Vezměte si, že jsem sem přišla poprvé po několika letech a rovnou s televizí. Takže se lidi ptali: „Co ta Hanka tady teď“

najednou chce? Několik let tu nebyla a teď bude dělat, že tu něco měří v laboratoři?“ Samozřejmě tam byly nějaké otázky, ale obecně jsem se setkala spíše s pozitivním přijetím. Teď, co jsem se vrátila do denní rutiny, se sem zase plně vrací dobrý duch. (směje se)

O překonávání překážek

Jak se vám pracuje s vaším handicapem? To musí být velmi složité.

Když to řeknu jedním slovem, pracuje se mi blbě. Není to něco, co bych si užívala. Nebudu si hrát na hrdinu, že to je všechno v pohodě, je to někdy dost složité. Musím si přizpůsobit software, monitor, musím si přizpůsobit osvětlení, některé věci prostě nevidím a s tím potřebuji od někoho pomoci. Kolegové mi ale vždycky pomohli, když jsem potřebovala. Ovšem jinak je to samozřejmě boj. Jsem vděčná všem tady, že se mi snaží vytvořit prostředí, které pro mě bude co nejpříjemnější – mám monitor na míru a osvětlení na míru. Cení si moc toho, že i přes ten stav, jaký je, to pořád ještě jde.

Tento problém jste měla, už když jste studovala na vysoké škole?

Problém jsem měla, nebyl ale tak veliký. V podstatě je to degenerativní onemocnění sítnice, které prochází určitými fázemi, a na té VŠ jsem ještě byla schopna přečíst text na tabuli nebo ze sešitu. Teď už bych to nezvládla. Zaplatpánbu, že jsem to dostudovala, když to ještě šlo. V podstatě nevím, můžu oslepnout kdykoliv. Takže jsem ráda, že to ještě trochu jde... Teď strašně moc obdivuju lidi, kteří mají nějaký takový handicap, třeba ještě horší, než mám já, a nějakým způsobem to zvládnou a překonají. To prostě klobouk dolů.

No ale před vámi tedy taky klobouk dolů!

No to vůbec, to vůbec ne! To není nic, co by stálo za obdiv! (směje se)

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Lucy Vojtová

Ing. Lucy Vojtová, Ph.D., se narodila v roce 1972. V roce 1995 vystudovala chemii na Univerzitě Pardubice a o pět let později obhájila disertační práci v oboru makromolekulární chemie na Fakultě chemické Vysokého učení technického v Brně. Mezi lety 1996 a 1999 pracovala v Polymer Institute Brno, spol. s r. o., jako pomocná výzkumná pracovníce. V roce 1999 absolvovala tříměsíční stáž na University of Connecticut (USA), na kterou navázala tříletou postdoktorskou stáží na prestižní Columbia University v New Yorku. Po návratu zpět v roce 2002 začala pracovat jako vědecko-výzkumná pracovníce na Fakultě chemické VUT Brno, kde v době rozhovoru vedla sekci výzkumu, přípravy a charakterizace speciálních polymerních materiálů a biomateriálů v Ústavu chemie materiálů, přičemž s tímto pracovištěm spolupracuje dodnes. V současné době (od roku 2011) však působí především jako vědecká pracovníce ve skupině Pokročilé polymerní materiály ve Středoevropském technologickém institutu VUT v Brně. Kromě vědecké činnosti přednáší odborné i širší veřejnosti a vede bakalářské, diplomové a disertační práce. Pod jejím vedením získali studenti a studentky řadu ocenění. Lucy Vojtová je autorkou mnoha článků v prestižních mezinárodních časopisech, světové, mezinárodní a české patentové přihlášky a v roce 2010 jí byl uznán užitný vzor.

„Když už něco dělám, tak to dělám naplno.“

O práci

Kde působíte a jakou zastáváte pozici?

Momentálně pracuji v Ústavu chemie materiálů Fakulty chemické Vysokého učení technického v Brně. Zastávám zde pozici vědecko-výzkumné pracovnice, vedu sekci speciálních syntéz makromolekulárních látek. Jsem zde od roku 2002.

Jaké je vaše téma, čemu se věnujete?

V roce 2000 jsem obhájila disertační práci v oboru makromolekulární chemie a tímto oborem se stále zabývám. Zjednodušeně řečeno vyvíjím a připravuji speciální polymerní látky s říditelnou dobou života. Nové materiály jsou jak z přírodních, tak i ze syntetických polymerních kompozitů. Jsou využitelné především v regenerativní medicíně jako dočasné náhrady (pro ortopedii, oftalmologii či plastickou chirurgii), ale také v průmyslu (degradovatelné polymery). Náš základní výzkum se v poslední době posunuje blíže k aplikovanému výzkumu. Snažíme se „šít materiály na míru“ určitým řešením či aplikacím. Vítáme spolupráci s veřejným i soukromým sektorem.

Spolupracujete i s lékaři, kteří vaše materiály testují?

Ano. Posunuli jsme se tím hodně do aplikační sféry. Naše materiály můžeme testovat díky spolupráci s veterinárními chirurgy z Fakulty veterinárního lékařství VFU v Brně. Naše materiály implantují pokusným zvířatům, u nichž byla simulována závažná onemocnění kloubů a kostí, kterými trpí lidé (např. různé vývojové anomálie, poškození kloubní chrupavky, zlomeniny dlouhých kostí, poranění vazů a menisků). Aby naše dočasné implantáty fungovaly na regeneraci poškozené tkáně, jsou nejdříve technikou tkáňového inženýrství osazeny kmenovými buňkami. Spolupracujeme tedy např. i s Ústavem experimentální medicíny AV ČR v Praze, Masarykovou Univerzitou v Brně či Národní tkáňovou bankou. Vzniklý polymerní implantát se pak vloží na místo nemocné tkáně, kde vydá impuls ostatním buňkám, aby se začaly měnit na buňky chrupavek nebo kostí. Na rozdíl od většiny dosud používaných materiálů se buněčný polymerní nosič ve chvíli, kdy se defekt úspěšně zahojí, v předem nastavenou dobu rozloží na netoxické produkty, takže po něm v organismu nezůstane ani stopa. Součástí nosiče jsou vlastní kmenové buňky pacienta. Testy na miniprasatech ukázaly, že to skutečně funguje. Díky použití nového implantátu se přehojil defekt stehenní kosti novou kostní tkání daleko rychleji, než by tomu bylo za normálních podmínek. Podobné výsledky měly i testy s chrupavkami. Odstranil se kus kloubní chrupavky, vložil se tam náš materiál s kmenovými buňkami a po šestnácti týdnech vznikla v místě vyvolaného defektu nová hladká chrupavka. Chrupavka přitom normálně nemá vůbec funkci se hojit, většinou na ní vznikne jen jizva. Po úspěšném pětiletém testování na zvířecích modelech se nyní chystá úvodní klinické testování těchto materiálů na lidech. My vyvíjíme materiál, který se neaplikuje operačně, ale formou gelu injekčně přímo na dané místo. Je to budoucnost řešení artritických problémů i běžných zlomenin.

O stáži v USA a úspěchu

Co se vám ve vaší práci zatím nejvíc povedlo, z čeho máte největší radost?

To se dá těžko říct... Ale povedlo se nám toho víc. Řekla bych, že mě moje práce celkově uspokojuje. Radost mám hlavně z těch dočasných implantátů neboli nosičů buněk, které fungují v ortopedii a budou snad sloužit i lidem. Také jsme úspěšně připravili současný nový materiál s pracovním názvem „lepidlo na kosti“, který se ovšem stále ještě laboratorně testuje. Brzy bychom ho chtěli vyzkoušet také na zvířatech a později i na lidech. Mezitím jsem připravila speciální degradabilní polyuretanové pěny pro aplikace v průmyslu (matrace, sedačky atd.), na které mi byl loni uznán užitečný vzor a mezinárodní patentová přihláška.

Na vašem webu jsem zjistila, že již jste autorkou jednoho patentu.

Abych to upřesnila, jsem autorkou přihlášky světového patentu. Začalo to v USA, kam jsem odjela ještě před obhajobou disertační práce. Byla to tříletá postdoktorská stáž, která začala na University of Connecticut a pokračovala na Columbia University v New Yorku. Pracovala jsem tam na výzkumu speciálních polymerů pro biomedicínu. Zabývali jsme se vývojem senzoru pro měření glukózy v krvi diabetiků, který by se implantoval pod kůži. Tato biomedicínská sféra mě začala velice zajímat. Do té doby jsem totiž syntetizovala polymery převážně pro oblast aplikací v průmyslu. Po třech letech jsem z USA odjížděla s tím, že se nám velmi dařilo. Pracovala jsem tam na třech projektech a právě z toho „glukózového“ nám vyšla patentová přihláška. V USA jsem měla možnost spolupracovat s genetiky, s veterináři a dalšími vědci nejenom z oblasti chemie. Díky zpětné vazbě z aplikované sféry jsem získala mnohem širší pohled na problematiku biomateriálů. Mohla jsem tak připravené materiály upravovat a „šít na míru“ požadavkům výsledné aplikace. Naučila jsem se racionálnímu vědeckému myšlení zaměřenému na konečný výsledek.

Jak jste se dostala ke stáži v USA?

Stáž studentům po absolvování doktorandského studia nabídl pan profesor Josef Jančář, který na univerzitě v Connecticutu několik let působil a má tam stále dobré vztahy. Moc lidí se mu tenkrát nepřihlásilo (bylo to někdy v roce 1998). Požadovali po nás anglickou zkoušku TOEFL a velmi dobrou znalost angličtiny. Ve finále jsem zůstala sama. Profesor Jančář mě nasměroval ke správným lidem. Profesor Jeff Koberstein, s nímž jsem začala spolupracovat v Connecticutu, dostal nabídku na post ředitele Engineering Departmentu na Columbia University. Nabídl mi, abych šla pracovat k němu do New Yorku. Původně jen na půl roku. Smlouvu mi ale opakovaně prodlužovali, až jsem tam zůstala skoro tři roky.

V září v roce 2001, kdy spadla v New Yorku Dvojčata, jsem žila na Manhattanu. To byl také důvod, proč jsem se tehdy rozhodla okamžitě vrátit. Nikdo totiž netušil, jestli nepřijdou další atentáty. Letiště i mosty na Manhattan byly zavřené, byli jsme jak v kleci, neschopni utéci. Byly to chvíle beznaděje a přemýšlení o tom, jestli někdy uvidím své blízké. Smlouvu jsem ale měla do konce roku, a tak se mi poslední měsíce zdály nekonečné.

Prof. Koberstein mě tehdy nerad pouštěl zpět, na biomateriálech bylo stále co dodělat. Po prvním patentu jsem začala pracovat i na druhém, a proto jsem se tam ještě na půl roku vrátila. Mám ho ale zatím stále nedopsaný doma v šuplíku, i když experimenty jsem stihla udělat. (směje se)

O odloučení a partnerství

Byla jste v USA necelé tři roky. Jak jste se rozhodovala o tom, zda tam odjedete? Neváhala jste?

Vůbec jsem neváhala. V době, kdy jsem ukončila doktorát, jsem se ještě necítila na založení rodiny. Říkala jsem si, že chci ještě něčeho dosáhnout ve svém oboru. Moc jsem se chtěla podívat ven a získat nové zkušenosti. Bylo mi jasné, že je nejvyšší čas a že s případnými dětmi by to už tak jednoduché nebylo. Na odjezd jsem se ale chystala téměř celý rok. Snažila jsem se dopsat disertační práci, kterou jsem před odjezdem odevzdala, a také jsem si dodělávala jazykové zkoušky.

Jak se na to tvářil váš partner, když jste mu řekla, že odjedete do zahraničí?

Vzal to moc dobře. Dost mi fandil, i přesto, že je o něco starší než já a rodinu si už tenkrát moc přál. Navíc je taky chemik, poznali jsme se už na vysoké škole. Nepracuje ale na rozdíl ode mě ve vědě. Byl se za mnou samozřejmě v USA několikrát podívat. Jednu dobu jsme přemýšleli i o tom, že taky začne pracovat na tamní univerzitě, abychom tam mohli být spolu. Měl tady ale dobrou práci a nechtěl ji opustit. Navíc jsme si tehdy pořídili na splátky nový byt. Nakonec jsme to zvládli. Začínalo ICQ, pořád jsme si psali a volali. Minimálně dvakrát třikrát do roka jsem přijela do ČR a dvakrát jel on za mnou. Šetřili jsme tehdy jen na letenky. (směje se) Ale myslím, že nás to dost posílilo. Najednou jsme zjistili, že se na sebe můžeme spolehnout a že si důvěřujeme.

Co pro vás bylo na vašem odloučení s partnerem nejtěžší?

Nejtěžší bylo vědomí, že je člověk v cizí zemi, daleko od domova a úplně sám, že se nemá na koho spolehnout, o koho se opřít, doma na něho nikdo nečeká. Ze začátku to pro mě bylo hodně ubrečené období. Každý den jsem se chtěla vracet, bylo těžké to překonat a najít si nové přátele, kamarády a kolegy. V Connecticutu totiž nebyl jediný Čech, se kterým bych si mohla popovídat. Navíc práce byla pro mě úplně nová, biomateriálům jsem vůbec nerozuměla, musela jsem se toho hodně doučit, denně jsem ležela několik hodin ve slovníku. Systém na univerzitě byl taky jiný než u nás. Musela jsem se naučit ovládat spoustu analytických přístrojů a zařízení, ke kterým jsem předtím neměla přístup. Po přesunu do New Yorku se z počátku navíc přidaly zdravotní problémy. Na půl roku za mnou pak přijela mamka, která šla zrovna do důchodu. Starala se tam o mě, vařila mi, psychicky mě podporovala a poskytla mi zázemí a domov. To bylo fajn.

Dělala vám manželku...

Dělala mi svým způsobem manželku, ale dělala to snad ráda. (směje se) Byla stejně v důchodu, hodně tam se mnou cestovala, ať už k Niagarským vodopádům nebo třeba na Floridu. Naučila se anglicky. Neměla tam sice žádné svoje kamarády, ale myslím, že se jí tam líbilo.

O cestě k chemii

Jak jste se dostala k chemii a potažmo až ke svému tématu?

Řekla bych, že docela náhodou. Asi to nebyl můj nejoblíbenější předmět, ani na základní, ani na střední škole. Spíš jsem vždycky chtěla dělat biologii. Po střední škole jsem se hlásila na genetiku na Masarykovu univerzitu v Brně, ale tenkrát jsem se nedostala. Z dvou set lidí brali tehdy asi jenom dvacet a já byla pětadvacátá. Bylo to pro mě velké zklamání, genetice jsem se věnovala celou střední školu v rámci tzv. středoškolské odborné činnosti. Proto jsem šla do Pardubic na Vysokou školu chemicko-technologickou (nynější univerzitu), kde mě přijali ještě tentýž rok. Původně jsem si říkala, že tam zůstanu jen rok. Myslela jsem, že si tam zopakuji a doučím se chemii a pak to zkusím za rok znovu na genetiku. Nakonec se mi tam ale zalíbilo natolik, že jsem tam dostudovala. Bydlela jsem na kolejích, bylo tam výborné sportovní zázemí, výborný tým lidí. Orientovala jsem se na makromolekulární chemii a přírodní polymery, jako je např. celulóza. Když jsem končila, v Brně zrovna otevřeli Fakultu chemickou VUT a nabírali studenty a doktorandy. Když jsem se hlásila do Brna na doktorát, nevěděla jsem, jakou specializaci zde přesně můžu dělat. Po přijímačkách mě ale oslovil docent Kotas, který tam byl tehdy přisedící. Když jsem odcházela od přijímaček, doběhl mě venku a řekl mi: „Musíte jít ke mně, já vás chci do svého týmu!“ a přivedl mě zpátky do školy. Říkal mi: „Já vám tady ukážu laboratoře, mohla byste dělat třeba syntézy. A mohla byste začít už v červenci.“ Tak jsem se začala hned o prázdninách zaměřovat na polymerní syntézy. Protože ale byla škola úplně nová, chybělo tu vybavení. Začala jsem proto dělat experimentální práci na Polymer Institutu Brno, se kterým VUT spolupracuje. Tam jsem se mohla dál vzdělávat a zpracovat svou disertační práci. Dostala jsem se tak ke speciálním syntézám na vysokovakuových aparaturách, které se, jak jsem později zjistila, provádějí jen na několika pracovištích. Proto jsem se pak prosadila i v USA. Tuto techniku tam moc neuměli a já jsem je to tam vlastně učila. Během svého působení jsem tam navrhla, sestavila a uvedla do provozu několik těchto speciálních aparatur. Ve Státech jsem se pak postupně dostala až k biomateriálům.

O rozdílech v „dělání vědy“

Jaký je rozdíl mezi tím, jak se „dělá věda“ u nás a v USA?

Byla jsem ráda, že jsem mohla vidět, jak to funguje v zahraničí. Je to jiné v tom, že tam všechno postupuje hrozně rychle. Tam se vůbec nezamykala škola, ani v noci, ani o víkendech. Dělali jsme tam i šestnáct hodin denně, nonstop, soboty, neděle, prostě pořád. A výsledky se tam jen hrnuly. Oni mě tam „nakopli“ tak, že se nám podařilo za tři roky zvládnout patent.

Snažila jsem se to nějakým způsobem přenést sem, ale tady to nefunguje úplně flexibilně. Je to trochu pomalejší. Škola se tu samozřejmě zamyká a o víkendu sem máme přístup, jen pokud si to domluvíme předem s nadřízenými. Navíc tam jsme si mohli všechny analýzy materiálů připravovat sami, okamžitě nás zaučili, hned jsme dostali od všeho klíče. To tady zatím nelze. Vzorky nám na drahých zařízeních analyzují pouze pověřené osoby a na všechno se musí čekat. Řekla bych, že tu máme potenciál něco vymyslet a přijít na to, jak něco připravit, ale pak už to trochu vážne po praktické stránce realizace experimentů. Postupně se to ale zlepšuje.

Myslíte, že je problém i v samotných lidech? Že tu nejsou tak ochotní pracovat?

Já bych řekla, že to není ani tak v lidech, jako v systému, který je tu zaveden. A také v systému rozdělování financí na základní výzkum, od kterého se odvíjí nákup investic, jako jsou právě drahé analytické přístroje. V příštím roce by měly vzniknout nedaleko naší fakulty nové budovy Středoevropského technologického institutu (CEITEC) z dotačních programů EU. Tam bychom měli mít nové laboratoře i potřebné přístrojové vybavení. Výzkum ale potřebuje i schopné lidi. Najde se pár „hard working“ jedinců, kteří jsou schopni sami sebe motivovat a věda je baví. Takových ale moc není a ty ostatní je třeba dennodenně motivovat a řídit.

Ve Státech to tak nebylo, že by bylo potřeba lidi popohánět?

Ne, tam to tak nefungovalo. Měla jsem možnost být jak na státní univerzitě, tak na soukromé. Státní univerzita, kde jsem byla nejprve tři měsíce, fungovala trochu jako tady. Všichni se všemi spolupracovali, všichni si radili. Pro mě to bylo hrozně důležité, protože jsem tam přišla jako nová, nic jsem o daném projektu nevěděla, nic jsem neuměla. Bylo výborné, že mi byl každý ochoten s čímkoliv pomoci a poradit. Přitom ale všichni tvrdě pracovali. Potom jsem najednou přešla na Columbia University do New Yorku, která je soukromá, prestižní a velice drahá. Tam jsem najednou začala cítit ostré lokty kolem sebe. Každý tam byl sám za sebe, nikdo s nikým nespolupracoval, každý chtěl vyniknout. Tady je zvykem ztratit se ve skupince, tam bojoval každý sám za sebe. Lidi se předháněli v tom, aby byli lepší, ještě lepší a úplně nejlepší. Tady to tak podle mě nefunguje. Tady lidi nehledají prestiž. Na druhou stranu se ale není čemu divit. Není tu motivace. Školné se platit nemusí a studenti berou studium jako prodloužení mládí. Navíc jim stipendium moc nestačí, a tak si většinou najdou práci a doktorát ani nedokončí. Ve státech se naopak studenti velmi snaží, aby mohli absolvovat na prestižní univerzitě. Vědí totiž, že ta prestiž jim otevře dveře k zajímavé práci a samozřejmě i odpovídajícímu nástupnímu platu, což u nás tak docela neplatí.

Jak jste se jako relativní nováček cítila v tak kompetitivním prostředí?

Špatně. (směje se) Ze začátku to bylo hrozně těžké. V Connecticutu to ještě bylo dobré, ale v New Yorku to pro mě najednou začalo být velice složité. Byla jsem tam sama, neměla jsem tam rodinu ani přátele, byla jsem ve skupině, kde byli téměř samí muži. Ženy tam byly naprostou výjimkou a nedůvěra vůči nim tam byla velmi znát. Columbia University byla totiž původně židovská škola, kde byli jenom samí muži. Třeba pětipatrová budova Ústavu chemie, kde jsem pracovala, měla dámské záchody jen na jednom patře, jinak byly na všech ostatních patrech jen toalety pánské.

To kompetitivní prostředí mě ale vyburcovalo k tomu být lepší než oni. Ze začátku ke mně neměli důvěru a nebyli ochotni mi pomoci, když jsem potřebovala poradit. Když jsem začala pracovat na speciálních syntézách a oni najednou viděli, že umím něco jiného, co oni neumějí, a že to dělám lépe než oni, začali si ke mně chodit pro radu: „...my bychom to taky chtěli zkusit, mohla bys nám poradit?“

Jak jste tam vycházela s kolegy?

V jedné laboratoři nás bylo asi dvanáct národností z celého světa – Japonci, Číňani, Indové, Evropanů tam bylo pramálo, takže komunikace byla trochu složitější. Bavili jsme se o nejnnutnějších věcech a každý si hleděl svého a snažil se soustředit jen na práci. Na nic jiného tam ani nebyl čas – v poledne jsme si dali rychlou pizzu a jelo se zase dál. V osm večer se zašlo na večeři, po které jsme se ještě vraceli do laboratoře a do půlnoci pracovali. Neexistovalo třeba zajít si s někým na pivo. Když jsem si někde dala jedno malé pivo, všichni si mysleli, že jsem divná. Oni si dali kolu a šli domů. Nebyli zvyklí relaxovat, zajít si sednout do hospody, popovídat si. Ze začátku mě to překvapovalo, ale pak jsem si na to zvykla. Protože jsem tam neměla rodinu, v podstatě jsem ani neměla co jiného na práci. Po těch třech letech byl člověk ale úplně vyždímaný, jak psychicky, tak i fyzicky. Myslím, že dlouhodobě by se takový nápor nedal vydržet, ale určitou dobu se to snese.

Počítalo se tam také s tím, že mají lidé třeba rodinu?

Byli tam i tací, co měli rodinu, ale ti tam zůstali jenom chvíli a pak zase odjeli. Většinou rodiny neměli. Ono se to s rodinou ani moc stíhat nedalo. Když jsem si tam chtěla vzít volný víkend, protože za mnou přijel partner, divili se, že nepůjdu do práce. V takovém prostředí si vůbec nedovedu představit mít rodinu. Všichni tam hrozně moc pracují. Když jsem se vrátila sem, byl to šok, protože jsem měla pocit, že nikdo nepracuje. (směje se) Ale to byl jenom subjektivní pocit, protože jsem to srovnávala se situací, kdy jsme dřeli do úmoru. Tady máte ale čas o věcech víc přemýšlet, víc číst. Když jdete do laboratoře, většinou už víte, že to bude fungovat. Tam se dělalo hodně pokusů–omylů, stále se srovnávaly výsledky, dělaly přednášky, meetingy. U nás si většinou každý „hraje na svém písečku“ a nestarají se o sousední laboratoř.

O novém začátku

Jak to bylo s vaším návratem zpět do Česka?

Vrátila jsem se v roce 2002. Profesor Jančář, momentálně ředitel Ústavu materiálů, mi tehdy nabídl spolupráci a zlákal mě zpátky. Nabídl mi, že bych si tu mohla vybudovat svoji pozici ve výzkumu nových polymerních materiálů pro medicínu. Já nové materiály totiž nejenom připravuji, ale hlavně je vyvíjím. Myslím, že mám schopnost propojit všechny informace, co znám, a ty, které do sebe ještě v rámci literární rešerše vstřebám, a najít skulinku, kterou se dá jít novou a zatím neprozkoumanou cestou, aby mohl vzniknout nový materiál s lepšími a hlavně požadovanými vlastnostmi.

Profesor Jančář záhy získal významné prostředky na rozsáhlý výzkumný záměr (cca 130 milionů korun), na přípravu a vývoj nových homogenních a heterogenních polymerních materiálů. V jeho rámci jsem se začala zabývat vývojem a přípravou „lepidel na kosti“ a budovat laboratoře i tým svých spolupracovníků a studentů. Kromě toho jsme se věnovali i vývoji tzv. „scaffoldů“, což jsou nosiče buněk pro tkáňové inženýrství, tj. pro implantace do kostí, kloubů a chrupavek. V současné době se zaměřujeme už téměř výhradně na vývoj materiálů pro biomedicínu.

Když jste se vracela, věděla jste tedy, že tu máte místo...

Ano. Profesor Jančář chtěl, abych získala kvalitní praxi, a pak ji tady zúročila. Měl svoji vlastní zkušenost a věděl, co obnáší práce v zahraničí. Já jsem mu vděčná za to, že jsem si to mohla vyzkoušet a že mě to posunulo o kus dál. Výhodou bylo, že když jsem se vrátila po třech letech zpátky, na fakultě se na mě dívali úplně jinak, než kdybych byla čerstvá postdoktorandka. Díky zkušenostem z USA a jazykovému vybavení jsem začínala na jiné pozici než normální absolvent. Tenkrát zahraničních stáží ještě tolik nebylo a lidé se z nich většinou nevraceli. Bylo těžké je nalákat zpátky, protože platy v zahraničí byly nesrovnatelné. Pan profesor mi nabídl, že budu moci pokračovat ve speciálních syntézách polymerů pro medicínu, a to rozhodlo. Ale vracela jsem se taky samozřejmě kvůli rodině a partnerovi. Říká se, že třetí rok v zahraničí je zlomový. Po něm se většinou už člověk rozhodne, jestli se vrátí, nebo zůstane. Jsem ráda, že jsem se vrátila.

Věnujete se kromě výzkumu i výuce?

Jsem vědecký pracovník, ne pedagog. Je to ale těžké, být v akademické sféře a neučit. Tady existuje nepsané pravidlo, že když člověk dělá výzkum, měl by vždycky trochu učit, a naopak. Kdybych se chtěla habilitovat na docenturu, mohli by mi vyčítat, že dělám jenom výzkum a neučím. Já ale takový systém úplně neuznávám a nemyslím, že každý by měl dělat všechno. Víím, že když učím, šidím výzkum, protože na učení člověk potřebuje hodně času.

Od začátku jsem se snažila oddělit výzkum a výuku – rozhodla jsem se, že budu dělat dobrý výzkum, a nechci být limitována úvazky na učení, což jsem si vyzkoušela při vlastní doktoratuře. Já učím jenom tím způsobem, že vedu diplomanty, bakaláře, doktorandy či zahraniční stážisty. Předávám jim informace a zkušenosti, know-how, ale není to klasické učení. Profesor Jančář na to tehdy přistoupil (a myslím i docela nerad, protože by byl rád, abych se

habilitovala). Já ale nejsem typ na přednášení. Nenaplnuje mě to. Daleko víc mě uspokojuje vést těch pár studentů, kterým můžu předávat to, co umím, a je to baví.

O postavení mladých lidí ve vědě

Jaké je postavení mladých lidí a doktorandů na vaší fakultě? Mají u vás ti, co se chtějí věnovat vědě, perspektivu nějaké trvalejší pracovní pozice?

To je těžké asi na každé škole. Doktorandi mají samozřejmě stipendium, které není moc vysoké a je jasné, že jim nestačí a musí si k němu přivydělávat. Tím pak samozřejmě trpí studium. Snažíme se je proto zaměstnávat, pokud máme prostředky a granty, tak je posíláme na konference, na stáže do zahraničí, snažíme se je motivovat. Řada studentů pracuje „na dohodu“ na konkrétních výzkumných projektech, zaměstnáváme je taky jako učitele laboratoří a podobně. Po dokončení studia je to samozřejmě horší. Buď tady mohou zůstat jako pedagogové, nebo jako výzkumníci s tím, že je musí přijmout někdo, kdo na ně má peníze. Ve vědě a výzkumu tady tolik pozic není. Postdoktorandi mají možnost vyjet na rok i déle do zahraničí, což pro mě osobně byla velká motivace. Ale chápu, že každý to tak nevidí. Někdo chce založit rodinu, splácí hypotéku a potřebuje peníze. Řada lidí odchází do soukromého sektoru, do farmaceutických firem a podobně. Tam dělají manažery nebo obchodní zástupce. Jsou za to slušné peníze, ale člověk na to musí mít povahu. Já bych to třeba dělat nemohla. (směje se)

O kombinaci práce a rodičovství

Máte děti?

Teď jsem na rodičovské dovolené. Synovi je rok a půl a už jsem nastoupila na plný úvazek. Chci si udržet tým, protože se mi za ten rok a půl, co jsem tu byla jen na částečný úvazek, začal pomaličku rozpadat. Spousta lidí v sobě nemá ten hnací motor. Studenti si říkají: „Na doktorát mám čtyři roky, to je dost času...“ Ale takhle se ten výzkum prostě dělat nedá. Když chce člověk být ve výzkumu dobrý, musí ho dělat dennodenně. Já jsem si myslela, že na rodičovské budu tři roky, ale to by vůbec nefungovalo. Za půl roku mateřské jsem nastoupila na částečný úvazek a za další rok už jsem tu byla na plný úvazek. Chci, aby práce, kterou jsem těch osm let předtím odváděla, nepřišla vniveč.

Rodičovství mě ale moc naplňuje. Těším se na syna, když jdu z práce. Myslím na něj celý den. V každém volném čase se mu snažím plně věnovat a navštěvovat s ním různé kroužky a akce. Na druhou stranu se pak zase těším zpátky do práce. (směje se) Konečně se cítím být spokojená jak ve sféře pracovní, tak i rodinné a celkově jsem se tak nějak uklidnila. (směje se)

Jak to všechno zvládáte?

Zatím máme jedno dítě a zjistila jsem, že s jedním dítětem to jde zvládnout docela dobře. Nejsem typ matky, která by chtěla šidit dítě kvůli tomu, že bude dělat vědu. Syn má momentálně období, které bych chtěla, aby nikdy neskončilo. Je moc milý, pořád se směje, mám radost, jak se rozvíjí, že mu můžu předávat svoje zkušenosti, a snažím se být co nejvíc času s ním. Spoustu práce pak dělám po nocích, kdy spí. Do práce taky chodím později ráno do odpoledne, kdy malý většinu času ještě prospívá. Není mi to ale líto. Raději budu spát jen čtyři pět hodin denně než spát deset hodin denně a někoho nebo něco šidit. Raději ošidím sebe. Když už něco dělám, tak to dělám naplno.

Pomáhá vám někdo s péčí o syna?

Samozřejmě, bez toho by to nešlo. Sestěhovali jsme se s mojí maminkou a partnerovým otcem do jednoho velkého rodinného domu. Chvilí nám trvalo, než jsme se všichni „szili“. Má to ale velké výhody. Pomáhají nám se synem, když nemohu já ani partner. Mají už velice dobře rozdělené práce: babička vaří a krmí, dědeček s ním chodí ven. Oba si s ním hrají a vzdělávají ho. Je o něj dobře postaráno a já můžu díky tomu s klidným svědomím pracovat.

Vyhovuje vám český systém rodinné politiky?

Mně vyhovuje, že si teď můžu při rodičovské přivydělat. Kdybych nemohla, musela bych se vrátit do práce hned po mateřské na plný úvazek. Finančně bychom to neutáhli. Člověk si přece jenom zvykne na určitý standard, který se při mateřské ve výši asi kolem sedmi tisíc korun nedá udržet. Vždyť to je méně než důchod! Navíc máme také hypotéku.

Jakým způsobem to funguje v Americe? Setkala jste se tam s nějakými kolegyněmi-matkami, které by řešily tento problém?

Takových tam moc nebylo. Všechny jsme tam byly tenkrát mladé, bezdětné. I když jedna matka tam byla. Byla to Korejka, taky jako postdok. Měla s sebou malého syna, byl mu rok a půl, a její manžel zůstal v Koreji. Měla tam au-pair na hlídání a každý den chodila do práce od nevidím do nevidím. Pamatuju si, že jedna pomocnice v laboratoři mi říkala, že hned šest týdnů po porodu šla zpět do práce, protože musela, aby si udržela práci. To je hodně tvrdé – pro matku i pro dítě. Dítě totiž potřebuje nejenom fyzickou přítomnost, ale i vaši pozornost, aby se s ním rodiče bavili, aby ho vychovávali. Když dítě vychovává au-pair nebo nějaká soukromá školka, není to ono. Člověk najednou zjistí, že ta léta utečou jak voda a že své dítě vlastně ani pořádně nezná. Mně by to nevyhovovalo. Myslím, že je rozumnější, aby se žena mohla rozhodnout, jak dlouho zůstane doma, a přitom měla možnost přivýdělků.

O alternativách vědecké profese

Přemýšlela jste někdy o tom, že byste odešla z vědy? Napadlo vás to někdy?

Hmm, ani ne. Já jsem přemýšlela, co bych mohla dělat jiného, ale nic moc mě nenapadlo. Říkala jsem si, že kdybych odešla z univerzity, asi bych skončila v nějaké farmaceutické firmě, ale rozhodně ve výzkumu. Chtěla bych dělat něco, o čem vím, že může pomoci lidem. Když už je nezachraňuji jako doktor, můžu jim aspoň ulehčit léčbu a pomoci jinak. Myslím, že když člověk výzkumu obětoval hodně let a úsilí, bylo by škoda z toho odejít. Bylo by to nefér i vůči státu a tomu, kolik do mě investoval... (směje se)

Jste zodpovědná...

Nic není zadarmo. Já taky nemám ráda, když zaučím studenty a oni už dopředu vědí, že chtějí odejít pryč a že tam jsou jen dočasně. Stane se třeba, že mi po půl roce řeknou, že si našli práci a odcházejí. Já jsem do nich přitom půl roku investovala svůj čas, námahu a úsilí. A to se mi zdá nefér. To by se ve Státech nestalo. Pokud tam někoho přijmou třeba na doktorát, student se bude všemožně snažit doktorát dokončit. My se to musíme teprve naučit...

Rozhovor připravila Marta Vohlídalová.

Literatura

- Ackers, L. 2010. „Internationalisation and equality. The contribution of short stay mobility to progression in science careers“. *Recherches Sociologiques et Anthropologiques* 41 (1): 83–103.
- Ackers, L. 2005. „Moving people and knowledge: scientific mobility in the European Union“. *International Migration* 43 (5): 99–131.
- Ackers, L., Gill, B., Guth, J. 2007. *Moving People and Knowledge: Scientific Mobility in an Enlarging European Union. A Summary Report*. Liverpool Law School. Dostupné z: www.liv.ac.uk/law/elprg/docs/MOBEX2_Summary_Report_FINAL_20_June_2007.pdf (staženo 27. 9. 2012)
- Alter, C., Hage, J. 1993. *Organizations Working Together*. Newbury Park, CA: Sage.
- Bauman, Z. 2000. *Globalizace. Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta.
- Becher, T., Trowler, P. 1989. *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Cultures of Disciplines*. Buckingham: Open University Press.
- Bielby, W. T., Bielby, D. D. 1992. „I will follow him: family ties, gender-role beliefs, and reluctance to relocate for a better job“. *The American Journal of Sociology* 97 (5): 1241–1267.
- Connell, R. W., Wood, J. 2002. „Globalization and scientific labour: patterns in a life-history study of intellectual workers in the periphery“. *Journal of Sociology* 38 (2): 167–190.
- Cox, D. 2008. *Evidence on the main factors inhibiting mobility and career development of researchers. Final Report*. Brusel: Evropská komise.
- Červinková, A. 2010. „Postdokovat po světě: Genderové politiky akademické mobility“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 11 (1): 49–59.
- Day, N., Stilgoe, J. 2009. *Knowledge Nomads*. Demos: London.
- Dervin, F. 2011. „Introduction“. Pp. 1–12 in F. Dervin (ed.) *Analysing the Consequences of Academic Mobility and Migration*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Dudová, R., Hašková, H. 2010. „Diskursy, instituce a praxe péče o děti do tří let ve francouzsko-české komparativní perspektivě“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 12 (2): 36–47.
- Eells, W. C., Cleveland, A. C. 1999[1935] „Faculty inbreeding“. *The Journal of Higher Education* 70 (5). Special anniversary issue: A look back: 579–588.
- Evropská komise. 2012. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Reinforced European Research Area Partnership for Excellence and Growth*. Brusel: Evropská komise.
- Ferber, A., Loeb, J. W. (eds.) *Academic Couples. Problems and Promises*. Urbana, Chicago: University of Illinois Press.

- Garforth, L., Červinková, A. 2009. „Times and trajectories in academic knowledge production“. Pp: 169–224 in Felt, U. (ed.) *Knowing and Living in Academic Research. Convergence and Heterogeneity in Research Cultures in the European Context*. Praha: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Gross, H. E. 1980. „Dual-career couples who live apart: two types“. *Journal of Marriage and Family* 42 (3): 567–576.
- Kostelecký, T., Bernard, J., Patočková, V. 2008. *Jak změnit „brain drain“ v „brain gain“*. *Politiky k ovlivňování migrace vysoce vzdělaných. Výzkumná zpráva pro MŠMT ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Loeb, J. W. 1997. „Program for academic partners: How well can they work?“. Pp. 270–289 in Ferber, A., J. W. Loeb (eds.) *Academic Couples. Problems and Promises*. Urbana, Chicago: University of Illinois Press.
- Meyer, J.-B. 2001. „Network approach versus brain drain: Lessons from diaspora“. *International Migration* 39 (5): 91–110.
- Meyer, J.-B., Kaplan, D., Charum, J. 2001. „Scientific nomadism and the new geopolitics of knowledge“. *International Social Science Journal* 53, (168): 309–321.
- Mincer, J. 1978. „Family migration decisions“. *The Journal of Political Economy* 86 (5): 749–773.
- Musselin, C. 2004. „Towards a European academic labour market? Some lessons drawn from empirical studies on academic mobility“. *Higher Education* 48, 55–78.
- Pels, D. 2003. *Unhastening Science: Autonomy and Reflexivity in the Social Theory of Knowledge*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Raabe, P. H. 1997. „Work-Family Policies for Faculty: How “Career- and Family-Friendly” is Academe?“. Pp. 208–255 in Ferber, A., J. W. Loeb (eds.) *Academic Couples. Problems and Promises*. Urbana, Chicago: University of Illinois Press.
- Rapoport, R., Rapoport, R. N. 1969. „The dual career family: A variant pattern and social change“. *Human Relations* 22 (1): 3–30.
- Sabelis, I. 2002. „Hidden causes for unknown losses“. Pp. 89–103 in R. Whipp, B. Adam and I. Sabelis (eds.) *Making Time: Time and Management in Modern Organizations*. Oxford: Oxford University Press.
- Schiebinger, L., Davies Henderson, A. Gilmartin, S. K. 2008. *Dual-Career Academic Couples. What Universities Need to Know*. Stanford: Stanford University.
- Schrum, W., Chompalov, I., Genuth, J. 2001. „Trust, conflict and performance in scientific collaborations“. *Social Studies of Science* 31 (5): 681–730.
- Stalford, H. 2005. „Parenting, care and mobility in the EU. Issues facing migrant scientists“. *Innovations* 18 (3): 361–368.
- Vohlídalová, M. 2010. *Akademické duety: o profesním a soukromém životě ve vědě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Ziman, J. 1996. „“Postacademic science“: constructing networks with knowledge and norms“. *Science Studies* 9 (1): 67–80.

Summary

The publication explores academic mobility, specifically long-term fellowships abroad in the early stages of an academic path. Through interviews, it charts the experience of women and men researchers from the natural and social sciences, and the humanities gained during their sojourns at research institutions abroad. It opens with a theoretical-empirical study which sets the researchers' personal narratives in the context of expert studies and science policies, and presents an analysis of the main topics that appear in the interviews. The introductory chapter concentrates on how early stage researchers obtain fellowships abroad, on academic cultures of internationalized academic workplaces, issues related to the combination of the personal and professional lives in motion, and the return to the Czech academic environment.

Researchers in Motion is the output of a project of the same name that was carried out by the National Contact Centre for Women in Science at the Institute of Sociology of the Academy of Sciences (the NKC) between 2011 and 2012. The book complements a series of previous publications which were dedicated to the issue of academic couples (*Academic Duets*), early-stage women researchers (*Queen's Gambit*) and successful Czech women researchers (*A Room of One's Own: 10 Views*). All interviews and publications are available in Czech and English at the website www.zenyaveda.cz.

The way fellowships are obtained in the natural sciences is closely linked to the culture of inter-institutional and international cooperation in these fields, which is built on dense personal networks of experienced researchers. These networks are maintained through researchers in the early stage of the academic path, as they obtain their positions in cooperating labs primarily upon the recommendation of their supervisors. This informal method of obtaining academic positions is based on trust among the cooperating researchers and labs. For early stage researchers it offers an advantage provided, that is, that their supervisor is well integrated in international science networks. If the opposite is the case, they are at great disadvantage. In the social sciences and humanities, neither international cooperation nor academic mobility has such a strong tradition; the more individualistic nature of scientific work in these fields also does not presuppose such a strong link to one's supervisor as in the natural sciences. In view of these very different conditions, finding a position abroad occurs mainly through open competitions and tenders.

Academic cultures of internationalized research institutions abroad in the natural sciences are strongly influenced by the ethos of competition and pressures on performance. This is reflected in the everyday research work, primarily in the long working hours spent in labs and the high speed of research work. Researchers experienced this working mode as highly stressful and unsustainable in the long run. Some saw it as a necessary precondition

for their further academic career. The time demands of research in the postdoctoral phase of the academic path also acted as an obstacle to building and maintaining closer relationships (family, partnership) and wider social ties. By contrast, cooperation was a crucial aspect of foreign academic cultures in the field of the social sciences and humanities. Researchers in these fields considered the more socially intertwined working mode at foreign institutions to be academically beneficial, and they reflected that they miss this aspect of academic work in the Czech academic environment.

One of the most important topics in the interviews was academic mobility as linked to partnerships and family life, and all researchers in the publication address this. No one, not even researchers, is a mere pawn that can be moved without limitation on the global chessboard of academic institutions, as European documents and policies often act. They are actors involved in interpersonal relationships who have their partners and families and children. Therefore, mobility has an impact not only on the researchers' lives but also on their partners and families. For a large portion of researchers mobility is linked to many concessions they make in their private and family life. In terms of patterns of partnerships during the phase of academic mobility we can see significant gender differences. While men can usually rely on the support of their partners during stays abroad who, moreover, curb their professional activity because of their male partner's mobility and direct more of their efforts into the private sphere, women usually do not have such an advantage of their partner being there with them during a fellowship abroad. The period of the partners' potential separation is then understood as a big test and is sometimes the cause of the partners breaking up. As for the relationship between parenthood and mobility, the interviews show that parenthood does indeed affect the willingness to be academically mobile and people's ability to travel abroad for a longer period of time because mobility can bring many complications. In this respect, an important role is played by the real conditions people encounter in relation to the combination of work and parenthood in their destination. It turns out that, especially in the case of migrating women researchers and dual career couples with children, the availability of childcare facilities and the culture of a family-friendly social and research environment in their academic destination play a key role. These factors have a great potential to improve, in important ways, the situation of migrating parents. As it turns out, it can also be one of the major factors in the decision about the destination for a fellowship abroad.

As for researchers' return from fellowships abroad, their preferences concerning the place where they would like to live and work in the long run were quite clear: most of them understood a fellowship abroad as a temporary experience, and they wanted to come back to their home country (or a country they considered to be their home – where they had support or partners). Despite European science policies which emphasize the necessity of incessant circulation of researchers and knowledge through research institutions, and consider women and men researchers as a perfectly mobile workforce, our findings point to the fact that the lived realities and preferences of researchers significantly differ from these policy imageries. Most researchers refuse to spend their lives shuffling themselves and their families among research institutions, and after one or two fellowships abroad they would

usually want to come back and live permanently in a country they consider to be their home. Although many researchers captured in our interviews managed to find an appropriate work position after coming back from their fellowships, this is not always the case. Going on a fellowship abroad does not necessarily lead to improving one's work position and career growth, as is usually expected; academic mobility can also involve problems with the integration of researchers in their original home academic environment where, due to their sojourn abroad, they have gradually fallen out of networks and where they often return only with utmost difficulty.

Rejstřík

Ackers, Louise: 9,10,11,13,28,29,33,34
akademická mobilita: 9,10,11,16,18,33

Baumann, Zygmund: 10
Bielby, William, Bielby, Denise: 25
brain drain: 11

dvoukariérní páry/rodiny: 24,25,26,30,31

kultury, akademické: 17, 18, 19, 21
kvazi-globalizace: 11

Mincer, Jacob: 25, 26
Musselin, Christine: 14

návratové granty: 33,34

partnerství: 24, 29, 30, 42, 184
pátá svoboda: 9

Rapoport, Rhona, Rapoport, Robert: 24
rodičovství: 39,31,44,53,101,131,149,174,175,189

vázané stěhování: 25,26
vázané setrvání: 25,26
věda akademická: 15,16,17
věda postakademická: 15,16,17

Ziman, John: 15

O autorkách

PhDr. Marta Vohlídalová vystudovala sociologii na Fakultě sociálních věd UK, kde v současné době dokončuje doktorské studium. Od roku 2005 působí v oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a od roku 2008 spolupracuje mj. na projektu Národního kontaktního centra – ženy a věda. Ve své práci se zabývá sociologií rodiny a soukromého života, genderovými nerovnostmi na trhu práce a rodinnou politikou. Je spoluautorkou několika odborných monografií, publikuje rovněž v odborných časopisech. Je editorkou knih *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: analýza, souvislosti, řešení* a *Akademické duety: o profesním a soukromém životě ve vědě* a podílela se mj. na publikaci *Práce a péče: Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*.

Mgr. Alice Červinková pracuje na výzkumných a podpůrných projektech Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., od roku 2002, kdy dokončila studium na FF UK. Projekt NKC – ženy a věda, do kterého byla přizvána pro své zaměření na genderová studia, ji přivedl k zájmu o studia vědy a technologií. V současné době se výzkumně zabývá ustavováním akademické dráhy, akademickou mobilitou a studiem vysokých škol. Je doktorandkou na katedře sociologie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Vědci a vědkyně v pohybu: o akademické mobilitě

Marta Vohlídalová, Alice Červinková

Fotografie: **Michal Ureš**

Jazyková korektura: **Veronika Hesounová**

Sazba a grafická úprava: **Anna Issa Šotolová (www.imagery.cz)**

Tisk: **Art D – Grafický ateliér Černý, s.r.o.**

Vydal: **Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.**

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Vydání první.

Praha 2012

Distribuce: Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.
Jilská 1, 110 00 Praha 1, telefon 210 310 217, e-mail: prodej@soc.cas.cz

ISBN 978-80-7330-226-9

